Sächsische Landesbibliothek –
Staats- und Universitätsbibliothek Dresden
http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/1

Zs 287

Sächsische Landesbibliothek –
Staats- und Universitätsbibliothek Dresden
http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/2

ČASOPIS
MAĆICY SERBSKEJE
1891.

Redaktor:
Michał Hórnik.

Lětnik XLIV.

Budyšin.
Z nakładom Maćicy Serbskeje.

Sächsische Landesbibliothek –
Staats- und Universitätsbibliothek Dresden
http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/3

Technische Universität Dresden
Universitätsbibliothek
Zweigbibliothek
26
22. JAN. 1997

19 8 04872 0 044 1 01

Sächsische Landesbibliothek –
Staats- und Universitätsbibliothek Dresden
http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/4

Mythiske bytosće łužiskich Serbow.

Napisał *Adolf Černý.*

(Pokračowanje.)

Bože sedleško. Boža 'łosć.

Přistupujemy k hudańčkowymaj bytosćomaj. Hižo mjenje teju bytosćow stej ćěmnej a buštej, kaž bytosći samej, wšelako wukładowanej.

Po mojim zdaću mamy před sobu po prawom jeničku bytosć, jenož w dwěmaj variantnymaj podobomaj a z dwěmaj mjenomaj, wot kotrejuž je prěnje (sedleško) hornjołužiske a druhe ('łosć) delnjołužiske a namjezne.

Přistupmy najprjedy k mjenu teje bytosće. W Hornjej Łužicy wona rěka bože sedleško, druhdźe też serleško; Smoleŕ ma pódla teho hišće mjeno sadleško, kotrež też w Pfulowym słowniku namakamy; tu też je zapisane hišće štwórte klinčenje teho słowa: stadleško. Ja pak sym najbóle słyšał „sedleško“, druhdźe też „serleško“; twórbow „sadleško“ a „stadleško“ z cyła słyšał njejsym a też jeju wot nikoho zapisaneju njedostach. Też Hórčanski*) a Ponich (Pannach)**) mataj jenož „sedleško“. Dokelž pak je tuta twórba (sobu z druhim jeje wurjekowanjom „serleško“) najbóle rozšěrjena, směmy ju za prěnjotnu přiwzać, druhe pak, rědše, za pódlanske, přez njezrozymjenje nastate formy (štož při tajkich woteznatych słowach žadyn dźiw njeje.***) Nastawa nětko prašenje, kajki je pokhod słowa „sedleško“, přetož nětko je wono cyle woteznaty archaismus. Na tute prašenje dyrbimy wotmołwjenje winojći wostać; Pful drje měni, zo je „bože sedleško“ poprawom „bože sydleško“, t. r. bože sydło, bójske

---

*) Jan Hórčanski, Von den Sitten und Gebräuchen der heutigen Wenden. Laus. Provinzialblätter, Leipzig 1782, str. 260.

**) S. B. Pannach, Reliquien der Feld-, Wald-, Wasser- und Hausgötter der Wenden. Laus. Monatsschrift 1797, II.

***) Hl. niže wo podobnych formach słowa „'łosć“.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden
http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/5

bydlenje,*) tola te wukładowanje njemóžemy přiwzać hižo teho dla, dokelž so w ludu přeco cyle jasnje słyši „sedleško“ a ženje so njesłyši „sydleško“. Smoleŕ žane wukładowanje njepřistaja.

Skerje so hodźi wukłasć mjeno „boža 'łosć“, kotrež so słyši w Delnjej Łužicy a w namjeznych stronach. W ludowym ertu klinči te słowo jenož „łosć“ (tak je też Smoleŕ a po nim Šołta pisał), we Łazowskej a Wojerowskej stronje pak wós (fem., gen. „wosy“, resp. „'łosy“). Po swědčenju Schulenburga praja wokoło Mužakowa (w Jabłońcu a Jemjelicy) „boży głos“;**) też z Dobrašec mam twórbu „boži hłós“.***) Smoleŕ wukładuje: „Boža łosć, wahrscheinlich dasselbe, was: Boža žałosć, eigentlich Gottes Klage.“†) Pful, kaž hižo naspomnich, měni, zo te mjeno rěka: „bože wobsedźeństwo, bójski wobsyd, bójska swojina (swójstwo)“, a piše „włósć“. Runje tak wukładowaše mjeno teje bytosće hižo w l. 1878 Mikłošić,††) kiž měnješe, zo te mjeno rěka to same, štož pólske „boža włość“.†††) Njeje

---

*) Łužica 1887, str. 52: „Něhdy su pola našich wótcow ... tajke městnoty byłe, hdźež ludźo so na přichod a wo radu prašachu ... Po swědčenju swojeho mjena je hora Prašica ... tajka městnota być dyrbjała. Na druhich swjećenych městnach je bójstwo ... njeprašane wěšćiło, wosebje hdyž so někajke njezbože dočakowaše. Swjećenemu městnu teho rodu rěkaše so w našim hornym kraju bože sadleško abo sedleško, t. j. bože sydło, bójske bydlenje; we Łazowskej stronje prajachu boža włósć, t. j. bože wobsedźeństwo, bójski wobsyd, bójska swojina (swójstwo). Po času počachu ludźo, dokelž bě bójstwo njewidomne, tu městnotu, hdźež po jich mysli bójstwo přebywaše, z mjenom městnoty mjenować, tak zo je „bože sedleško“ a „boža włósć“ ... w našim kraju nětko tak wjele kaž „bójske być“ abo bójstwo ...“ (Poslednja sada je někak splećena a ćěmna.)

**) Ja pak njejsym tam ani wo sedlešku, ani wo božej 'łosći ničo zhonić móhł.

***) Poda k. stud. Herrmann; ja pak měnju, zo je to jenož ludowe wukładowanje mjena „sedleško“, dokelž w sakskich Łužicach je hewak mjeno „boža 'łosć“ cyle njeznate.

†) Pěsnički, II. 269.

††) W privatnym lisće Veckenstedtej; hl. Verhandl. der Berl. Anthropologischen Gesellschaft 1878, str. 178.

†††) Veckenstedt wozjewi te wukładowanje na runje citowanym městnje, tola přistaja k njemu hišće swoje samsne wukładowanje, kotrež tudy slavistam k zwjeselenju podawam: „Gehen wir nun auf den Begriff zurück“, praji Veckenstedt, „welcher in der boža łosć seine individuelle Personifica-

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/6

mi znate, hač Pful wukładuje te mjeno po Miklošiću abo hač je k temu wukładowanju sam přišoł, wo Mikłošićowym njewědźo. — Ludowa etymologija je pak „hłós“ (fem., we Wojerowskich stronach „'łós“), při čimž lud na płakanje, wołanje, žałosćenje božeje 'łosće (we Wojerowskich stronach „božeje 'łosy“) mysli, pak „włós“ (zmylnje z plurala wuslědowane też fem., gen. „božeje włosy“), hdźež lud na dołhe włosy dźiwa, kotrež so w bajach božej 'łosći přidawaju.*)

To su wšě dotalne wukładowanja. Wot tych je najbóle wědomostne wukładowanje Mikłošića štož formu słowa nastupa — tola štož wěc nastupa, njewotmołwja pomjenowanej bytosći. Boža 'łosć tola jenož wozjewja božu (wyššeje bytosće) wolu, jeje móc a tuž je někajki posoł teje mocy, nic pak móc ('łosć) sama. Tu dyrbimy wuznać, zo ludowe (přez njezrozymjenje woteznateho archaisma nastate) wukładowanje za „głos, hłos“ je štož wěc nastupa, přihódniše.

Prawy puć k wukładowanju słowa „'łosć“ poda nam starše klinčenje teje twórby. Pola Frencela te słowo njenakhadźamy, też pola Hórčanskeho a Ponicha nic. Tola mamy jo hišće wot staršeho časa, mjenujcy w Chojnanowej rukopisnej grammaticy**) z prěnjeje połojcy XVII. lětstotka zapisane. We słowničku

---

tion gefunden, so ist es der des klagenden, jammernden Tones. Nun giebt es im Wendischen neben dem Adjectiv boży, a, e ein anderes desselben Stammes, bogi, a, e“ (t. j. wbogi, wbohi, čěs. ubohý, pól. biedny), „welches beklagenswerth, elend, jammervoll bedeutet. Der Ton, die Stimme heisst im Wendischen gloss . . ., als Adjectiv lernen wir kennen głuschńe, z. B. in te swony tak głuschńe klince, die Glocken klingen so dumpf . . . Im Polnischen ist das Wort klus (?), das Wogenrauschen, Plätschern der Welle, im Gebrauch. Mir scheint, als ob die meiste Wahrscheinlichkeit . . . für Wurzelverwandtschaft zwischen losć, głos und klus, resp. głuschńe vorhanden sei“!

*) Boža włos, Gotteshaar, „weil die B. so lange Haare hatte“. Schulenburg, Wend. Volkssagen 145.

**) Chojnanowy rukopis rěka: „Linguae Vandalicae ad dialectum districtus Cotbusiani formandae aliqualis Conatus, ubi et ceterarum dialectorum varietas conciliatur et quid in illis ab hac discriminis sit ostenditur, quem in usum Theologiae practicae in patria studiosorum aggreditur et viris hujusce linguae peritis judicio et censurae exponit Johannes Choinanus Cotbusiensis nunc temporis Pastor in Lübenaw Lusatiae inferioris. MDCL.“

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/7

delnjoserbskich słowow z Chojnanoweho rukopisa čitamy: *głosc*, nächtliche Klage, Wehklage.*) Tutu twórbu jako najstarše znate klinčenje nětčišeho słowa „'łosć“ dyrbimy wzać za podłožk při wukładowanju teho słowa. Na tu twórbu je też M. Hórnik dźiwał při swojim wukładowanju, z kotrymž so dospołnje zjednoćam a kotrež nětko za jeničcy přisprawne připóznawam. Wukładować pak so hodźi takle: Słowo „'łosć“ je w XVII. lětstotku klinčało głosc, štož so dospołnje kryje z wuznamom čěskeho „hlásce = hlasatel“ (Verkünder); też etymologiscy stej tej słowje jenajkeho pokhoda. Twórba słowa „głosc“ je parallelna z twórbu słowow: ćelc, šelc, hólc, kupc; něhdy też bě bijc, nětko bičk. Podobne pólske twórby su: mówca, radca, wydawca a druhe. Nětko so wurjekuje 'łosc ('łosć) — suhłósnik **g** je na spočatku słowa wotpadnył; přir. gdyž — 'dyž. (W někotrych stronach bu přez njezrozymjenje woteznateho „głosc“ hł. „hłósc“ podćisnjeny temu słowu druhi wuznam, mjenujcy „głos, hłós“, a tuž bu z kónca „c“ spušćene.) Pozdźišo přeměni so kóncowka -osc do časćišo přikhadźaceje -osć. Epitheton so přistaji, jako prajimy: boži wětřik atd. Při tym bu też ród (genus) změšany: za boži głosc bu położene boža głosć.

Potajkim by so słušało pisać głosc; tola hdyž lud z wjetša wurjekuje „łosć“, pisamy 'łosć, zo bychmy nětčiše (ludowe) wurjekowanje respektowali a pódla też na pokhod słowa hladali, poznamjenjejo pobrachowacy konsonant **g** z apostrofom.

Słyšmy nětko, što so wo „božim sedlešku“ a wo „božej 'łosći“ baje.

Bože sedleško pokazuje so, kaž wšudźom w Hornjej Łužicy wěrja, w podobje rjaneho, běłozdrasćeneho dźěsća; jenož jako wuwzaće zda so być wěra, zo so bože sedleško też w podobje žony pokaže (Hrodźišćo).**) Na to, zo sebi lud bože sed-

---

Chojnanowy rukopis je z wulkej prócu a jara wustotnje za wědomosć wučerpał Mich. Hórnik w Časopisu Maćicy Serbskeje 1876, str. 21—49; wón je wosebje też zestajał słowničk z delnjoserbskich słowow, kotrež so w Chojnanowym rukopisu namakaju.

*) Časop. Mać. Serb. 1876, str. 31.

**) Ma też Pful (z kotreje wsy, njepraji), Łužica 1887, 52.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/8

leško małe předstaja, pokazuje też prajenje: „sy kaž bože sedleško“, štož so praji temu, kiž je „tajki mały, suchi, horbaty“ (Khrósćicy). Sem snadź słuša tuta bajka.

17. Běłe dźěćo.

(Z W. Wosyka.)

Sotře našeje Kowarjoweje, kiž běše w Bójswecach ženjena, so husto zjewjenja stachu . . . Junu na poli dźěłajo widźeše, kak před jej znatym mužom, kiž so jej bližeše, małe cyle běłe dźěćo dźěše, kotrež so potom blizko před njej w hustym keŕčku zhubi. Muž wumrě za něšto dnjow.

E. Muka: Łužica, 1885, str. 75.

Bože sedleško-dźěćo měješe rozpušćene, dołhe, jara dołhe włosy a běše zwoblekane w krótkej, čistej košulcy.*)

Druhdy pokaže so też jako běła kokoška (Hórčanski, Gräve, Smoleŕ, Šołta, Pful). Też wo módrym płomješku, kotrež z hašaceho wóhnja wustupuje, praja, zo je to bože sedleško.**)

Tola z wjetša so bože sedleško z cyła widźeć njedawa a móžeš jenož słyšeć jeho płakanje a žałosćenje, kotrež klinči pak (najbóle) cyle kaž dźěćace płakanje, pak kaž žałosćenje dorosćeneho človjeka (rědčišo). Wěri so też, zo móža někotři ludźo bože sedleško widźeć, hdyž jeho druzy njewidźa, kaž na př. žona w bajcy 17, „Běłe dźěćo“. Su to tak mjenowani widźerjo.***)

---

*) Въ былое время, когда оно еще показывалось, видали это хорошенькое бѣленькое дитя, съ распущенными длинными, очень длинными волосами, въ чистенькой коротенькой сорочкѣ. Sreznewskij, Živaja Starina II, 57.

**) „Hdyž kusk módreho woheńčka z hašaceho wóhnja horje dźěše, praješe wowka: to jo te bože sedleško.“ Němcy (pola Kulowa).

***) Widźerjo su pječa njedźelske dźěći abo dźěći, rodźene w połnocy abo w poslednjej nocy lěta (Łužica, 1891, str. 5.). — Też dźěći, rodźene zady zawěška (běłeje płachty), z kotrymž bě kašć přikryty, jako bu ze wsy wjezeny, potom wšitko widźa (su widźerjo). — Druhdźe też wěrja, zo dźěći, kotrež hišće k spowědźi byłe njejsu, wjacy widźa. (Z Jělcy.) — Někotři pak su pod tajkim znamjenjom rodźeni, zo wšitko widźa. (Z Krušwicy.) — Też dźěći, kotrež je „woblekarnica“ (t. r. žona, kotraž morwych myje a wobleka) na swět přiwjedła, su potom widźerjo. (Z Krušwicy.)

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/9

Hdźež je so běłe sedleško pokazało abo hdźež su jeho žałośćenje słyšeli, tam je so bórzy njezbože stało. Tuž maja jo Serbja za dobreho ducha (genija), kiž přibližacy strach abo blizke njezbože wěšći. Charakter božeho sedleška je potajkim dobry a jenož dobry — wono so jenož rudźi na človječskim njezbožu, pokazuje přez žałośćiwe płakanje swoju zrudobu, tola ženje njeje samo z přičinu njezboža.

Pokazuje pak so abo płaka, hdyž dyrbi něchtó wumrjeć, hdyž dyrbi mór přińć, před powodźenjom abo hdyž ma něhdźe woheń wudyrić,*) hdyž dyrbi někomu skoćo padnyć (Pful) atd. Też do złeho skutka (mordarstwa a pod.) bože sedleško płaka, kaž ze slědowaceje bajki widźimy.

18. „Na Serlešku.“

Před Šešowom leži kubło „Na Serlešku“. Kruwar na Serlešku bě dźećel kradnył; hospodar jeho za to nabi. Kruwar chcyše so wjećić a zabi swojeho knjeza. Tu nóc, prjedy hač so ta złósć sta, je bože sedleško na Serlešku płakało a žałośćiło. Kruwar bu po wašnju tamneho časa zasudźeny, zo by, z rjećazom na drjewjany stołp zwjazany, na šćěpowcu spaleny był. Hdyž bě stołp so stajił a šćěpowc so nakładł, je bože sedleško zaso cyłu nóc skoržiło a hišće zrudnišo wuło.

Pful: Łužica, 1887, str. 52.

Z wjetša wěrja, zo so bože sedleško pokazuje abo so słyšeć dawa jenož w nocy; druhdźe praja, zo też připołdnju 12 hodź. wěšći (Hrodźišćo). W podobje módreho woheńčka na wuhlu móže so w kóždej dźeńskej dobje zjewić.

Božeho sedleška móžeš so woprašeć, što so stanje, hdyž je so tebi pokazało abo hdyž sy jo płakać słyšał. Wono tebi druhdy wotmołwi, tola jeho wotmołwjenje budźe ćěmne, njejasne, hudańčkowe. Tajke wotmołwjenja podawa hižo Hórčanski:**) „Hdyž je w l. 1766 město Mužakow njezbožowny woheń spalił,

*) Bože sedleško je płakajo wokoło khodźiło něšto dnjow prjedy, hač je boži woheń wušoł“ (Němcy). — W Budyšinje je so husćišo słyšeć dało. Tak sta so před wulkim morom w lětach 1519, 1586, 1611, 1612 a 1614, kaž też prjedy wulkeho powodźenja l. 1552 a před wulkim wohnjom l. 1634. Też před wohnjom w Kulowje l. 1822 jo słyšachu (Gräve, Volkssagen . . . 48.).

**) Laus. Provinzialblätter, 1782, III., str. 260.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/10

je pječa prjedy teho w khěži, hdźež je potom woheń wušoł, bože sedleško husćišo płakało; hdyž su so jeho skónčnje woprašeli, je wotmołwiło: Wono njebudźe jeno tebi, ale na wšitkich hasach! Też, jako su so l. 1779 třo ludźo w Nisy pola Mužakowa tepili, je młyńk někotre dny před njezbožom bože sedleško płakać słyšał a so jeho woprašawši tajke wotmołwjenje dostał: Wono njebudźe tebi, ale druhemu.“ — Hdyž pak so jeho woprašeš: „Što tebi je?“ njedostanješ žaneho wotmołwjenja.*)

Nětko přikhadźamy k ważnemu prašenju: hdźe bože sedleško bydli? Hižo Hórčanski naspomina wašnje, kotrež hišće dźensa w Hornjej Łužicy namakamy; wón praji (na citowanym městnje): „Tuteho škitaceho ducha (Schutzgeist) njemóže kóždy słyšeć a widźeć, ale jenož někotři, a wěra do njeho dźe tak daloko, zo mnozy při wotcydźowanju warjaceho hornca abo při wuliwanju horceje wody so na kedźbu bjeru a praja: Bože sedleško, dźi preč, zo će njesparju. Hdy bychu teho njesčinili, bychu so sami sparili; a hdyž so pola někoho jětřeška abo wumpjery pokazuja, tehdom měnja, zo běchu wot tuteho ducha sparjene; potom praja: Bože sedleško je tebje spariło. Přećiwo temu ... maža kachlowu dźěru z butru a praja: Bože sedleško, ja će mazam; zahój mje, ty sy mje spariło. Potom wozmu ješć z hornca, w kotrymž so runje wari, a maža bolace; to dyrbi z wěstosću pomhać.“

Moja powědarka, stara Khata Wokowa z Němcow, je mi takle powědała:

Po burskim starym wašnju so krop w kachlach při wohenju wari a z dołhimi widlicami so won ćaha. Hdyž mać tón krop ćehnjo, dyrbi na to hladać, zo so krop do wohenja njewuklumpa. Hdyž pak so raz rozklumpa a kusk do wóhnja přińdźe, zo je tajke syčenjo a zo tajki kur dźo a woheń druhdy hasnjo — potom, hdyž so ta zła štunda trjechi, dha tej maćeri bože sedleško jeje najlěpše dźěćo wopari. Hdyž pak so tej maćeri to stanje, zo so tón krop wuklumpa, dha dyrbi wona rjec: „Bože sedleško, njepař mje a njepař moje dźěći a nje-

*) Gräve, Volkssagen ... 49.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/11

pař nikoho druheho. A to mi pomhaj Bóh wótc, Bóh syn a Bóh duch s'jaty a najs'jaćiša Trojica.“ — Jena holca Kulowskeje maćerje je cyłu ruku na tajke wašnje woparjenu měła; ničo pomhało njeje a ludźo su prajili, zo je ju bože sedleško wopariło. Ta holčka je tu ruku mazała ze sazami, kiž su wyše kachloweje dźěry.

Z teho je cyle jasnje widźomne, zo po wěrje Serbow přebywa bože sedleško *w kóždym domje*,*) a mjenujcy bliže kachli abo w kachlach samych, na nĕsći (na wóhnišću)**) kaž domjacy duch.

Přeńdźmy nětko k božej 'łosći a pohladajmy, što so wo njej w Delnjej Łužicy a w namjeznych stronach Hornjeje Łužicy powěda a wěri.

Jeje podoba je wšelakora. Wěri so, zo so boža 'łosć pokazuje w podobje žony z dołhimi włosami a w bĕłej drasće; tola runje tak husto so praji, zo ma podobu małeho dźĕsća, teho runja z dołhimi włosami a w bĕłej košulcy.***) Nihdźe a ženje njejsym słyšał — a druzy wěryhódni zbĕraćeljo też nic —, zo by měła podobu rjaneje knježny, kaž Veckenstedt podawa. — Włosy božeje 'łosće su bĕłe, kaž so najbóle praji. Z cyła rědko, kaž Schulenburg wobkruća, praja, zo ma boža 'łosć čorne włosy. W Delnjej Łužicy (w Błotach) praji so žonje, kotraž ma swětłe (žołte) abo čerwjene włosy: „Ty sy ako ta boža 'łosć.“†) Potajkim, hdyž so praji, zo ma boža 'łosć „bĕłe“ włosy, su poprawom swětłe, jara swětłe włosy měnjene. Dołhosć włosow

---

*) Sreznewskij, kiž je też w Serbach był, přikhadźa we swojich zapiskach k temu samemu měnjenju (abo ma snadź je z ludoweho erta?), prajo: „Лужичане . . . вѣруютъ . . . въ Боже седлешко — Божіе сельцо, думая, што оно, какъ домовой, живетъ въ каждомъ домѣ.“ Živaja Starina 1890, II., 57.

**) Sreznewskij (Živaja Starina II, 58.): Божіе сельцо . . . живетъ въ печи или на очагѣ. K temu dodawa w poznamcy: „Bjezdźak sebi naspominamy, štož Saxo Grammatik powěda: Faeminae foco assistentes absque supputatione fortuitas in cinere lineas describebant, quas si pares numerassent, prosperae rei praescias arbitrabantur, si impares, sinistri praenuntias autumabant.“

***) „Boža łosć ma podobu źiśa z dłujkimi włosami.“

†) Schulenburg, Wend. Volkssagen und Gebräuche, 147.

so wopisuje wšelako: někotři (najbóle) praja, zo ma włosy hač do poł ćěła, hač do ledźbow, druzy (rědko), zo jej hač na pjaty dosahaju. Zo by sebi włosy česała a pódla rjenje spěwała, kaž Schulenburg a po nim Máchal prajitaj, njeje wěrno.*)

Potajkim jeje podoba njeje jara wotkhilna wot božeho sedleška. Hodźi so jenož prajić, zo so bože sedleško pokazuje nimale bjez wuwzaća w podobje dźěsća, mjeztym zo ma boža 'łosć też husto podobu žony (druhdy so runje praji „stareje žony“). Tola też tu so husto přistaja: „małeje“ žony, abo so z cyła praji, zo bě wona „něšto małe, cyle małe“.**) Wo woběmaj bytosćomaj so praji, zo běštej běłej, zo měještej běłe, dołhe włosy a zo khodźeštej pak nahej,***) pak w běłej drasće.†)

Boža 'łosć móže so też w podobje běłeho hołbika pokazać.

19. Boža 'łosć jako běły hołbik.

Lubušan Měluša měła kopičku dźěći, a ta je tu „božu wós“ widźała. Ta Měluša jo ze kachleńka wodu počerała, a duž jo tajki běły hołbik wuše njeje lětać khopił a jo tak jare žałosćił. Wona jo so prašała: „Nó, što ty požadaš?“ A wón jo prajił: „Ja drje nic njepožadam, ale twój muž b'dźo witše njebohi — a što te wbohe dźěći?“ A Měluša jo se zasy prašała: „Tón, hak na 'rjedźe jo?“ A rano jo buł honak mortwy a tón muž bě žiwy.††)

Powědaše Madlena Měrćinkowa (wokoło 70 lět stara) z Narćaneje Winicy (pola Wojerec).

---

*) To też Schulenburg přeje, Wend. Volkssagen u. Gebr. 145, pozn.

**) Schulenburg, Wend. Volkssagen u. Gebr. „Sie war ein Weibchen, zwei bis drei Fuss hoch.“ (145.) — „Sie war klein, nicht grösser wie ein Mädchen von vier bis sechs Jahren.“ (147.) — „Die Bužawosc war früher ein ganz kleines Ding.“ (145.) — Jenički króć słyšeše Schulenburg, zo ma čerwjenej woči. To móžemy měć za wliw přiwěrow wo kuzłarničach.

***) „Je so też jako běłe holo pokazała“ (wokoło Wojerec). — Die Bužawosć . . . war nackend wie ein kleines Kind. Schulenburg, Wend. Volkssagen 145.

†) Veckenstedt praji: „Nähert man sich ihr, so sieht man keine volle Gestalt, wohl aber einen Kopf mit langem, herabwallendem Haar.“ (139, č. 4.) To je cyle njeznate a słuša do kraja wumyslow Veckenstedtowych powědarjow.

††) Přir. Veckenstedt, str. 142, č. 23 a 24. W druhej bajcy prašachu so ludźo božeje 'łosće, čoho dla tak płače. Wona wotmołwi: „Wy budźeće

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/13

Najbóle pak so praji, zo z cyła ničo widźeć njeje, zo je jenož słyšeć jeje płakanje a žałosćenje. Boža 'łosć płače pak kaž małe dźěćo, pak kaž dorosćeny človjek. Schulenburg wopisuje, zo sebi woči z rukomaj zakrywa a wobličo k zemi skhila, hdyž płače (Wend. Volkssagen, 145.).

Jeje zjewjenje abo płač pokazuje na blizke njezbožo, runje tak, kaž zjewjenje abo žałosćenje božeho sedleška.

20. Boža 'łosć płače kaž dźěćo.

Mó smó měli z Michałkow jenu dźowku, ta jo jow lěhała. Ta jo raz rano čišła ke mni delej a praji: „O baba, dźensa sym holo płakać słyšała.“ Ja ji prajach: „To su so kóčki tak kusali.“ Wona měnješo: „Ně, baba, ja sym derje holo płakać słyšała.“ — Hladajćo: wona jo měła slěpoho nana, a Bóh wě kak wón jo se tu samu nóc spalił. Snadź jo chcył se wón sam kusk wóhnja sčinić, a duž jo se wón Bóh wě kak spalił. To smó mó potn zhonili. A duž smó wědźeli, zo jo wona tu „božu wós“ słyšała.

Powědaše M. Měrćinkowa z Narćaneje Winicy (p. Wojerec).

21. Boža 'łosć płače kaž dźěći.

Moja mama jo šła na Pawoła po drjewo. Čez (přez) hat su buli Rakec. Moja mama jo čišła nutś a jo prajiła: „Pola Rakec jo něchtó wumrěł, tam su dźěći jare płakałe.“ To pak bě tak daloko, zo wot tam žadn hłós słyšeć być njemóžešo. To bě rano. Bliže tych Rakec su Zolic bydleli, khudźi ludźo. Hdyž jo naš nan wote mše šoł, jo widźeł, zo tam wokoło Zolic khěže ludźe stoja. Hdyž jo čišoł bliže, jo zhonił, zo stej dwě Zolic dźěšći swojeho nana z lěsa na trakaču mortweho čiwjezłej. Wón jo šoł z nimaj rano na drjewo, a prěnja hałza, kotruž wón wotłama, padźe na njoho a joho zarazy. — Hdyž jo to mój nan domach maćeri powjedał, dopomni so wona na to płakanjo, kotrež

---

hišće wjac płakać, hdyž waš hospodař wumrje.“ Tuž so jeje ze směchom prašachu, hač měni hospodarja na łubi, štož wona wobkrući. Bórzy wumrě honač; hospodař drje wosta žiwy, tola wumrěchu jemu někotre dźěći, tak zo běše płač w khěži, kaž je boža 'łosć wěšćiła.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/14

rano z tamneho brjoha hata słyšeše, a wědźeše nětk, zo jo to tam „boža wós“ płakała.

Powědaše M. Měrćinkowa z Narćaneje Winicy.

Wona też płače tam, hdźež je wopor złeho skutka pohrjebany. (13.) Schulenburg je w Błótach zapisał: Hdyž holca dźěćo, płód hrěcha, skóncuje, a dźe na reje a tu rejwa, jako by čestna holca była, płače boža 'łosć tam, hdźež je skóncowane dźěćatko pohrjebane (Wend. Volkssagen, 146).

(14.) Pola Schulenburga (ib.) też čitamy: Raz mějachu we wsy campór. To bě tajka dźiwja hara. A jako holcy tak dźiwje rejwachu, je boža 'łosć płakała. Tuž dźěchu starši ludźo za njej hladać a so jej prašachu, što sebi žada. Wona pak jim wotmołwi: „Mi nic, mi nic, ale běda wašym źowkam.“ — K temu Schulenburg poznamjenja, zo boža 'łosć tehdy płakaše „propter infantes, qui venirent“; wón potajkim měni, zo boža 'łosć płakaše pře póććiwosć holcow, kotraž bě w straše. Móže być, zo ma prawje; tola hodźi so runje tak derje wukłasć, zo je wona płakała teho dla, dokelž bě strowosć holcow w straše; wšak je sebi hižo mnoha holca suchoćinu wurejwała!

Też boža 'łosć wotmołwja na prašenja ludźi, tola jeje wotmołwjenja su runje tak ćěmne, kaž božeho sedleška. To widźimy z bajki č. 19 wo běłym hołbiku a z Schulenburgoweje bajki č. (14).

Wot wašnja prašenja druhdy wotwisuje jeje wotmołwjenje. — Hdyž so jej ludźo prašachu: „Co wam? co wam?“ wotmołwi: „Mi nic, mi nic, ale běda wam, běda wam.“ Potom přińdźe njezboże a něchtó wumrje. Tola hdyž so prašachu: „Co nam? co nam?“ je wotmołwiła: „Wam nic, wam nic, ale běda nam, běda nam.“*)

Z cyła wěrno njeje, zo boža 'łosć sama smjerć přiwodźa a ludźi kóncuje. To so nihdźe w Serbach njepraji a njewěri, kaž so přeswědčich;**) to so jenož w Veckenstedtowej knizy namaka. Dyrbju na njewěrnosć tajkeho twjerdźenja kruće pokazać, dokelž je wono přećiwo charakterej teje bytosće a wo-

*) Schulenburg, Wend. Volkssagen 146. — Přirunaj, štož bě wyše prajene wo božim sedlešku w tym nastupanju (str. 7).

**) Schulenburg też ničo podobne nima.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/15

sebje też teho dla, zo je ta wopačnosć hižo do druhich studiji a knihow přešła.*)

Boža 'łosć so pokazowaše abo płakaše we wšelakich dźeńskich dobach, najbóle pak wječor abo w nocy. Jako běły hołbik je so pokazała we jstwje wyše kachli;**) hewak najhusćišo płače wonkach pod woknom.

Hdźe přebywa abo zwotkel přikhadźa, lud njepraji; wón jenož rjeknje: boža 'łosć so pokaže, přińdźe atd. Tuž dyrbju twjerdźenje Veckenstedta, zo wona wosebje štomy a keŕki lubuje a na nich syda (č. 7, 18, 19), jako njeprawdźiwe wotpokazać. Wosebje daloko je w tej wopačnosći zašoł Máchal; wón mjenujcy praji: „Najradšo přebywa w bozowych abo wólšowych keŕkach!“***) To je jara zważniwje jako wěste postajene po cyle njejasnej bajcy Veckenstedta (str. 143, č. 29): „Gulnica (gólnica) pola Drjowka je prjedy z hustymi wólšemi wobrosćena była; koło wokoło teje wólšoweje husćiny pak bě bahno. Na tajke wašnje bě Gulnica njedostupna. Jenož jena stara žona znaješe potajny puć, kotryž k rěčcy wjedźeše. Powěda so, zo su prjedy w Gulnicy (in der Gulnica) wječor husto spěw słyšeli. To pak njebě poprawom spěw, ale skerje žałosćenje a kinkotanje, podobniše człowječemu žałosće-

*) Měnju tudy wosebje studiju H. Máchala w češkej „Zlatej Prazy“ a teho sameho knihu „Nákres slovanského bájesloví“ (Praha, 1891), w kotrejž so při wopisowanju božeje 'łosće (a też božeho sedleška) hišće bóle wot wěrnosće wotkhila, hač we swojej studiji z l. 1885. — Veckenstedtowe č. 2 je změšenje ze smjertnicu (hl. tam).

**) Veckenstedt ma tule bajku (140 č. 25): Holca je raz njesła wodu do kachleńka. Nadobo zasłyša z kachli hrózbny křik, tak zo wodu pušći a ze jstwy ćekny. To bě boža 'łosć zawołała. Někotre tydźenje pozdźišo wumrě tej holcy w Debsku ćeta.

***) Nákres slovanského bájesloví, 73. — Schulenburg drje w přehladnym zawodźe k powěsćam wo božej 'łosći praji: Sie kam nachts zu den Häusern . . . sass oben auf dem Dache, im Fliederstrauche, . . . weinte wie ein Kind.“ Tola z teho njesměmy a njemóžemy hnydom sudźić, zo „boža 'łosć najradšo přebywa w bozowych keŕkach! Druhi by móhł z runje tajkim prawom rjec: „Boža 'łosć najradšo přebywa na třěše.“ — Do přehladneho zawoda (tak rjec „essencije zezběranych bajkow“) je to Schulenburg přewzał z jeničkeje swojeje bajki; wjacy přikładow nima. Potajkim so z teho njemóže hnydom sčinić prawidło, hdyž nimamy wjacy přikładow abo druhich dopokazow. Ja sam wo tym ženje ničo słyšał njejsym, teho runja žadyn wot serbskich zběrarjow ničo podobne zapisał njeje.

nju, dyžli wuću zwěrjeća.“ Kak so z teho hodźa wotwjedować konklusije wo božej 'łosći, wostajam posudźenju čitarja.*)

Zda so, zo je so prjedy — kaž wo božim sedlešku — wěriło, zo boža 'łosć přebywa w kóždym domje, tola zo so pokaže abo da słyšeć jenož tehdom, hdy so ma žane njezboże stać. Snadź so hodźi jako powostanka teho přiwěrka wukłasć a sem zarjadować slědowace delnjołužiske wašnje, při kotrymž so dopominamy na hornjoserbske wašnje při wuliwanju horceje wody (hl. wyše str. 8). Delnjołužiskim dźěćom je mjenujcy hrěch khlěbowe drebjeńčki preč ćisnyć (po snědanju, po wobjedźe atd.). Tola hdyž so při preč ćisnjenju (rozchyśeńu) rjeknje: „čip, čip! Božim źišetkam šykno, cartowym źědkam (drje: źětkam?) nic!“ (Zaspy pola Khoćebuza), abo „put, put, Bogowym kurjatkam, cartowym smuwki (zmywki, zmyje?)!“ (Skjarbosć), abo skónčnje „kiw, kiw, zmilnu rucycku božym źišam, cartowym nic“ (Skjarbosć), potom njeje to žadyn hrěch.**)

(15.) Slědowaca bajka Schulenburga zda so też pokazować na to, zo woblubowane městno božeje 'łosće su kachle. „W kachlach so njesmě bozowe drjewo palić. Běštaj człowjekaj, taj měješaj rjany bóz (bez), porazyštaj jón a spalištaj w kachlach. W nocy 12 přińdźe boža głosć (boža głos) a wołaše: „Běda wam! běda wam!“ Teho dla njepala ludźo bozowe drjewo w kachlach — tola w pjecy (khlěbowej) so wono móže palić.“***) Tu so njehodźi prajić, zo boža 'łosć teho dla přińdźe, dokelž su jeje woblubowany keŕk spalili — přećiwo temu rěči ludowe wukłado-

*) Veckenstedt (a po nim Máchal) też praji: „Unterhalb der Brücke, welche bei Muskau über die Neisse führt, befindet sich eine kleine Insel, auf welcher dichtes Gebüsch emporspriesst. Dort pflegte früher, berichtet Liebusch, die bože sedleško oder boža łosć sich aufzuhalten, welche durch Klagen und Weinen bevorstehendes Unheil ankündete.“ Wo božim sedlešku pola Mužakowa praja Hórčanski, Gräve a Smoleŕ jeničcy, zo je so wono bliže městna słyšeć dało, hdźež su so pozdźišo ludźo tepić dyrbjeli — kaž přeco wěšći tam, hdźež ma so njezboże stać. Lud je zawěsće w tamnišim času jenož powědał, zo je tam bože sedleško płakało prjedy njezboža, nic pak, zo je tam stajnje přebywało. To budźe Liebuschowy domysl (dodawk), z kotrehož so ničo wotwjedować njesmě, hdyž podobny přikład (abo wjacy přikładow) z ludoweho wěrjenja nimamy.

**) Poda k. kantor Šwjela.

***) Ze Slepoho. Wend. Volksthum 73.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/17

wanje, kotrež praji, zo so z tym drjewom móže tepić w pjecy. Přičina bě widźomnje ta, zo su z tym drjewom runje w kachlach tepili. To sebi lohcy wujasnimy, hdyž sebi naspomnimy, kak serbski lud na bóz (bozowc) pohladuje. Wodu, z kotrejž su mortwe ćěło wumyli, abo kotraž je stróžele (khorosć) na so sćahnyła, pod bozowc wulinu.*) „Sy-li na zymnicu skhorjeł, wzmi cwornowu nitku a dźi rano do słónca pod bóz, kiž napřećo słóncu stoji, tola njewobhladni so! Pod bozom praj: Dobre ranjo, bozo, ja N. N. njesu ći swoju dźewjeć a dźewjećdźesatu zymnicu; pomhaj mi, najswjećiša Trojica: Bóh wótc, syn a duch swjaty. Hdyž rjeknješ: Bóh wótc, syn a duch swjaty, dyrbiš tři sučki po rjadu do nitki zwjazać. Sy to wšitko rjenje sčinił, přiwjazaj nitku na štom a wróć so, njesměš pak so wobhladnyć. Na to přińdźe zymnica prawje zła a rozhněwana na tebje, tola njebój so: budźeš bórzy wustrowjeny.“**) Hdyž so wječor pod kćějacy bóz lehnješ a wusnješ, sy do ranja mortwy.***) Atd. Tajki štom, kotryž lud sam njelubuje, je po jeho zdaću też tamnej dobrej bytosći, štož boža 'łosć je, wohidny; teho dla wona njećerpi, zo by so z jeho drjewom w jeje woblubowanym městnje (kachlach) tepiło.

Přikhadźamy nětko, hdyž přehladachmy wšo, štož so wo božej 'łosći a božim sedlešku baje, k wukładowanju teju bytosćow.

Přehladajmy najprjedy dotalne wukładowanja.

Wot serbskich spisaćelow wukładowaše wobě bytosći wobšěrnišo Pful, kaž wyše na str. 4 w poznamcy spomnichmy. Tola jeho wukładowanje je přejara hypothetiske, njewotpočujo na žanych woprawdźitych podłožkach, ale jeno na domyslach. Wšak je wón sam wot teho wukładowanja wotstupił hišće w tym samym nastawku, prajo na kóncu, hdyž bě wopisał wašnje mazanja kachlowych duri pře woparjenje: „Čeho dla pak je so runje to městno mazało? Dokelž měnjachu, zo móže domjacy duch jako tajki jeno na hnězći (na tepjenišću) sydlić.“ A hišće třeće wukładowanje namakamy w tym nastawku. Pful mjenujcy praji: „Připadne samomylenje při słyšenju zynkow wětra abo wichora

*) Łužica, 1891, str. 6.
**) Łužiski Serb, 1886, str. 81. (Podał M. Wjesela.)
***) Schulenburg, Wend. Volkssagen 267.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/18

abo nócnych ptakow . . . je přičina wšitkich sem słušacych bajkow była.“ — Smoleŕ, hdyž bě z krótka božu 'łosć a jeje charakter wopisał, praji jenož: „Etwas Aehnliches, aber in der Erscheinung anders Gedachtes haben auch die Oberwenden, und sie nennen es bože sedleško oder bože sadleško.“*) To też wospjetuje Šołta, ničo dale njepřidawajo. Hórčanski a Ponich božu 'łosć z cyła njemjenujetaj. Ponich liči bože sedleško k domjacym ducham.

Wot Němcow, kotřiž wo serbskich mythiskich bytosćach pisachu,**) zwaži sebi božu 'łosć wukładować Veckenstedt — tola jara njezbožownje. Wón ju mjenujcy přirunuje z grichiskimi Sirenami! „Das Wesen“, praji, „welches in der griechischen Volkssage als Sirene seine individuelle Persönlichkeit gefunden ... wir treffen es wieder in der Wendei“ . . .***) „Die boža łosć bethätigt ihre Wesensgleichheit mit den Sirenen“ (str. 177). Njecham wospjetować fantastisku parallelu Veckenstedta, dyrbju jenož (pódla druhich wopačnosći, kotrež hižo wotsudźich) túle łžu kruće wotpokazać: Lud mjenujcy ženje njepraji, zo je boža 'łosć skóržba zemrětych, kaž Veckenstedt wudawa („Klage verstorbener Menschen“, 177); to je wumyslena njeprawda.

Wot Słowjanow ličitaj ju Afanasjew a Sreznewskij k domjacym ducham. Afanasjew runje praji: „У лужичанъ домовой называется bože sedleško (или sadleško — божье сѣдалище = очагъ).“†) Máchal z połnym prawom wotpokazuje wukładowanje Veckenstedta a podawa swoje, z kotrymž pak so też njemóžu spřećelić. Wono je też wopačne, dokelž wotpočuje na podłožku Veckenstedtowych njeprawdźiwych sobudźělenjow. We swojim nastawku w „Zlatej Prazy“ (1885, str. 343) wupraja měnjenje, zo boža 'łosć††) słuša k bytosćam, kajkež su južnosłowjanske „wily“, ruske „rusalki“, češke „bílé paní“ (běłe knjenje) atd. Z wo-

---

*) Pěsnički, II., 269.

**) Gräve znaje jenož bože sedleško. Haupt ma wo božej 'łosći jenož někotre rynčki po Smolerju.

***) Verhandl. der Berl. Anthropol. Gesellschaft 1878, 176.

†) „Pola Łužičanow rěka domowoj bože sedleško (abo sadleško — bože sydadło = wohnišćo).“ Poetič. wozzrěnija II. 82.

††) Máchal piše doslědnje „bóža łošć“ — čeho dla?

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/19

prědka dyrbimy z tutych bytosći wuwzać „běłe knjenje“, kotrež su njedwělomnje cyle druheho pokhoda, hač wily abo rusalki, a sebi cyle druhe wukładowanje žadaju. Mjez wilami a rusalkami a božej 'łosću (božim sedleškom) widźi Máchal slědowace podobnosće: 1) dołhe włosy, 2) podobu knježnow a dźěći, 3) podobu běłeje kokoški (z cyła ptaka), 4) wšitke přebywaja rady na štomach a humpaju so na jich hałozach, 5) wšitke wěšća blizku smjerć a rjenje spěwaju, 6) móža sčinić wichor, 7) móža człowjeka skóncować, 8) zahojeja bolosće, kotrež prjedy człowjekej načinichu a 9) powěda so wo nich, zo su duše zemrětych. Wot teho na žane wašnje njehodźi so wo božej 'łosći abo wo božim sedlešku rjec: zo matej podobu knježny, zo přebywatej na štomach, zo rjenje spěwatej, zo móžetej być z přičinu wichora, zo móžetej człowjeka skóncować,*) abo zo stej duši zemrětych — to wšo je w Serbach cyle njeznate a namaka so jenož pola Veckenstedta. Skerje móžemy tej bytosći přirunać z češkej „běłej knjenju“ w tym nastupanju, zo też kaž wona wěšćitej blizku smjerć — wšě te bytosće wopokazuja so jako swójbne genije. Tola powěsć wo „běłej knjeni“ je nowišeho pokhoda a hodźi so historiscy wukłasć, přez čož so podstatnje rozdźěla wot božeje 'łosće a božeho sedleška. We swojej knizy „Nákres slovanského bájesloví“ (str. 74) njepodawa hižo tute wukładowanje, tola měni, zo „božej 'łosći w Češkej wotpověda Větrnice či Meluzina“, potajkim zo je boža 'łosć (bože sedleško) personifikacija wětra. To pak też njemóžu w tym bjezwuwzaćowym kategoriskim klinčenju připušćić — w ludowych bajach a přiwěrkach so boža 'łosć (bože sedleško) ženje do zwiska z wětrom njepřiwjeduje, je wot njeho cyle njewotwisna, hdyž napřećiwo temu wo Větrnicy abo Meluzinje jenož při wuću wichora so rěči a to wuće jasnje přez płač Meluziny so wukładuje.**)

*) To so praji wo smjertničcy, nic pak wo božej 'łosći. Hl. tam.

**) Wo płaču b. 'łosće a b. sedleška so jasnje praji, zo je kaž człowječe (dźěćace) płakanje, zo so dawa słyšeć na wěstym městnje, zo jón jenož někotři ludźo (jenički człowjek) słyša — płakanje Meluziny je pječa wurjadne, słyša jo w cyłej wsy nadobo a mjenujcy jenož při wulkim wichoru. Też njesměmy zabyć, zo b. 'łosć (sedleško) njewěšći přeco přez płač, ale druhdy přez hołe pokazanje (hač runje so to rědčišo praji).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/20

Widźimy, zo nas njemóže žane z poslednišich wukładowanjow spokojić. Mi so zda, zo móžemy hišće najskeršo we wěstej měrje přihłosować Ponichej, Sreznewskemu a Afanasjewej. Hłowna wosebitosć wobeju bytosćow je ta, zo přez zrudne, sobuželne płakanje wěšćitej njezbožowny přichod jednotliwych abo cyłeje wsy (města) — zo so potajkim wopokazujetej kaž genijej swójby abo cyłeho městna. Też wosebitosć, zo po zdaću jeje woblubowane městno su kachle, a zo so znajmjeńša wo božim sedlešku wěri, zo přebywa w kóždym domje, zda so pokazować na to, zo tej bytosći stej přiwuznej z domjacymi duchami.*)

Lutki, palčiki.

Małym kubołćikam so na wšelake wašnje přibliżeja palčiki a lutki; teje podobnosće dla chcu wo nich też w tym samym wotdźělu, kaž wo kubołćikach, porečeć.**)

Mjeno lutki je nětko delnjoserbske,***) w Hornjej Łužicy z wuwzaćom namjezneho kraja nimale njeznate; na mjezach praji so pak lutki, pak luźki (w grodkowskej podrěči; jenički přikład teho wurjekowanja namakamy w Jordanowej bajcy „Luźki dawaju plona“,†) w Hornjej Łužicy palčiki (na někotrych městnach też hišće „lutki“), hdźež njeje wěra do tych stworjeńčkow hižo cyle

*) Runa přičina daemonologiskich předstawow wo b. sedlešku a b. 'łosći móže być ludowe wukładowanje nahłych zynkow, kaž zasutanje sowy, zawuće wichora we wuhenju, też woprawdźity dźěćacy płač atd. Tu sebi naspomnju serbski přiwěrk: Druhdy so pječa na někoho woła z hłosom jeneho z jeho swójbnych. Hdyž tón, kiž wołanje słyši, wotmołwi, dyrbi w tym lěće wumrěć, — hdyž nic, wumrje w tym samym lěće tón, z kotrehož hłosom je so wołało. Stara Lěwina ze Zaspow (w Delnjej Łužicy) powědaše: „Ako raz z přěze som přišła a pon hokoło 10 krowam hyšći raz dawała, ga jo głos mojogo nana tři raz mě wołał: Maja! Ja pak nic něsom wotgroniła. Ako som do jšpy stupiła, som mojogo nana přašała, lec jo mě wołał. Ten pak njeběšo. Po někotarych mjasecach w samem lěše jo nan humrěł. (Cyle podobny přiwěrk je znaty w Češkej.) Tónle přiwěrk ma zawěrnje něšto podobne z bajkami wo wěšćacym płaču božeje 'łosće.

**) Hač runjež so wo nich njesmě z tajkej wěstosću prajić, zo su „domjacy bóžkojo“, kaž to H. Máchal čini, prajo: „Bůžkové domácí zovou se u Lužičanů ludki.“ Koleda 1880, str. 344.

***) Jenož w Rogowje je dr. Muka zapisał „paljâcki“, štož je hornjoserbske „palčiki“.

†) Hl. wyše č. 13.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/21

woteznata abo zabyta. Woprawdźe so nětko wo palčikach hižo jara mało baje a też w staršich zběrkach je wo nich jeno něšto mało prajene.

Słowo lutki bě hač dotal stajnje „ludki“ pisane a wukładowane wot korjenja „lud“: ludki = mali ludźo. Tak wukładowachu Smoleŕ, Pful, H. Jordan a druzy. Zda so woprawdźe, zo lud te woteznate słowo nětko tak wukładuje, na čož so zda pokazować twórba luźki. K tajkemu wukładowanju bě snadź lud přišoł přez analogiju; wón znaje mjenujcy „nócne źědki“*) (njedwělomnje wot korjenja „źěd“) a po tym słowje je sebi snadź też lutki wukładował. Hewak móžeše sebi bjez teho přirunowanja ćěmne słowo „lutki“ jako ludki wukładować, hdyž sebi při tym na jich wulkosć mysleše. Móže pak też być, zo sebi lud při słowje „lutki“ na žane wukładowanje njemysli, byrnjež prajił, „lutki su byli tajke małe cłowjecki“ (Zagoŕ) — wšak njepraji „lutki, to rěka małe cłowjecki“.

Dwělowach přeco, hač móže so te wukładowanje jako wědomostne přiwzać. Při tym rozsudźich takle: Forma „ludk“ (sing.) je drje móžna a rěka „mały lud“ (kleines Volk), „ludki“ pak je plur. teje twórby. Tola w tym připadźe słowo „ludki“ rěka „małe ludy“ (kleine Völker) a ženje njemóže rěkać „mólčcy ludźo“ (kleine Leute), štož dyrbi poprawom słowo lutki woznamjenjeć. Z tajkim pućom přińdźech k póznaću, zo je twórba „ludki“ we wuznamje „mali ludźo“ njemóžna.

A tu mi bě jara witane wukładowanje Michała Hórnika, kiž ma te słowo za „ljutki“ abo „łutki“ = łątki, čěs. loutky. Lud pak nětko wjacy njewupraja łutki, ale praji lutki, podobnje jako praji na př. ludać m. łudać, lačny m. łačny. Tute wukładowanje zda so mi jara prawdźe podobne: w Słowakskej mjenuja podobne mythiske bytosće woprawdźe lútki,**) štož je češke loutky (klanki, dźěćace hrajki, n. Puppen), přez čož so prawdźe podobnosć Hórnikoweho wukładowanja hišće bóle wobkruća. Słowo „lútki“ wužiwaju Słowakojo jenož w pluralu, štož so hodźi też wo serbskim słowje „lutki“ rjec; ludźo su mi wo nich přeco jenož w pluralu powědali, a hdyž też druhdy dyrbjachu w sin-

*) Mjeno „nócne źědki“ pak jenož z rědka přikhadźa.

**) P. Dobšinský, Prostonárodnie obyčaje, povery a hry slovenské, 114.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/22

gularu rěčeć, prajachu „jedyn wot lutkow“, „wot nich“, „jedyn tajki człowječk“, abo pomhachu sebi podobnje, zo njebychu dyrbjeli sing. wot „lutki“ rjec.

Přehladajmy nětko delnjołužiske a namjezne powěsće wo lutkach; hakle potom přistupimy k powostankam hornjołužiskich bajkow wo palčikach a k podobnym bajkam w přeněmčenych stronach. Wšitke te bytosće budźemy potom přirunować z podobnymi bytosćemi druhich Słowjanow a druhich ludow, zo bychmy sebi mohli jich nastaće atd. po móžnosći wukłasć.

Štož *podobu* lutkow nastupa, wopisuje so najbóle jenož jich wulkosć, resp. mólčkosć. Ta so wšelako postaja. Najbóle so praji, zo běchu dźěćaceje wulkosće: wulke běchu kaž dźesaćlětne dźěćo, prajachu mi w Jemjelicy. W Zagorju słyšach jenož, zo „su byli tajke małe człowjecki kaž dźěćatka“, jedyn z Gózda pola Jasenja praješe, zo běchu mjeńše hač dźěći. „Małe tołste su byli kaž dźěći“, měnjachu w Ćisku. — Druhdy so z cyła njepraji, kak běchu wulcy, rjeknje so jenož, zo běchu mali ludźo. Tak je E. Muka w Rogowje zapisał: „Su to byli malûške clojâški abo paljâcki, kótârež su spózy zemje bydlîli.“**) We Spalach mi prajachu: „Tajke jare małe ludźe su byli.“ — Husto je też ze wšelakimi wěcami přirunuja. Tak słyšach we Wojerecach: Lutki su byli tajke małke kaž głašk (šklenca, karan) abo ta lampa.“ Pola Schulenburga čitamy: „Woni běchu wulcy kaž šćětka (wie eine Kleiderbürste) — stopu a palc (cól) — połdra stopy“ (Wend. Volkssagen 277). — Kak mólčcy su byli, pokazuje lud też na jich dźěłach a podobnje. Tak na př. w Čornym Khołmcu słyšach, zo „su lutki we Narću na Dochec kachlach rejwali“. Pola Smolerja čitamy: „Dokelž běchu małe, je wšědnje jedyn zalězł do požčeneje dźěže a pytaše sebje a sudobje na to wašnje domoj dostać, zo je so z dźěžu walał.“***) Schulenburg praji, zo móžachu w khlěbowej pjecy młóćić,†) zo dyr-

*) Časop. Mać. Serbskeje 1884, str. 51.

**) Pola Schulenburga čitamy: Sie waren gross wie Kinder von einem Jahre (W. Volksthum 170, ze Slepoho). Sie waren . . . wie zweijährige Kinder (Wend. Volkssagen 277).

***) Přir. Haupt, Sagenbuch str. 52. Schulenburg, Wend. Volkssagen . . . str. 279. Veckenstedt č. 23, str. 162.

†) Přir. Veckenstedt č. 1, str. 157.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/23

bjachu mały sudźik dwaj, wulki pak šesćo hač wosmjo njesć (Wend. Volkssagen 277).

Hewak so jara mało wo jich podobje powěda. Z wjetša so praji, zo mějachu cyle tajki napohlad, kaž druzy ludźo,*) potajkim mjez druhim też, zo běchu běłeje kože. Słyšach pak też, zo su pječa čorne kaž čornuši: „Lutki su buli čorne kaž móry“, praješe mi stara Měrćinkowa z Narćaneje Winicy, wot kotrejž sym sebi wulku ličbu zajimawych bajkow, powěsći atd. zapisał.**) Sem słuša też tale bajka, w kotrejž so pódla druheho wuzběhuje, zo mějachu čorne brody.

22. Carne cłojaški.

Při droze, kenž z Luboraza mimo Ochozy přez Ochozsku gólu do Chóśebuza źo, blizko tatanskeje kjarcmy jo „Žydojska górka“; tuta górka ma mě od žydojskich křamarjow, kótarychž su tam rubježniki skóncowali a hurubjali. Tam pak hyšći źinsajšy źeń třašy. Howacej cysće strozby a wědobny cłojek ulicowašo knězoju fararjoju Latkemu: Som šeł wjacor pózdźe z Luboraza do Ochozy z marku domoj; jak přišeł som k Žydojskej górce, kšěł sebě fajfu tobaka zapaliś. Ja šwyram ze šwablickami ho kóžany zec a že'na njo'co se paliś. Toś chytam wšykne přejc na zemju. Na raz wiźim około mě kopicu samych małkich carnych cłojaškow z wjelikimi kłobukami a carnymi brodami. Z wjelikim třachom šwyram šwablicki dale a te małe cłojaški wšykne spopadaju. A mjazy słyšym take źiwne borkotanje a babotanje a te cłojaški su skokali přecej jěsnjej około mě. W nejžwětšej třachoše som uběgnuł, při tom kłobuk zgubił a w znoju kupany přiběgnuł domoj. Druge luźe su mě gronili, až su to te lutki byli.

E. Muka, Łužica 1884, str. 10.

Lutki běchu drje małe, jara małe człowječki, tola jara mócne. Tu hižo wustupuje jich daemoniska strona.

---

*) Štož Veckenstedt praji: „Die Ludki sind kleine Leute mit einem grossen Kopf gewesen“, je cyle njeznate.

**) Wona bě mi wosebje lube a wěryhódne žórło, dokelž hišće kruće wěrješe wšo, štož powědaše. Jeje duša je přeco hišće žiwa w tamnych časach, hdy běchu wšitke te a podobne přiwěrki bóle w ludu zakorjenjene. Z cyła sym jara mało podobnje zajimawych wosobow w ludu zetkał, kaž Měrćinkowa je.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/24

Zwoblekane khodźachu wšelako. Někotři praja, zo nošachu čeŕwjenu,*) druzy pak też, zo mějachu běłu drastu.**) Wosebje so wuzběhuje, zo mějachu „cerwjenu micku“ (měcku, čapku, Skjarbosć a dr.). W někotrych bajkach so praji, zo mějachu tresate kabaty (hl. niže č. 23) a wulke kłobuki (č. 22).

Po *wobydlenju* dyrbimy dwoje lutki rozdźěleć. Z wjetša so praji, zo lutki přebywaju w zemi; po družinje krajiny so praji pak, zo su přebywali w holi (w lěsach), pak w horach (hórkach). W holanskich stronach, hdźež žane hórki a ćim mjenje hory njejsu, so praji: „We tej goli su take dźěry były, a tam su te lutki byli“ (Jemjelica). „Su byli tak w keŕkach we zemi“ (Zagoŕ, Jabłońc). — Pola Wjeski (Lugknitz, bliže Mužakowa) pječa bydlachu spody wulkeho duba, pod kotryž dźěše sćežka, hdźež su nutř a won khodźili (Jemjelica).***) W holi pola Prašiwicy w Delnjej Łužicy su dźěry, kotrež lud mjenuje „lutkowe doły“; też pola Slepoho (bliže železnicy) su w holi „lutkowe dźěry“ (ib.) a podobnje na druhich městnach. Tola husto so też praji: „To žadyn človjek widźał njejo, hdźe su woni won a nutř do zemje khodźili“ (Wojerecy).†) — Najbóle pak so praji, zo mějachu swoje wobydlenje w horach.††) Wjele hórkow w Serbach nosy mjeno „lutkowa hórka“, „lutkowa hora“; z cyła městno, hdźež pječa něhdy lutki bydlachu, rěka druhdźe „lutkownja“.†††) Jene polo w Popojcach rěka „lutkowa górka“ a ta strona něšto dale „za lutkowej górce“ (ib.). Na Horach pola Wojerec je „Lewic lutkowa hórka“, też pola Němješka maju „lutkowu hórku“ atd. Tola su też hory, wo kotrychž so powěda, zo w nich lutki bydlachu, kotrež pak njerěkaju „lutkowe h.“ Tajke su: pola Terpa, „grod“ w Bórkowach, Babina góra mjez Slepom a Prašiwicu atd. Tu so też słuša naspomnić „koltki-

---

*) Schulenburg: „Hatten rothe Jacken und rothe Mützen.“ Wend. Volkssagen 277. — Wend. Volksthum 170. — Zo nošachu čornu, šěru abo módru drastu, kaž pola Veckenstedta čitamy (str. 158 č. 7, 8, 9), lud njepraji. Jenož w Hornjej Łužicy so słyši, zo mějachu šěru drastu (hl. niže).

**) Schulenburg, W. Volksthum 170 (ze Slepoho a Jabłońca).

***) Schulenburg, l. c.

†) Přir. też Schulenburg, Wend. Volkssagen 277.

††) „Lutki su we wilkich hórkach w zemi bydlili“ (Hory p. Wojerec).

†††) H. Jordan, Łužičan 1876, str. 19.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/25

domy“ (kołtče domy) na Čornobozy.*) W horach mějachu dołhe khódby do srjedźa, kaž so na př. wo „luźcynej górje“ pola Syjka (hl. č. 13) powěda. — Jara porědko so (snadź) praji, zo njemějachu žane stajne wobydlenje, tola zo ćahachu z městna na městno, kaž je Schulenburg w Górjonowje zapisał;**) ja něšto podobne z cyła słyšał njejsym.

Lutki druheje družiny přebywachu spody człowjeskich kheži; tola tajke powěsće so w Serbach jenož z rědka słyša. Po tych powjesćach přibliželeju so lutki domjacym ducham, kaž kubołćikam a hišće bóle ruskim „domowym“. Sem słušatej bajcy A. Rabenaua, kotrejž pod čč. (1.) a (2.) we wotdźělu „Kubołćik“ podachmy. W Spalach mi prajachu, zo dyrbja „spody Wuškec kheže lutki być“. Schulenburg praji (Wend. Volksthum 7), zo w Grodku pod zemju wot kapałki swj. Jurija hač do wěsteho twarjenja khódba dźe, wo kotrejž so powěda, zo su tam lutki byli. Zajimawa je slědowaca bajka:

23. Wotkhad lutkow.

Prjedy su buli tu we Worejcach knjejske bródźe a bróžnje. Jedn blidař jo se najmjeł tu jenu bróžnju a jo wo njej khopił te kašće dźěłać. A toć su ludźe prajili, žo njejsu to te lutki wutrać móhli. To běšo takle. Raz su na tom dworje bliže tej starej bróžnje dźěći hrajkali a wokoło jězdźili; jena holca jo we wozyku holo wozyła. W dwanatej štundźe, jako jo přijeł wotročk ze słanja, su te dźěći khopili ćerjeć nutř do kheže, zo so njejsu zrumować móhli jare. Mać a wotročk su napřećiwo ćerjeli, ale njejstaj nic widźałoj. Dźěći pak su powědali, žo su z teje bróžnje tři pory tajkich małych ludźi rejwajcy a spěwajcy ćahnyli. „Tón jeden běšo tak tresaty, kaž husara, kiž tu swjatki běšo.“

Powědaše Madlena Měrćinkowa (70 l.) z Narćaneje Winicy.

Wěsty dźěl bajkow jich jako woprawdźitych ludźi wobhladuje a jim człowjeske samsnosće přicpiwa. Woni su so rodźili a jich dźěćatka běchu křćene, kaž so w bajkomaj č. (1.) a (2.) powěda, woni běchu w mandźelstwje žiwi (kaž z teju sa-

*) Hladaj wo nich niže a we wotdźělu „Kubołćik“.
**) Wend. Volkssagen 277.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/26

meju bajkow sćěhuje) a dyrbjachu też wumrěć. Štož jich pohrjebne wašnja nastupa, zdźěluje na jenym (jeničkim) městnje Schulenburg, zo „su swojich mortwych palili a popjeł a kosće su zahrjebowali do zemje. Najbližši přiwuzni su při tym jara płakali a su sebi pod wočomaj sylzowe nopaški dźerželi, do kotrychž su sylzy jimali a kotrež su potom do rowa wokoło wulkeje popjelnicy nastajeli“.*) Na tule powěsć dyrbimy z wulkej reservu hladać hižo teho dla, zo bě z cyła jenož na jenym městnje pola Schulenburga (a na jenym pola Veckenstedta) zapisana; pola wšěch druhich zběraćelow nihdźe ničo podobne njenamakamy a ja sam njejsym w ludu nihdźe něšto tajke słyšał. Nawopak: słyšach druhe, njedwělomnje ludowe wukładowanje popjelnicow, mjenujcy, zo w nich lutki warjachu, při čimž powědař (abo powědařka) přistaješe: „Tola knježa praja, zo su we nich swojich mortwych hrjebali.“ Připušćam, zo je snadź lud sam přišoł k póznaću wotpohlada popjelnicow, hdyž je we nich kosće namakał — tola zo by sam wuznam sylzowych nopaškow zhudał, zda so mi njemóžne. Te wukładowanje je do luda najskerje wot wučenych přišło: w Delnych Serbach je so hižo husto we wšelakich městnach za archaeologiskimi powostankami ryło, při kotrejž składnosći su ludźo prawy wuznam popjelnicow, sylzowych nopaškow atd. zhonili. Tute nowočasne wukładowanje je lud za swoje přijał a tak swoje dotalne wukładowanje přeměnił, kaž teho přikłady wšudźom w ludowej tradiciji namakamy — na př. žadyn mythus njeje so w prěnjotnej podobje zakhował, tola bě ze wšelakimi porjedźenkami, debjenkami, nowymi nahladami atd. husto jara přeměnjeny, tak zo prěnjotnu jeho podobu pak jara ćežko spóznawamy, pak z cyła spóznać njemóžemy. Někotři chcedźa w tych (jara rědkich, nic powšitkomnje rozšěrjenych) wukładowanjach widźeć ćěmne reminiscencije ludu na póhanske časy. To pak je hoła njemóžnosć — lud drje móže njejasnje pomnić, zo běchu tu před tysac lětami póhanjo, tola detaile z jich žiwjenja nic. Přikład teho njenamakamy w žanym ludu. Wšelake ludy drje sebi powědaju wo swojich předhistoriskich předkhadnikach — tola w tych a podobnych bajach je jenož telko

*) W. Volkssagen 280. Přir. też Veckenstedt č. 24, str. 162.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/27

prawdy, zo su w tych abo tamnych krajach w předawnych časach někajke cuze ludy přebywałe, wšě druhe podrobnosće su pak cyle wubajene a wumyslene, pak na tajke wašnje přeměnjene, zo w nich prěnjotnu podobu ćežko abo z cyła spóznać njemóžemy.

Spody zemje su lutki cyłe *hospodarstwo* měli kaž ludźo. *Jědź* su sebi warili w hlinjanych hornkach z jara tołstymi sćěnami (Zaspy, Rogow atd.). „Wšě urny“, swědči Muka w Časopisu Mać. Serb. 1884, str. 51, „kiž so we wokolnosći (Rogowa) husto wuryja, maju ludźo za nopaški a hornyčki tutych lutkow; haj stara žónka w blizkim Barbuku wužiwa tajku mału urnu za swój słony nopašk a praji, zo je sebi jón wot lutkow požčiła.“ Stara Měrćinkowa z Narća je mi powědała: Sym sama widźała tajke nopaški wot lutkow, kotrež su we Lewic lutkowej hórcy na Horach (pola Wojerec) wuryli. Te su měli jara tołste sćěny. Ludźo su se temu smjeli a su prajili: „To su museli jare drjewa měć, zo jo se w tych hornkach warić khopiło!“ — Z rědka jenož so praji, zo su přikhadźeli k ludźom sebi jědź warić. Schulenburg (W. Volkssagen str. 15) praji, zo sebi dźiwja žónka (wot lutkow) přikhadźeše k prěnim wobydlerjam Bórkow, jako woni sebi khěžu twarjachu, na wóhnju žabu pjec. Na druhim městnje pak (ib. str. 279), zo lutki, kotřiž běchu na hórcy zady Smogorjowa, wo dnjo spachu a w nocy do wsy přikhadźachu, sebi pola ludźi jědź warić.

Kajke *jědźe* a *pića* z cyła mějachu, spóznawamy najlěpje z bajkow, w kotrychž so powěda wo wobkhadźe lutkow z ludźimi.

24. Lutki sebi dźěžu požčuja.

Či (při) ćělowej*) drozy, kotaraž wjedźo z Jemjelicy do Jabłońca, su te lutki bydlili. Te su te'dn (tehdom) po „njedźěžu“ chódźili do Měta (swójbne mjeno Měto) a su 'ćěli (chcyli) „njekolace“ (= pokruty khlěba) pjec. Su čeco prajili: Čiwjezćo wašego wušćeracka (= psyka), ten nas kusa, a my činjesomy wašu njedźěžu zas.“ Tu „njedźěžu“ su na hugeń donjesli a górje na njen scynili (?) a potn su činjesli „njekolace“ za to požycenje.

Powědaše Hanso Mužik (70lětny) z Jemjelicy.

*) „Ćěłowa droha“, drje teho dla, dokelž po njej ćěło na pohrjebnišćo noša.

Pola Wětošowa pokazuje so městno, hdźež mějachu pječa lutki swoju khlěbowu pěc. „Jako na tym městnje starožitnosćerjo pytachu, namakachu tam z kamjenjemi wusadźenu jamku z popjełom a też tajke kamjenje, z kotrymiž su w prastarych časach žito na muku tołkli.“*)

„Lutki su sebi přišli požčić štangaricu (Butterfass); potom su butru dźěłali a tu štangaricu zaso wróćo přinjesli“ (z Parcowa).

Za požčene sudobje su ludźom butřanku abo khlěb (tykancy) nosyli. Tola jich khlěb (tykanc) bě pječa pěskojty, popjelojty; druhdy pak so runje nawopak praji, zo bě jara dobry. Pohončam, kotřiž su na polu worali, přinošachu druhdy też piwo (hl. niže).

Zo bychu khlěb pjec móhli, dyrbjachu też žito syć. Družina trawy Hordeum murinum (Mauergerste) rěka delnjoserbscy „lutkowe žyto“ — a te su pječa lutki syli.**) Druhdźe ničo wo tym njepraja. W Dešnje so powěda, zo su lutki při žnjach jenož kłóski zwotrězowali, słomu pak stejo wostajeli.***) Hdyž dźěłachu butru, dyrbjachu też swoje kruwy měć.

Z jich słowow, z kotrymiž sebi pola ludźi sudobje požčowachu, spóznajemy, zo mějachu wosebitu *rěč*. Najbóle so praji, zo su wšě słowa (substantiva) najprjedy positivnje a potom negativnje wuprajeli. Na př. su prajili: „Dajśo nam źěžku njeźěžku, my chcomy sebje kółac njekółac hupjac“. Podobnje: štandku nještandku, bžišku njebžišku (łžičku), šklicku nješklicku atd. — Druhdy jenož negativnje rěčachu, kaž w bajcy č. 24. W někotrych bajkach su z cyła nimale wšě jich słowa negativne: „Mó njechamó měć njewašu njedźěžycu.“ — W někotrych stronach (wokoło Baršća) zdźěluja, zo ludki prawje serbski njemóžachu, a zo móžeše so z nimi jenož ćežko dorozymić.†) Schulenburg (Wendische Volkssagen, 280) praji: „Woni mějachu druhu rěč, tak zo jim ludźo wšo njerozymjachu;

---

*) H. Jordan, Łužičan 1876, 19.

**) Schulenburg, Wend. Volkssagen 283.

***) H. Jordan, Łužičan 1876, 19. Potajkim su hospodarstwo jara primitivnje wjedli.

†) H. Jordan, Łužičan 1876, str. 19. — W bajcy „Lutowski zwón“ (hl. niže) powěda so wo njezrozymliwym napisu na zwonu, wot lutkow pokhadźacym.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/29

tuž su pokazowali, što su měć chcyli. Štož serbski rěčachu, njerěčachu prawje, přeco jene słowo prawje, druhe špatnje; jene słowo wot prědka, druhe ze zady; wšo prajachu z jednym słowom.“ Zo derje serbski njemóžachu, je widźeć też na jich sadach, kotrež njeběchu prawidłowne a dospołne; woni prajachu na př.: „Wagi wigi, kórytko (njacki) pózycćo, kleb upjac, kleb přinjasć“ (Schulenburg, l. c.). Do serbšćiny měšachu druhe, Serbam njeznate słowa, kaž „wagi wigi“; wšelake wěcy hinak mjenowachu, hač Serbja, kaž n. př. město „psyk“ prajachu „wušćerack“.

Su też rady *rejwali* a lubowachu *spéw* a *hudźbu.* Bajka č. 23 praji, zo su z bróžnje won ćahnyli „rejwajcy a spěwajcy“. Też hižo słyšachmy, zo su we Narću „na Dochec kachlach“ rejwali. Smoleŕ*) praji: „Woni běchu też hercy a hrajachu na někajku družinu cymbala z tangentami. Teho dla wopytowachu jako hercy a husto też jako rejwarjo a rejwańki wjesela ludźi a přinošachu sobu nimale wšědnje dary.“

Lutki běchu *dobri ludźo*; „chytre (dobre) ludźe su byli“, praješe mi slepa žona w Zagorju. To je też ze wšelakich bajkow, kotrež so wo nich powědaju, widźomne. Ludźom škodźili njejsu (jenož hdyž su jich ludźo dražnili), nawopak su z nimi přećelniwje wobkhadźeli a jim husto wjele dobreho wopokazowali; znajmjeńša pytachu jim dźakownosć wopokazać, kaž wědźachu a móžachu. Lutki, kotřiž su z wonka wsy w zemi (w horach abo w holi) bydlili, přikhadźachu sebi k ludźom požčować wšelake wěcy, najbóle sudobje, kaž dźěže, butrobasy, mlokowe hornki, łžički, taleŕki, šklički atd. Druhdy sebi też jědź požčowachu: „Přikhadźachu k ludźom a prajachu: My chcomy waš njetykanc, njekhleb měć. Ten tykanc su wosrjedźa wukrali a su prajili: My wam činjesemy waš njetykanc zasej“ (ze Slepoho). Lutki z Bórkowskeho hrodźišća (grodu) přikhadźachu k ludźom do wsy, sydachu so na „muŕku“ a wohrěwachu so při kachlach.**) Hdyž su požčene wěcy wroćo přinjesli, běše w nich wšědnje někajki dar ludźom (Smoleŕ, Haupt). Su wšědnje jenož z jednej swójbu přećelny wobkhad měli (Schulenburg); we wšelakich wsach so

*) Pěsničkі II, 268. Po nim Haupt, Sagenbuch str. 52.
**) Schulenburg, W. Volkssagen 286; přir. Veckenstedt str. 160 č. 18.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/30

praji, zo su do teje abo tamneje swójby khodźili (hl. niže bajku č. 29).*) Njeznatych ludźi, wulkich ludźi a psow su so bojeli. Po Smolerju su też ludźom dźěłać pomhali,**) štož lud w někotrych wokolinach pěje (Ćisk, Jemjelica a druhdźe). Zo běchu paduši, kotřiž su ludźom žito z pola atd. kradnyli, kaž Veckenstedt piše (č. 4 str. 157, č. 24 str. 162), lud nihdźe njepraji.

Z wjetša so praji, zo k ludźom přikhadźachu wječor abo w nocy; tola słyšach też, zo su runje připołdnju 12 hodź. přikhadźeli (Zagoŕ). To pokazuje na jich daemonisku stronu; přetož też 12. hodźina připołdnju dawa wšelakim daemonam móc a też hewak ma w ludowych přiwěrkach podobny wuznam, kaž dwanata hodźina w nocy.***) Sem też słuša zarjadować, štož we Wojerecach zapisach: „Po słóncu nichtó njeje won směł; to su lutki ludźom jare šibałstwo činili.“

Druha družina lutkow (tych, kotřiž su spody człowjeskich wobydlenjow přebywali) wopokazowaše so ludźom hišće bóle přećelniwa, hač lutki, kiž su w horach a lěsach swoje přebywanje měli. Chcemy je krótkosće dla domjace lutki mjenować. Domjace lutki wotbywachu rady swoje swjedźenje w człowjeskich wobydlenjach; přikhadźachu w nocy do jstwow a tu jědźachu a pijachu, rejwachu a so wjeselachu. Do jstwy přikhadźachu pječa z podzeńskimi khódbami a myšacymi dźěrami, a to wosebje bliže kachli, kaž so w Rabenauowej bajcy č. (2.) wopisuje: jako kuchařka sedźeše při kachlach, počachu so nadobo kamjenje pod jeje nohomaj hibać a za mału khwilku zběhnychu so z cyła a ze zemje wuběze mužik z čeŕwjenej kapičku. Štóž je jich widźał, njesmědźeše jich na žane wašnje wobćežować, ale je spokojom wostajić; štóž je jich wobćežował, teho dom zboże wopušći. Po-

---

*) Von Grosskoschen geht die Sage, dass die Ludki noch in neuerer Zeit die dasigen Sorbeneinwohner heimlich und zur Nachtzeit besucht und mit ihnen geheimnissvollen Verkehr gehabt haben. Haupt, Sagenbuch str. 52.

**) Smoleŕ praji: Lutki sind . . . dienstfertig. Přir., štož so niže wo palčikach praji.

***) Hl. Připołdnica, přeměnk. Připołdnju pokazuja so dawno rozpadane hrady atd. Z bróžnje w bajcy č. 23 su też připołdnju 12 won ćahnyli.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/31

tajkim so nam tu lutki pokazuja jako wobstražerjo a zaškitowarjo domjaceho zboža.*)

Lutki, kotřiž přikhadźachu sebi k ludźom wšelake wěcy požčować, ludźom za požčenje dary přinošachu: swój khlěb, tykancy atd. Wosebje pak su domjace lutki ludźom dary dawali za służby, kotrež su jim ludźo wopokazali. Tajke dary wot domjacych lutkow mějachu kuzłańsku móc: tak dołho, hač su je hdźe w swójbje měli, kćěješe swójbje zboże, po jich zhubjenju pak swójbu zboże wopušći a wona padźe do njezboža. Tak knjeni Heynicke (w bajcy č. [1.]), kotraž je lutkowej žóncy w porodnej nuzy pomhała, dosta za swoju służbu wot lutkow pjeršćeń. Tak dołho hač je so pjeršćeń w swójbje zakhował, přebywaše zboże pod jeje třěchu. Raz pak, jako bě knjeni Heynicke hižo zestariła, je so pjeršćeń, kotryž je přeco na porstu nosyła, nadobo puknył — a wot teho časa bě Heynickec swójba njezbožowna.**) — Tola, hdyž też sami ludźom za wopokazane přećelstwo dary dawachu, wot ludźi rady darow njebjerjechu. Hdyž su jim ludźo žane dali, njepřińdźechu wjacy. Kuchańka w Rabenauowej bajcy č. (2.) zeši raz za swojeho mótka (lutkoweho hólčika) čerwjenu kapičku a přepoda ju jeho nanej, jako wón k njej raz wječor po swojim wašnju přińdźe. Tón pak so wusmja, rjekny: „Dosć darjene a tola njeje dosć darjene“, woteńdźe a wjacy so njepokaza.

Hórske a lěsne lutki dawachu druhdy ludźom dary z wěstym wuměnjenjom; woni mjenujcy swoje dary přeco z někajkim hudańčkom přewodźachu. Bajka wo tym so jara husto namaka; jeje motiv słuša k najhusćišim w Serbach — haj wón służi też za podłožk přiwuznych bajkow wo wódnym mužu. Podobna bajka je tale:

---

*) Smoleń l. c. praji: Ihr Lieblingsvergnügen war aber, in dem Hause eines Menschen bei Nachtzeit ein Gastmahl zu feiern. Wer sie zu belauschen das Glück hatte, sah sie dann durch unterirdische Gänge und Mäuselöcher zum Vorschein kommen. Beleidigen durfte man sie alsdann nicht, wenn man sein häusliches Glück lieb hatte.

**) Veckenstedt č. 25 str. 162 praji: Was von den Speisen bei der Mahlzeit übrig blieb, das liessen sie zurück. Am andern Morgen fand es sich dann, dass sich diese Ueberreste in Gold verwandelt hatten. Wo tym žadyn druhi zběraćel ničo njepraji a też ja ničo tajke w ludu njezasłyšach.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/32

25. Lutki pola Třělneho.

Moja wowka w Třělnom powědaše nam dźěćom, zo su lutki něhdy při rěcy na „starych kutach“ bydlili. A jako tam junu Janec hospodař woraše, čuješe wón lubozne wonjenje. Wón rjekny teho dla khětře: „To drje maju lutki někajki swjedźeń, to móhli mi też tykanca přinjesć!“ A hlej, po khwili — běše wokoło jědnaćich dopołdnja — přińdźe jedyn wot lutkow, njeseše tykanc a karan pića, staji woboje na trawnik a rjekny: „Zjěsć móžeš, ale načeć njesměš, wupić móžeš, ale karan njewzmi k hubje, hewak so ći derje njepóńdźe.“ Janec hospodarjej při tajkich słowach derje njeběše, wón drapaše so w hłowje a jědźeše pomału dale. Jako běše hišće raz wobjěł a zaso na kónc přijěł, syny so na trawnik, wućeže nóž, wukra tykanc tak, zo kroma cyła wosta, wukrate pak je zjědł. Pić so jemu też chcyše, tuž wza stwjelco słomy, tykny je do karana a bórzy běše wšitko wupił. Lědma běše hotowy, přińdźe tamny mužik, hrabny kromu a karan a rjekny: „To je ći čert sam radźił!“ a wotsali so.

H. Jordan, Łužičan 1876, str. 19.

Podobnu bajku je też Zejleŕ w pěsni „Lutki pola Ćělneho“*) wobdźěłał. W tej pak so namaka druhi detail: Bur wuwjerća do dna škleńcy dźěrku a z tej wšě piwo wupi — dokelž jemu bě mužik přikazał, zo njesmě wěčko karana wotčinić (nic pak, zo njesmě so karana z cyła dótknyć). — Podobnu bajku (tola nic tak dospołnu) podawa też Schulenburg (W. Volkssagen 285). Tam też so praji, zo su lutki raz burej na jeho žadosć butřanku přinjesli.**)

Hdyž su so jim ludźo wusmjeli, hdyž jim njejsu žadane wěcy požčić chcyli abo hdyž su jim z cyła něšto napřećiwo sčinili, su so lutki też wjećić wědźeli. Tola přikłady teho su jara rědke. Schulenburg na str. 278 swojeje zběrki W. Volkssagen praji, zo su škodźili skotej tych, kotřiž jim ničo požčić nochcychu, abo zo su načinili, zo njeby so jim khlěb radźił (tola přistaja „vereinzelt“). Tam też powěda wo jenej maćeri, kotraž je so přeco mólčkosći lutkow smjała a je prajiła, zo dyrbi

---

*) Łužičan 1867, str. 57.

**) Přir. też Veckenstedt, č. 7 str. 158, čč. 19, 20, str. 160. — Č. 22 je wot Jordana (naša bajka č. 25).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/33

žortne być, raz tajke małe lutki widźeć; potom jeje dźowka na přeco tajka mała wosta. Na str. 283 pak so praji, kak su raz lutki pola Střadowa holcu z křudom bili, dokelž je wona na jich horje pozdźe wječor kruwy pasła.*)

Hdyž rěču wo wobkhadźe lutkow z ludźimi, dyrbju też naspomnić bajku, kotraž žiwje naspomina němsku „Schneewitchen“ a budźe też najskeršo němskeho pokhoda. Ja sam ju ženje w ludu njesłyšach a też mi ju nichtó druhi podał njeje, serbscy zběraćeljo pak ju też njeznaju. Podawataj ju jenož Schulenburg a Veckenstedt; pola wobeju přińdźe holčka (pola Veckenstedta ze swojim bratřikom) do hórskeje prózdnjeńcy, hdźež namaka sydom (třinaće) łožow, taleŕkow atd. Holčka lutkam zwari, lutki spóznaju, zo bě něchtó w jich wobydlenju, namakaju holčku, kotraž pola nich wostanje a jim kuchari. Pola Veckenstedta pokračuje so nětko, kaž w němskej bajcy; přikhadźa zła žona a spytuje ju skóncować: prěni króć jej zakole při česanju jehłu do hłowy, druhi króć da jej wobkuzłowane jabłuko zjěsć. Kóždy króć pak ju wjednik lutkow wot smjerće wumóže. Skónčnje ju sebi za žonu wozmje. Kaž je widźomne, su tu jenož jara snadne wotkhilenja wot němskeje bajki. Wšak też na kóncu Schulenburgoweje bajki steji: Das war „Schneebuchschen“ auf dem Berge bei de' sieben Zwerge.**) Z teho je němske žórło jasnje widźeć.

Přikhadźamy k samownosćam, z kotrychž daemoniska powaha lutkow hišće jasnišo wukhadźa hač z teho, štož bě hač dotal prajene. Tu najprjedy naspominamy mhłowu (kurjawojtu) měcu, kotraž jich njewidźomnymi činješe.

(16.) Schulenburg (W. Volkssagen 285) podawa bajku „Lutchen mit Nebelkappen“: Jedyn muž plahowaše na bórkowskim

---

*) Z cyła wumyslene budźe, štož Veckenstedt na str. 169 praji: „Woni škodźachu tym ludźom, kotřiž žane kadźidło a myrrhu w domje njemějachu.“ Teho runja so nihdźe w Serbach njepraji, zo bychu ludźom dźěći přeměnjałe (Veckenstedt str. 178).

**) Potajkim so zda, zo je tu bajku Schulenburgej něchtó němscy powědał. Wend. Volkssagen 284. — Veckenstedt, Wend. Sagen str. 172. Sem też słuša bajka, kotruž podawa Schulenburg w kn. W. Volksth. 172 pod napismom „Die Lutkenköchin“. W Jabłońcu služeše jena holčka pola lutka, kiž je ju sebi pozdźišo za žonu wzał. Jako bě wumrěł, je so wona z druhim lutkom ženiła, kotremuž je też dźěćo porodźiła.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/34

hrodźišću (groźe) hroch, tola trukow bě kóždy dźeń mjenje. Wón drje słyšeše přeco, kak něšto w trukach knóskota, tola njewidźeše žaneho człowjeka. Tu bě so rozhněwał, popadny raz cypy a z nimi do hrochu biješe. Nadobo pokaza so lutk, kotremuž bě mhłowu čapku (měcu) storhnył. Tón pak skakaše někotre kročele, zběhny mhłowu čapku a sćahny sebi ju na hłowu — a bě so minył. Přetož hdyž ju na hłowje maju, su njewidźomni.

Wjele so wo tym baje, zo lutki maju abo wobstražuja pokłady. W někotrych tychle bajkow přiwjeduja so lutki do zwiska ze serbskim kralom a ze spjacymi ryćerjemi; druhdy so runje praji, zo pokłady, přez lutkow wobstražowane, słušeja serbskemu kralej. Z tych bajkow je wosebje zajimawa tamna, kotruž je Wjelan w Syjku zapisał a H. Jordan w Časop. M. S. wozjewił; my ju podachmy we wotdźělu „Zmij, plon“ (č. 13. „Luźki dawaju plona“). Hdźež je pokład, tam so pječa płomješka pokazuja a ludźo praja, zo „pjenjezy hraja“, kaž bě hižo wyše prajene; praja też: „Tam su lutki.“*) Přiwěrki wo pokładach su z cyła jara zajimawe, my pak móžemy tudy podać jenož tajke, kotrež z powěsćemi wo lutkach zwisuja, druhe jenož přehladnje. Wyše prajachmy, zo pječa tajki pokład dóstanje tón, kiž do „hrajacych pjenjezow“ nóž, sekeru a pod.**) ćisnje. Něhdźe so praji: „Štóž tón nóž do hrajacych pjenjezow ćisnje, dyrbi činić, zo ćeknje a na druhi dźeń móže po nje hić. Hdyž njeby ćeknył, by jeho to złe skóncowało“ (z Němcow p. Wojerec). Přikład nam poskića tale bajka:

26. Hladaj, kajkej mam brunej woči!

Mrozakec su tři krute hólcy bóli a su raz widźeli, až na Košynskej horje pjenjezy hraju. Ten młódši jo se synył na konja, jo sykeru sobu wozeł a jo tam rejtował. A 'dyž jo tam čišoł,

*) „Gaž jo niźi na pólu swětlaško było, su luźe gronili: tam su lutki.“ Z Ochozy podał E. Muka, Łužica 1884, str. 10. — Podobnje wo Terpjanskej hórcy słyšach: Pola Terpa je hórka, wo kotrejž praja, zo su tam lutki. Tam je so přeco wječor swěćiło, ale hdyž su tam ludźo přišli, njeje tam žane swětło było.

**) Druhdźe praja, zo móžeš też płaché abo druhu drastu na płomjo ćisnyć a potom so njewohladajcy domoj ćeknyć; na druhi dźeń móžeš so wróćić a namakaš spody płachća pjenjezy (Bolborcy).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/35

jo sykeru do tych pjenjez šlepił, konja zawróćił a w skoku domoj rejtował. A ducy jo čece něšto wołało: „Wohladni se a hladaj, kajkej ja mam brunej woči!“ Wón pak se njej' wohladnuł, a 'dyž jo pod kólnju čišoł, ta sykera jo lećeła za nim a jo se zarubała do toh' stołpa či tych (w)rotow. A na druhe ranje jo tam wón šeł na tón blak a te pjenjezy, ako je z tej sykeru strjechił, su wonka leželi.

Powědaše stary Pětřik z Košyny.

Nimale w tej samej podobje je tu bajku zapisał dr. Muka:*)

27. Lutki a jich pokład.

(Wot Košynjan korčmarja.)

Na Košynojc horje mějachu lutki piwnicu, wo kótarejž chowachu swoje krasne šacy. Na tute běchu plona za wajchtarja póstajiłe. Ten hraješo čecej z tymi pjenjezami nocy na tej horje. To su wjele raz Košynjańske luźe wot zdala widźeli. Toś pojedachu, że by ten te pjenjezy 'šykne skrynył, keńž by tam sykeru do nich šlepił. Ga běchu w Košynje tř̌o bratřa; tym su prajili Mrozakec. A ten młodši běšo jara kruty. Ten jo se wukrućił, se na kónja synył, jo janu sykeru sobu 'zył a tak na horu rejtował. Tam jo wón tu sykeru do tych pjenjez šlepił. Na dobo jo hulećeł ze swojeje komory wilki plon na njoho, zo su tak škř̌e do wětřa sapałe. Wón pak jo w janom spěchu domoj rejtował. A něšto jo čecej posledy wołało: „Wohladni se raz!“ Wón pak njejo se wohladnuł. Hdyž jo z kónjom pod tř̌echu čišoł, ga jo se ta sykera posledy njoho do janoho stołpa zarubała.

E. Muka, Łužica 1885, 83.

Wo pokładach lutkow w Košynskej horje so z cyła wjele baje. Zajimawa je slědowaca bajka, w kotrejž so lutki jako wobstražerjo pokładow pokazuja:

28. Lutki wokoło blidaška z pjenjezami.

Jena służowna holca, Hanasec z Łutow, jo we Košnej (Košynje) służiła a jo raz čipołnju na polo šła čez Košynsku horu. Wot nazdala jo widźała, až wušej winicow tř̌o tajke małke hólčki

*) Tu bajku sym we swojich papjerkach přewidźał, hewak njebych swoju variantnu podał. Tola dohladach so hižo pozdźe.

(lutki) wokoło blidaška skakoce, a na tom blidašku jo se swěćiło, kaž same pjenjeze byli. A wona jo se bojała a šła wokoło.

Powědaše stary Pětřik z Košyny.

W druhej bajcy wo Košynskej horje chcedźa lutki swojemu lubuškej kluč k pokładam dać:

29 Lutki a wowčeŕ.

(Wot Hóznjanskeho stareho wowčerja.)

W starych časach lutki swoje bydło we nutřkach Košynec hory wopušćowachu a khodźachu do domow človjekam, kotrymž běchu miłe. Tak přikhadźachu też često k janomu wowčerjej, kenž či podnohach jich sydła wowcy pasešo, pomgachu jemu wowcy pasć a hrajkachu z tymi jehnjetkami. Tuž kšěchu jemu raz wilku dobrotu wopokazać a wjeźechu jeho na horu, źož mějachu źurje do swójeje pjenježneje piwnice, w kotarejž złoto a dejmanty z hromadami khowachu. Tam kwićachu tři jara krasne błyšćate rože. Tuž źachu k njemu, że móžno sebě je wošćipnuć, janu pak dyrbi stejo wóstajić; njeprajachu pak, kótaru. Ta třeća buźo jemu źurje k piwnice wotanknuć; z tymaj dwěmaj druhimaj w ruce pak dyrbi do piwnice hyć. Na to se zhubichu. Wón wotergnu dwě tej rožišce a wjercašo z tej třećej do zemje. Tola piwnica se žadna njewotwori. Z nutřkow zemje pak čiwoła jemu jadyn lutk, że jo tu prawu, kenž běšo ten kluč do piwnice, sobu wotergnuł a że něnto žadyn človjek wěcej do jich bogastwow čijć (přińć) njemóžo. Wot toho časa njejsu lutki žednje wěcej k wowčerjej čišłe.

E. Muka, Łužica 1885, 83.

Lutki běchu pječa póhanjo. Pola Střupčanskeho wulkeho duba wotbywachu pječa swoje bože służby (Schulenburg, W. Volkssagen 22, 276). To też někotři wukładuja z jich njepřećelstwa přećiwo zwonam: wšudźom, hdźež je mjeno lutkow znate, so wo nich powěda, zo njejsu zwonow słyšeć móhli a zo su je skazyć pytali. Hdyž so jim to radźiło njeje, su so do znutřka horow khowali, abo su wućahnyli; druhdźe so praji, zo su wumrěć dyrbjeli, zo su jich zwony pohłušiłe a pod.*) Tu móžu podać slědowace bajki:

*) „Prjedy su ludźo z trubu trubili na mšu, a hdyž su zwony přišli, potom su so lutki zhubili“ (z Jemjelicy). — „Te zwony su jich pogłušyli“

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/37

30. Lutki chcedźa zwón skazyć.

W starych časach běchu w našich serbskich Łužicach lutki. Jako so pak naši serbscy wótcojo na křesćansku wěru wobroćichu, počachu cyrkwje twarić a na jich wěže zwony powěšeć, njemóžachu lutki zynki zwonow a zwonjenje znjesć. Jena wot najprěńšich wsow, kotraž zwony měješe, běše Delnja Bukojna w Delnjej Łužicy pola Hródka. A runje tam bě jara wjele lutkow. Lědom běchu Bukowjenjo někotre razy pozwonili, zhromadźichu so lutki, zo bychu zwony rozbili. Woni wurychu sebi wulki kulojty kamjeń a chcychu z nim na zwóńcu. Dokelž pak běchu jara małe stworjeńčka, njemóžachu tajke ćežke brěmjo pozběhnyć; při tym pak swoje mocy tola tak přez měru napinachu, zo wosłabnychu a skoro wotemrěchu, tak zo nětko nihdźe wjacy njejsu. Tón wuryty kamjeń pak hišće dołhe časy pod Bukowskich Retkec woknami leżeše a bu hakle před dwaceći lětami, hač tam pincu ryjachu, do zemje zapušćeny.*)

Łužan, Jutnička 1842, str. 53. — H. Jordan, Najrjeńše ludowe bajki, str. 8.

31. Lutki pola Wojerec.

Wo Lěwic huwnje na Horach jo tajka wilka hora. Z kónc teje hory su Budarjec bódlili, a tam su te lutki čece po dźěžu khodźili. Wšecko bu wopaki powědali. Su prajili: „Mó njechamó měć njewašu njedźěžycu, mó njechamó měć njewašu njełopatu, mó njechamó wam njenašoho njekołačka činjesć.“**) Nětk bu woni činjesli toho njekołačka a to jo bół jare dobry khlěb. A 'dyž bu te Budarjec pjekli, d(h)a bychu sebi lutki čišli po khlěb, 'dyž jo dwójcy zawonjał. (Prjedy mjenujcy njejsu ludźo při pječenju khlěba na zeger hladali a su jenož kedźbowali, hač budźe tón khlěb druhi raz zawonjeć. Tehdom, hdyž druhi raz zawoni, je dosć pječeny.)

(ze Zagorja). — Hdyž su w Gołkojcach ze zwonami zwonić počeli, su pječa lutki prajili: „To bužo naša smjerś!“ Też so tam powěda, zo njejsu šćowkanje psow znjesć móhli (H. Jordan, Łužičan 1876, 19).

*) Tule bajku w krótšim klinčenju podawa też K. Haupt, Sagenbuch str. 52. W dialekće němscy rěčacych Serbow ju poskića K. Preusker: Blicke in die vaterländ. Vorzeit, II., 59.

**) Nje-kołačk, kołačk = huska, nowopječeny khlěb.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/38

Prjedy su wšě ludźe dyrbjeli kemšach pobóć: 'dyž su tři ludźo bóli, jedn dźěše rano, druhi dopołdnja a třeći popołdnju do cyrkwje. Tak podjanske hišće dźěłaju. Raz jo stara Budańka šła rano kemši, jako hew we Worejcach jo bół prěni zwón horje ścehnjeny; prjedy tu žadyn bół njejo. Ducy je dosćahnuła dweju lutkow, a teju jo wona znała, ak jo jima tu njedźěžicu požčwała. Ale wona jo se jej' nětk jare bojała, dokelž jo hišće ćma bóła. Teju jo se wona prašała, hdźe tola wonej chcytej? Wonej stej prajiłoj, wonej njesotej kamjeń a dźotej tu Worejsku klampawu rozbić. A duž jo se wona bojała a jo jare khwatała, a hdyž jo na prěni móst čišła, dha jo zwón zazwonił. A tej stej tam bółoj šwarny kusk wot města a stej ten kamjeń šlepiłoj; wonej pak njejstej wjacy móc mělоj, jón hač na cyrkej šlepić. A duž jo tam ležo wostał a jo tam hišće bół, hač su se te Worejske bróžnje palili.

Powědaše Madlena Mèrćinkowa z Narćaneje Winicy.

W přitomnej bajcy su zwonam připrajeli klampawy. Schulenburg je druhe tajke připrajenje zapisał: „Te brumbaki lagu do swěta, my musymy něto ze swěta.“*) W přichodnej bajcy so praji, zo su też zwony měli, tola małe a luboznje klinčace; zynk człowjeskich zwonow bě jim jara mócny a twjerdy, tak zo jón znjesć njemóžachu.

32. Łutowski zwón.

(Wot stareho wowčerja z Hózneje.)

Srjedź Košyny, Tačec a Łutow leži na mrokach Delnjeje Łužice kralojska hora, kenž Košynojc hora rěka. Tule horu běchu sebje w dawnych časach dźiwne człowječki, kenž se lutki mjenowachu, k swojemu knježeŕstwu wuzwolili, natwarichu sebje na jeje wjeŕšku rjadnu kapałku, nalachu sebje luboznje klinčacy zwón, z kotrymž k swojim wjasołym swjećinam zwonjachu. Ako pak se wokolni Serbja, z kotrymiž běchu lutki we dobrej jadnosći žywe, ke křesćaństwu wobroćichu a sebje w blizkich Łutach cyrkej natwarichu a tam też ze zwónom zwónjachu, njemóžachu lutki tutyn druhi zynk znjesć a pytachu swoje přaćele nagronić, zo bychu to jich mjerzace pobožnistwo zaso spušćili.

*) Wend. Volkssagen 281.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/39

Hdyž pak so jim to njeradźi, wopušćichu zwjeŕch hory a podachu so do jeje znutřkow. Potom se jenož hyšće člowjekam pokazowachu, kotrychž běchu sebje za swojich lubuškow wuzwolili a hopokaz'wachu jim wilke dobroty. Wopušćeny zwón pak Łutowarje do swojeje noweje cyrkwje čewjedźechu a z nim k božej česći zwónjachu. Na wjeŕšk lutkoweje kapałki postajichu křesćanski kříž a čewobroćichu ju do božeho domička. Dłejke časy běšo něto ta kapałka wuwołane hnadne město a mějašo dźiwny wobraz maćerje božeje. W róčnych časach drohowašo tam z cyłeje dalokeje wokolnosće wšyken lud. We třicećilětnej wójnje pak čigna se raz na tu horu čŕjóda Khorwatow; ći rozbichu najprjedy swjećo a zapalichu potym kapałku, a ta so cyła wotpali. To stanu se we lěće 1633. Jenož podłožk wostanu a běšo hyšće wokoło zachopka tutoho lětstotka widźeć. Dźensa tam janož hyšćer hromadki kamjenjow we kole wokoło leža. — We reformaciji běšo Łutowska cyrkej wokhudźiła čez to, zo běšo wony Łutowski farař, kenž se z wosadu k reformaciji čizamknuć njechašo, ze wšymi tymi wjelimi cyrkwinymi pjenjezami do hyšćer podjanskeho Khołmca huběhnuł. Duž wobzamknychu Łutowarje, tutyn swój najlěpšy zwón čedać. Komorowarje jen kupichu za tajki pjenjez, zo jim drohu wot Komorowa do Lutow z janym tolarjom po druhim posadźachu. Nětko wjezechu zwón z dwěmaj konjomaj do Komorowa. Kaž pak na Łutowske a Komorowske mroki čijdźechu, zwjazny so wóz a njejdźěšo dalej. Tež štyri konje njemóžachu jen wućahnuć. Te se ze zwonom do Łutow wróćichu. Tak ako běchu jen wobroćili, móžeštaj jen zasej dwaj konjaj derje ćahnuć. Powěsnuchu zwón zasej do zwonownje a tohla (toho dla) maju hyšćer dźensa we Łutach tutyn stary rjadny zwón z tym dźiwnym nikomu zrozymliwym napismom.

E. Muka, Łužica 1889, str. 39.

Z podobnych powěsći móžeše nastać delnjołužiski přiwěrk, zo su jednotliwe kamjeniska (tak mjenowane błudne kamjenje), kiž tu a tam na polach leža, wot lutkow do kraja přiwjedźene.*)

To su delnjołužiske a namjezne bajki wo lutkach. Štož wo nich Veckenstedt hewak praji, je pak njewěste, pak njedwělomnje

*) Pful, Łužica 1887, 69.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/40

podćisnjene. Wosebje njeznate je, štož wón na str. 157 praji: „Die Wenden stammen von den Ludkis ab . . . Es wird wieder eine Zeit kommen, in welcher die Wenden wieder so klein wie ein Finger werden.“

W sakskej Hornjej Łužicy je nětko wěra do lutkow-palčikow nimale zabyta. Nětčiši zběraćel namaka hižo jenož drjebjeńčki teje wěry, starši zběraćelojo pak su jara mało zapisali. Tola też z teho, štož bu wo palčikach ćišćane a štož bě so nam hišće zezběrać radźiło, widźimy, kak daloko su woni lutkam podobni a móžemy sebi po tym dosć jasny wobraz wo tych bytosćach sčinić.

Měnju, zo mjeno palčiki njeje stare, prěnjotne mjeno tych bytosći, ale zo bu jim te mjeno hakle pozdźišo přidawane, hdyž starše „lutki“ do zabyća padźe; móže pak też być, zo bu w pozdźišich časach parallelnje z mjenom „lutki“ wužiwane jako wukładowanje tych bytosći dla jich mólčkosće, a zo bu při nim prěnjotne mjeno „lutki“ (hižo woteznateho pokhoda) pomałku zabyte.*) Móže być, zo je mjeno „palčiki“ na tych bytosći přešło z basničkí „hólčk-palčk“ (čěs. „paleček“).

Za moje twjerdźenje rěči najprjedy fakt, zo najstarši zběraćelojo mjeno „palčiki“ njeznaja, ale jenož „lutki“. Čitamy jo prěni króć hakle pola Smolerja — tola tón, hač runjež ma mjeno „palčik“ mjez serbskimi mythiskimi bytosćemi, měni poprawom basničkoweho palčika, nic pak bytosć, kotraž by „lutkam“ wotpowědała.**)

Runy dopokaz swojeho twjerdźenja widźu w tym, zo je so mi radźiło też w sakskej Hornjej Łužicy — hač runje jara rědko — nadeńć mjeno „lutki“. Mam jo z dweju městnow: znaješe jo moja powědarka z Boranec, a pódla teho jo dostach zapisane z Bolborc.***)

*) Podobnje je też dr. Muka w delnjoserbskim Rogowje zapisał paljâcki pódla „lutki“, kaž bu horjeka prajene.

**) We swojim nastawku „Powostanki ze serbskeje mythologije“ w Časop. M. S. 1848 str. 220 praji: „Palčik. Wón njeje wjetši hač palc a swojeje mólčkosće dla přikhodźi často do wuzkosćow a strašnosćow, z kotrychž pak so najbóle zaso přez swoju mudrosć a překlepanosć wumóc wě.“ Podobnje wupraja so w „Pěsničkach“.

***) Wot k. wučerja Domaška.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/41

Powěsće po palčikach kryja so nimale z podatymi powěsćemi wo delnjołužiskich a namjeznych lutkach. Jenož někotre charakteristiske podrobnosće w hornjołužiskich (sakskich) bajach a powěsćach pobrachuja. Tak wosebje ničo so wo tym njepraji, zo bychu popjelnicy nopaški palčikow byłe, dale njepodawaju hornjołužiske*) bajki wo lutkach-palčikach charakteristiku jich rěče, skónčnje so też njezetkujemy z wěru, zo njejsu palčiki zwonow słyšeć móhli.

Kaž wo delnjołužiskich lutkach, tak też wo palčikach so wěri, zo su měli swoje bydlenje w zemi w dźěrach abo jamach, wosebje pak w horach. Sem snadź móžemy z dźěla też „koltki-domy“, wo kotrychž Haupt rěči a kotrež hižo naspomnichmy, zarjadować — přetož tu so kubołćiki a palčiki (lutki) jara blizko dótkuja a nimale so kryja.**) Tu słuša też naspomnić, zo so w Hornjej Łužicy wosebje Wósmužowa a Lubijska hora jako sydło palčikow poznamjenjatej.

Štož podobu palčika nastupa, praji so wo nim, zo bě mały kaž palc (na rucy), abo po druhich tak mały, zo su jeho w zaku nosyć móhli;***) w bajcy č. 33 so praji, zo je raz w konjowym wuše sedźał. Tola hewak so też praji, zo běchu palčiki wulkosće małych dźěći. — We wobliču běchu běli kaž ludźo a nošachu najbóle krótku a šěru,†) nic pak čerwjenu drastu (z Bolborc).

Wječor wukhadźachu ze swojich dźěrow a přikhadźachu k ludźom; husto sebi wot ludźi požčowachu wšelake wěcy, kaž grat, łopaće, widły, łopaty a pod. Za požčenje pokazowachu so dźakowni; pak běchu ludźom we wšelakim jich domjacym dźěle k pomocy, pak jim za požčenje płaćachu ze złotom, slěbrom abo drohimi kamjenjemi (Boranecy, Bolborcy). Tola jelizo jich ludźo luboznje njepřiwzachu a jim k woli

---

*) Z tym słowom budźemy w studiji wo „lutkach“ krótkosće dla saksku Hornju Łužicu poznamjenjeć.

**) Pannach l. c. mjenje „lutki“ a „koltki“ (kubołćiki) jako synonymje wobhladuje, podawajo druhe mjeno pódla prěnjeho we spinkach: lutki (koltki).

***) Pful, Łužica 1888, str. 69.

†) Přir. też Haupt str. 45, č. 34.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/42

njesčinichu, štož woni sebi žadachu, su so też wjećić wědźeli a ludźom wšelake klubu činjachu (Pful, l. c.). Tak jim na př. we swojej njespokojnosći a roznjemdrjenosći rozbichu sklě, horncy, talerje a teho runja, zwutorhachu nasadźane rostliny atd. (Bolborcy).

W nocy, hdyž wšitko spaše, přikhadźachu do twarjenjow swojich woblubowanych swójbow a dodźěłachu njeskónčene domjace dźěła. Też hewak běchu k ludźom přećelniwi, kaž tale bajka pokazuje:

33. Palčik pomha worać.

Na Łomsčanskej Křemjenjej (Łomsk pola Njeswačidła) je w prjedawšich časach wjele wulkich kamjeni spody zwjeršneje zemje ležało, a też hišće dźensa so tam druhdy wulki kamjeń wuwora. Hdyž so tam něhdy prěnje woraše, sydźe so palčik konjej do wucha a piskaše: kóń sam khodźeše, a kamjenje so jeno tak do boka walachu, a njeźli so pohonč dohlada, bě polo hotowe. Palčik bě pomhał worać.

Pful, Łužica 1887, str. 69.

Při wobkhadźe z ludźimi dawachu jim pječa palčiki (lutki) hudańčka abo wšelake hudańčkowe nadawki. Tak so wo palčikach w Boranečanskej a Wósmužowej horje powědaju podobne bajki, kaž wo lutkach pola Třělneho (hl. č. 25) a druhdźe w Delnjej Łužicy.

34. Lutki pola Boranec.

Na polu woraše raz pohonč horje a dele, a kóždy króć, hdyž bě na jedn kónc přišoł, tam słyšeše, zo so tam přecy z tykancowymi łopatami mjece a wołanjo słyši: „Marata, přinjes łopatu! Marata, přinjes łopatu!“ A duž wón zawoła: „Marata, přinjes tykanca!“ A hdyž wón jedn króć z brózdu wokoło jědźeše a zasy přijědźe, nětk tam steješe blidko z tykancom, z butru a z karančkom piwa. A nětk so praješe: „Jěz a pij tak wjele hač chceš, ale tykanc dyrbi cyły wostać a butra też, a do škleńcy njesměš nós tykać.“ Nětk pohonč hladaše, što by činił; jěsć dyrbi, hdyž bě sej kazał — kak bdźe to dokonjeć? Po khwili wućeže nóž won a wukra srjedźne won z tykanca a žanu kromu njepřeréza -- a duž jědźeše. Butrje wotkra špicu,

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/43

sčini ju dele a sebi z nutřka mazaše; potom staji zasy khop butry horje — a duž bě też butra cyła wostała. Nětk hlada na te piwo, kak by je wupił: pić dyrbi a nós njesmě nutř tykać. Duž wuwjerći spody do dna z nožom dźěrku a piwo wot spody wupi a škleńcu zasy staji. Nětk přińdźe por holčkow a prajachu jom': „Štó bě tebje tak mudreho činił, zo sy to wšo dokonjał?“ A hdyž wón zasy přijědźe, bě blidko preč.

Powědaše Khata Bjaršec (73lětna) z Boranec.

W tutej bajcy su hudańčkowe nadawki trochu hinaše hač w bajcy „Duchojo we Wósmužowej a Lubijskej horje“,*) a też wuhudanja su z dźěla druhe. Podobnje je też wuhudanje w mjenowanej bajcy wo Wósmužowej horje trochu rozdźělne wot prjedawšich; tuta bajka podawa też zajimawe podrobnosće žiwjenja palčikow (a druhich duchow) w horje. Wosebje zajimawe je, zo bě njezhudanje (ze strony ludźi) jich hudańčkow wuměnjenje jich dalšeho přebywanja w horje. Jako je pohonč jich hudańčkowy nadawk dokonjał, dyrbjachu z hory wućahnyć.

Wo wobkhadźe palčikow Wósmužoweje hory z ludźimi ma Haupt dwě bajcy:

(17.) W prěnjej (str. 44) powěda so wo Wósporčanach, kotřiž chcychu raz piwo warić, tola njemějachu piwoweje pónwje; wědźachu pak, zo ju maju mužikojo (Bergmännlein), kotřiž we Wósmužowej horje pokłady wobstražuja. Tuž wuzwolichu dweju ze swojeje srjedźizny a jeju pósłachu k hórskim mužikam po pónoj. Tymaj na jich žadosć wotmołwi z nutřka hory hłós, zo byštaj při słónčka skhadźenju z wozom k stopje hory přijěli, zo budźe jim tam žadana pónoj data. Za požčenje dyrbjachu při wotedaću pónwje do njeje pšeńčny khlěb a sleborny pjenjez położić. Tak so też sta. Na druhi dźeń při słónčka skhadźenju namakachu Wósporčenjo pónoj; hdyž piwa nawarichu, dowjezechu ju zaso k horje a do njeje położichu žadanu zapłatu. Tak sebi dołhi čas wot palčikow pónoj požčowachu. Tola raz je jich jedyn Wósporčan při wotedaću pónwje zjebał, wzawši khlěb a pjenjez a pónoj wonjerodźiwši. Hdyž pak su druhi raz Wósporčenjo z wozom k horje přijěli, zo bychu sebi zaso pónoj požčili, wu-

*) Bajku samu na tutym městnje njepodawamy, dokelž zwisuje z druhej, kotraž do wotdźěla „Spjacy ryćerjo“ słuša. Hl. ju tam.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/44

stupichu palčiki z hory a zabichu z wulkimi kamjenjemi wołow, kotrajž běštaj do woza zapřehnjenaj.

(18.) Druha bajka (str. 45) je podobna našej „Lutki pola Boranec“. Bur dostawa w njej jenož jedyn nadawk: zjěsć njenaćaty tykanc. Hdyž bě jón wuwjedł, wołaše palčik: „Čert je će mudreho činił! Hladaj so, zo na tebi njesčinimy, štož sy ty na našim tykancu dokonjał.“ Za něšto lět namakachu bura na Wósmužowej horje skóncowaneho:*) jeho wutrobno bě rozpróte a wutroba bě rozrěznjena.

Tute wjesele lutkow (palčikow), zo hudańčka abo hudańčkowe nadawki dawaju, bjezdźak dopomina na bajku, kotruž tudy podawamy:

35. Cyketarušk.

Junu běštaj nan a mać a měještaj holcu, kotraž běše smjerć lěnja. Tuž hrabny sebi nan kij a honješe ju wokoło khěžki. Tu jědźeše wosobny knjez nimo a wopraša so nana: „Čeho dla biješ swoju dźowku?“ Nan rjekny: „Wšitkón len je wupřadła a je počała z wowsneje słomy židu přasć.“ Tuž rjekny knjez: „Daj mi ju sobu, chcu jej dosć přasć dać.“ Wza sebi ju sobu do kryteho woza a dowjedźe ju na druhi dźeń do bróžnje, hdźež běštaj wobě komorje połnej wowsneje słomy; tu dyrbješe na židu zepřasć.

Hdyž bě knjez wotešoł, płakaše holca jara, zo njemóže len přasć a nětko dyrbi ze słomy židu přasć. Z dobom steješe šěry mužik před njej a wopraša so: „Njewěsćička, slubiš-li mi, zo chceš moja być, chcu ći wšitko zepřasć.“ Holčo slubi jemu to rady, a njetraješe dołho, bě mužik wšitku słomu na židu zepřadł. Na to praji mužik: „Nětko budu sej tebje brać.“ Tola w tym stupi knjez do bróžnje a mužik so zhubi, potom hač bě jej zašukotał: „Njezhudaš-li moje mjeno, dyrbiš moja być.“ Knjez pak rjekny, hdyž bě napředźenu židu wuhladał: „Nětko budźe hosćina, ty budźeš moja knjeni.“

Holčka drje mjelčo jara płakaše, zo je so mužikej slubiła, a hač runje běchu kwasni hosćo jara wjeseli, njepřesta wona płakać a žane žorty njechachu ju zawjeselić. Tuž pósła knjez

*) Přir. bajku č. 13 „Luźki dawaju plona“.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/45

dweju służobnikow, zo byštaj do hole a do pola šłoj a něšto noweho zhladałoj. Tam twarješe mužik kloftry (sažnje) a skakaše po nich horje a dele a spěwaše sebi: „Hdy by njewěsćička wědźała, kak mi rěkaja, by so dawno wusmjała; ja sym Cyketarušk.“ Służobnik wróći so domoj a powědaše, zo je w holi mužik sažnje twarił a spěwał: „Hdy by njewěsćička wědźała, kak mi rěkaja, by so dawno wusmjała; ja sym Cyketarušk.“ A njewěsta poča so smjeć a bě wjesoła, kaž druzy kwasni hosćo.

A njeje dołho trało, přińdźe šěry mužik na kwas a skakaše po jstwje horje a dele a spěwaše: „Zhudaj, zhudaj, njewěsćička, kak mi rěkaja?“ Njewjesta praji: „Sy dha wózhriwy Pětr?“ — „Chacha!“ zasmja so mužik, „to hišće njejsym“, a prašeše so dale: „Zhudaj, zhudaj, njewěsćička, kak mi rěkaja?“ Njewjesta rjekny: „Sy dha hłupy Hansk?“ — „Chacha!“ zasmja so mužik, „to hišće njejsym“, a prašeše so třeći króć: „Zhudaj, zhudaj, njewěsćička, kak mi rěkaja?“ A njewěsta rjekny: „Sy dha Cyketarušk?“ A teho stróži so šěry mužik a zhubi so; tola za nim rozeńdźe tajki smjerd, zo wšitcy hosćo rozćěkachu — njewjesta pak so směješe.

H. Dučman (Wólšinski), Łužičan 1860, str. 57. — Woćišćana też w H. Jordanowej knižcy „Najrjeńše ludowe bajki“, str. 77.*)

Něšto podobne powěda so w Pólskej wo boginkach**) — hač też tudy nimamy před sobu něšto wjac, hač jenož basničku? Wšak mějachu pječa palčiki też dźiwne mjena, kaž „Hipelpapel“ a dr. (hl. niže), w přeněmčenych stronach Hornjeje Łužicy pomhachu też ludźom přasć, nošachu šěru drastu atd. —

Też hornjołužiske palčiki maja abo wobstražuja pokłady, kotrež so přez płomješka přeradźuja a kotrež móžeš na te same wašnje dobyć, kotrež bě hižo horjeka wopisane. Někotre pak su jenož za wěste wosoby (za ludźi wěsteje staroby) postajene.***) Sem słušatej tejle bajcy:

---

*) Podobnu bajku ze Słowakskeje ma K. J. Erben w zběrcy „Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských“ pod napismom „Zlatá přadlena“.

**) Hl. niže we wotdźěle „Přeměnk“.

***) W Delnjej Łužicy so praji, zo su postajene jenož „za ńeźelske źiśi a cyste kněžny“.

36. Pokład palčikow w Kralec horje.

(Z W. Wosyka, wot njeboh Kralec Hańže.)

W Kralec horje pola Prěčec běše w starych časach piwowa pónoj połna złotych wot małych palčikow wobkedźbowana. Za njej junu wšitcy Prěčečenjo ryjachu. Jako běchu hižo wulke wucho doryli, dohladaju so z dobom, zo jich cyła wjes we wóhnju steji. Ruče běža na pomoc. Hdyž pak do wsy přińdźechu, so ničo njepaleše, ale wšo bě w dobrym měrje. Wróćichu so zaso na horu, ale tam žanu pónoj wjacy njenamakachu. Njebychu-li so wottrašić dali, jako mějachu hižo wucho pónwje w rukach, bychu pjenjez měli dosć a na dosć, zo bychu dźesać tajkich Prěčec natwarić móhli.

E. Muka, Łužica 1888, str. 31.

37. Palčikowy pokład.

Něhdy so šewski hólc rano zahe z Bóšic na puć poda, zo by nowe škórnje do Khasowa donjesł. Hdyž Łuhowsku Křemjenjej dóńdźe, wuhlada při puću ćěmneho muža. Tón k hólcej rjekny: „Wotkal dźeš? a dokal chceš?“ Hólc jemu woboje praješe. Potom ćěmny muž někotre kročele z nim dźěše, při čimž so jeho wopraša: „Kak stary sy?“ Hólc nastróžany njewědźeše, što rěči, a praješe jemu někajke wopačne lěta. To pak běchu runje te lěta, kotrež dyrbješe tón měć, kotremuž bě wulki pokład sudźeny, by-li wón tehdy rano zahe nimo Křemjenjeje šoł. Tuž so ćěmny muž hišće raz wopraša, kak stary hólc je, a hólc jemu zaso zełha. Na to přistupi muž z hólcom k wysokemu kamjenjej; tón so wočini: nutřka steješe šikowany mały kaščik, a na kaščiku sedźeše palčik. Tón so hólca wopraša: „Kak stary sy?“ Hólc wotmołwi, kaž bě prjedy prajił. Palčik so z nowa wopraša: „Je to wěsće wěrno, zo sy runje tak stary?“ Hólc rjekny: „Haj.“ W tej khwili so skała zaprasny, a łhař změ tajku plistu, zo štó wě kak daloko zleća. Palčikowy pokład pak čaka tam na teho, kotremuž je sudźeny.

Pful, Łužica 1887, str. 70.

Dla přirunowanja su jara ważne powěsće wo bytosćach, lutkam podobnych, kotrež so w přeněmčenych stronach Łužicy powědaju. Tajke bytosće su: Feensmännelchen*) we wokolinje

*) Haupt piše Vensmännel, Sagenb. 45.

Ostritza na narańšim brjozy Nisy, Heinchen*) we wokolinje Němška (Niemitsch) p. Gubina, Querxe**) k połdnju wot nětčišeje Hornjeje Łužicy, Bergmännlein k ranju wot njeje, Buschmännchen we wokolinje Königshaina pola Zhorjelca, Holzweiblein a Buschweiblein też k ranju wot H. Łužicy.

(19.) Wot tych so najbóle delnjołužiskim lutkam přibližeja tak mjenowane *Heinchen,* wo kotrychž Gräve takle powěda: We wokolinje Němška pola Gubina bydlachu Heinchen. To běchu mólčcy, zbóžni, měrniwi ludźo. Před klinčenjom wowčich zwónčkow, kotrež bě jim njelube, su pod zemju ćeknyli. Hdyž jim ludźo bjezdźak jich wobydleńčka kaža, proša jich Heinchen wo smilnosć a wobdarjeja jich z tykancami a sadom.***)

(20.) Teho runja jara přiwuzni z łuž. lutkami su *Feensmännel,* kotřiž pječa wobydlachu „Feensmännelberg“ pola Ostritza na prawym brjozy Nisy. Woni husto wopytowachu ludźi, pomhachu jim w domjacym dźěle, wosebje přasć a šić; dźěło so pod jich rukomaj množeše a derje so radźeše. Při zawjedźenju zwonow wotćahnychu a přilubichu, zo so w lěpšich časach zaso wróća. Woni pak njewotćahnychu do druheho kraja, ale jenož so hłuboko w mjenowanej horje zasydlichu, zo njebychu zwonjenje słyšeli; teho dla też nětko wjacy z hory njewukhadźeju. W božej nocy so hora wotčinja; štóž w tej khwili nimo dźe, móže nutřka při hromadach złota sedźacych mužikow wohladać, kotřiž wołaju: Greif ein Griff — und streich ein Strich — und packe dich! (Gräve 105, Haupt 45.)

(21.) Jara zajimawa je slědowaca bajka, kotruž podawa Gräve na str. 174 pod napismom „Die Zwerghochzeit“ (po nim a po słyšenju w ludu też Haupt, str. 38). Tale bajka je też teho dla ważna, zo na mjezach serbskeje rěče jedna. Mjez serbskej wsu Husku a němskej Wjazońcu (Neukirch) dźe puć

---

*) J. Grimm, D. Mythol. (2. wud.) I., 414 ma mjeno „heimchen“ a praji wo nim: „Ich treffe ihn nicht über das Vogtland und einen Theil des östlichen Thüringens hinaus an.“ Za lěpše ma klinčenje „heinchen“.

**) Słowo Querx słyši so jenož hišće w Durinskej (Thüringen). Grimm l. c. 415 pozn.

***) Gräve, Volkssagen str. 106. Haupt, Sagenbuch str. 50.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/48

přez zarosćenu hórku. Tu bě kónc zańdźeneho lětstotka*) trawnik (łučka), „Tanzplatz“ mjenowany. Na tym městnje wustupi kóžde lěto w nocy swj. Bartromja (potajkim 24. augusta; Haupt praji, zo w nocy swj. Jana Křćenika, tuž 24. junija) mhła ze zemje a z teje wukhadźachu drobne stworjeńčka, muže a žónki, starcy a dźěći. Wšitcy dźěchu w porach. Z keŕkow wuńdźechu hercy a počachu piskać. Jako přińdźeštaj nawoženja z njewěstu, dźěchu wšitcy třikróć wokoło městna, synychu so potom za blido, jědźachu a swjećachu kwas młodeho pora. Potom rejwachu hač do rańšeje mhły, po čimž so do zemje wróćichu. By-li něchtó připadnje nimo šoł, přeprosychu jeho k reji a wobdarichu jeho; jich dary přinošachu zboże a žohnowanje do domu. Štóž pak je jich z wćipnosću w jich zabawje molił, dosta wot njewidźomneje pjasće puki.

Pendant k tutej bajcy twori druha bajka pola Gräve: „Der Leichenzug“ (149), kotraž wopisuje pohrjeb „Zwerga“. Tu pak spušćimy, hdyž w serbskich bajkach žanu podobnu njenamakamy.

Powěsće wo *querxach,* kajkež so k połdnju wot serbskeje Łužicy słyša, su też na wšelake wašnje podobne bajkam wo lutkach a palčikach. Też woni su mólčcy a bydla w dźěrach w zemi, wosebje w horach, maju „Nebelkappe“, kotraž jich njewidźomnych čini,**) też woni přikhadźeju w nocy do čłowjeskich wobydlenjow a tudy swoje hosćiny wotbywaju, za čož hospodarjow wobdarjeja z darami, kotreż zboże přinošeja***), też buchu woni přez zawjedźenje zwonow zahnaći.†)

(22.) Wo Lubijskej horje ma Haupt (str. 42) tule bajku: Raz přińdźeštaj dwaj Lubijčanaj na horu, hdźež wohladaštaj wjele

---

*) Gräve: „. . . vor etwa 50 Jahren“. Jeho zběrka wuńdźe w l. 1839.

**) Haupt, str. 37. Ze swojimi „Nebelkappami“ khodźachu na burske kwasy a tu njewidźeni khłóšćachu z kwasnych jědźi.

***) Haupt, č. 27, str. 38. Přikhadźeja do jstwy njedźelniče a tudy so zabawjeja. Nahłe přikhadźa Querx a woła: Stara mać Pump je mortwa. Wšitcy ćěkaju, jenož jedyn wostawa a přepodawa njedźelniči złoty pjeršćeń, z kotrymž so w swójbje zboże zasydli.

†) Haupt, č. 31, str. 43. Při wotkhadźe pječa prajachu, zo so zaso wróća, „wann Sachsenland wieder käm' an Böhmerland“. Rjanu bajku wo Querxach (podobnu Hauptowej č. 25), zapisanu w dialekće, podawa K. Preusker, Blicke in die vaterl. Vorzeit, II., 52.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/49

drobnuškich człowječkow, kotřiž su kehele kuleli a su też jeju přećelnje k sobuhraću přeprosyli. Hraješe so hač pozdźe do nocy a hdyž so skónčnje Lubijčanaj poručeštaj, dostaštaj wot tych człowječkow kóždy jednu kulu. Kuli běštej jara ćežkej, teho dla jedyn swoju kulu po puću do keŕčkow preč ćisny. Druhi pak bě mudriši a so ze swojej kulu hač domoj wlečeše. Tu pak so pokaza, zo bě wona wot čisteho złota. Přez to bu wón bohačk a hišće dźensa su jeho potomnicy zamožići ludźo.

Na wšelake wašnje so też „*Holzweibchen*“ a „*Buschmänneken*“ lutkam podobaju; powěda so wo nich w tych samych wokolinach, hdźež su „Querxe“ znaći, tola čini so mjez nimi a tymile rozdźěl. Najbóle wustupuja jenož „Holzweibchen“, małe žónki, kotrež přikhadźeju k ludźom a jim służa (Haupt, č. 37), móža dobre tykancy pjec (č. 38),*) dawaju sebi wot husańkow abo ćeleŕkow włosy hładźić (česać) a wobdarjeja jich za to z lisćom, kotrež so w złote pjenjezy přewobroća, abo też dawaju žonam za jich służby wrjećeno předźena, kotrež je dotal połne, hač so žona njedźiwa abo hač z wćipnosću njehlada, što je teho přičina (č. 39, 40), skónčnje też přelčam při jich dźěle pomhaju. Maju swojeho wjeŕcha abo wjeŕchowku, kotrejž mjeno we wšelakich bajkach přikhadźa při składnosći jeju smjerće: Hipelpipel, Deuto (č. 36, 37). Też jich su zwony zahnałe (č. 36).

* * *

Serbske lutki a palčiki maju w bajach europejskich ludow wjele přiwuznych bytosći. Pola druhich Słowjanow jim najbliže steja pólske krasnoludki, druhe jim podobne bytosće słowjanskich bajow su görzoni Lüneburgskich Słowjanow, słowakske lútki, češke divé ženky, z cyła diví lidé, z dźěla też su jim přiwuzni morawscy lučkové, kašubske krośnięta, pólscy karzełcy, krosnalcy atd.**) Litwinojo maju swoje parstuki (= palčiki). — Z našimi lutkami jara přiwuzne, druhdy runje identiske su němske Zwerge, Querxe, Unterirdische, Hein-

*) Hdyž je na horach prawje kurjawa, praja burja wokoło Žitawy: die Holzweiblein kochen Kaffee. Haupt, str. 48 pozn.

**) Poslednje mjenowane bytosće: lučkové, krośnięta, karzełcy a krosnalcy so bóle přibližeja kubołćikam.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/50

chen, Heinzelmännchen atd. Też pola druhich europejskich ludow namakamy podobne bytosće; sem słušeja też włóšske (sicilske) mercanti a gomitini, jendźelske elves, danske underjordiske atd. Wobkedźbujmy nětko, na kajke wašnje su wšelake tych bytosćow lutkam podobne abo so wot nich rozdźěleja.

W pomnikach rěče Lüneburgskich Słowjanow (kotraž je po swědčenju Němca Wersebe hakle na spočatku našeho lětstotka dospołnje wotmjelknyła) namakamy mjeno hórskich duchow, podobnych lutkam. Tajcy duchojo rěkachu görcony (z něm. orthografiju: görzonü, sing. görconik);*) přebywachu w horach a přikhadźachu sebi k ludźom požčować dźěže a druhe pjekańske potrjebnosće, cyle tak, kaž lutki; za požčenje płaćachu z pokrutu khlěba, hdyž wječor požčene wěcy wróćo přinjesechu. Rozdźěl mjez nimi a lutkami je tón, zo njewidźomni přikhadźachu.**)

Pólske krasnoludki zbližuja so z domjacymi lutkami, t. r. z tamnymi, kotřiž spody človjeskich wobydlenjow přebywaju. Też krasnoludki pomhaju ludźom při jich dźěle, přikhadźeju wosebje w nocy skónčić spočate dźěła, też woni rady rejwaju, wobdarjeju ludźi za jich służby, khodźa w pisanej drasće; też wo nich so praji, zo počachu mrěć po zawjedźenju zwonow. Rozdźěleja so wot našich lutkow přez to, zo maju pječa wulku hłowu z hroznym wobličom a zo dźěći kradnu a za nje přeměnkow podćisuja.***)

Našim lutkam a palčikam, pokłady wobsedźacym a wobstražowacym so też trochu přibliżeja słowakske lútki abo permo-

---

*) W rukopisnym słowničku Chr. Henninga čitamy: Erdmännchen, bey den hiesigen Leuten, sowohl Teutschen, als Wenden Untererdschen genannt, görzonick, plur. görzonü. Scheint herzukommen vom Wort tgöra, ein Berg, quasi Bergmännchen. Tónle słowničk podawa Dobrowskeho „Slovanka“ 1814 a 1815. Hl. Časop. Mać. Serb. 1863, str. 85 a sl., hdźež je jón Pful ze „Slovanki“ we swojim nastawku „Pomniki Połobjan słowjanšćiny“ woćišćał.

**) J. Grimm, D. Myth. str. 423 pozn.

***) Wisła, 1889, str. 729, O. Kolberg, Lud, jego zwyczaje, sposób życia atd. na wšelakich městnach. Wo tym, zo też lutki dźěći přeměnjeja, drje čitamy pola Veckenstedta, nic pak pola druhich zběraćelow; też ja wo tym ženje ničo njesłyšach.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/51

níki a pólski skarbnik abo ziemny duch.*) Su to hórske bytosće, kotrež su žiwe w bajach hewjerjow; skarbnik njeje pječa wjetši hač 15lětny hólčec, lútki pak su jenož „na piaď“ (pjedźne). Sem też słuša bajka wo čeŕwjenym mužiku (červený mužík), kotraž so powěda w austrijskej Šlezskej. Tu pječa w Pólsko-Ostrawskim hrodźe pod zemju přebywaše „červený mužík“ a měješe tam swoje pokłady. Raz dźěchu tam hólcy ze šule wokoło, jedyn wza druhemu měcu a ćisny ju do dźěry čeŕwjeneho mužika. Hólčik płakaše a prošeše mužika, zo by mu ju podał; w krótkim jemu ju mužik ćisny połnu złota a slěbra. Druhi hólc ćisny sam do dźěry swoju měcu — tu pak jemu čeŕwjeny mužik roztorha.**) Też na kupje Siciliji wěrja do drobnych lutkow, kotřiž přebywaju pod zemju a wobstražuja zakuzłowane pokłady; rěkaju gomitini. Podobne drobnuške człowječki z dołhimi brodami rěkaju mercanti a pokazuja so jenož tři króć za lěto.***)

Z lutkami nimale identiske su němske Zwerge atd., kotrež wosebje husto w pomorjanskich bajach wustupuja. Po swojich wobydlenjach rěkaju najbóle Unterirdischen (Unnerêrdschken, Unnerêrsken, Unterirdschken, Unnerêrtzken atd.), tola pak jim też Ulke, Ullekes, Öllekes, Öllerken atd. praja, štož rěka „die kleinen Alten“ (wot „olt, ult“). Wěri pak so wo nich, zo su „poslednje powostanki někajkeho zańdźeneho luda“,†) štož so też wo lutkach praji.††) Woni bydlachu hromadźe a mějachu swojich kralow abo wjeŕchow. Woni so rodźachu kaž ludźo (Jahn č. 88 a dr.), mějachu kwasy (ib. č. 119) a też mrějachu a buchu pohrjebani. Człowjeske žony pomhachu jich žónkam w porodnej nuzy (ib. č. 88), ludźo (wosebje holcy) stejachu jich dźěćom jako kmotřa při křćenju (ib. č. 77, 80, 90). Też wo nich so powěda, zo swojich zemrětych w hlinja-

---

*) St. Ciszewski, Lud rolniczo-górniczy z okolic Sławkowa . . ., Krakow 1887, str. 171. Sem też słuša „Bergmann“ čěskich hewjerjow. Národní pohádky a pověsti (wudawk Slavije) str. 138.

**) V. Prasek, Vlastivěda Slezská I., 47. Přir. Haupt, č. 248.

***) Pitrè, Usi e costumi, credenze e pregiudizi di Sicilia. Wisła III, 838.

†) Jahn, Volkssagen aus Pommern, str. 50.

††) Schulenburg, W. Volkssagen 280.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/52

nych hornčkach (popjelnicach, „Aschpötte“ mjenowanych) pohrjebowachu, a městna, hdźež su tajke wuryli, rěkaju w ludowym ertu pohrjebnišća tych małych človječkow (ib. č. 92). Też jich sadźa ludowa wěra do hrodźišćow, kaž w Serbach do bórkowskeho „grodu“ (ib. č. 103). „Unterirdischen“ rozdźěluja so do dweju družinow: su dobre a złe „Unnerêrdschken“. Serbske lutki su jenož dobre;*) też jich daemoniske samownosće njemóža jich złych sčinić. Wosebje so wo serbskich lutkach njepraji, štož so wo złych „Unterirdischen“ wěri, mjenujcy zo su paduši (ib. č. 67, 69),**) zo dźěći přeměnjeju (ib. č. 66, 120, 124) atd. Dobre „Unterirdischen“ podobaju so jara našim lutkam: přikhadźeju w nocy***) pomhać ludźom (ib. 103, 106), tola za wopokazane přećelstwo njedachu sebi płaćić (ib. č. 66), požčowachu sebi wot ludźi dźěže (ib. č. 106) a za požčenje dawachu swój khlěb, přinošachu buram, na polu woracym, jědź a piće (ib. č. 116) atd. Też woni mějachu měcu (kłobuk), kotraž jich njewidźomnych činješe, a wobstražowachu pokłady (ib. č. 83).†) Też woni njemóžachu zwony słyšeć (Grimm, D. Myth. 428).

Wšě bytosće, z kotrymiž hač dotal serbskich lutkow přirunowachmy, maju podobu drobnuškich človječkow. Tola někotre baje wo lutkach naspominaju nam jasnje też druhe bytosće. Měnju tudy češke divé ženy, z cyła divé lidi, kotřiž so po někotrych powěsćach wot druhich ludźi w podobje njerozdźělachu. Přebywachu w horach a lěsach; z krajinow, hdźež běchu zwony zawjedźene, ćeknychu. Wot ludźi sebi požčowachu dźěže a druhe wěcy z cyle podobnej, negativnej rěču, kaž serbske lutki: „Ne-

---

*) Snadź jenož „nócne žědki“ možemy za tajke złe, bóle daemoniske lutki měć. Wo nich čitamy pola Schulenb., W. Volksth. 64: Nócne žědki sind die Nachtgeister im Walde, Männchen ohne Kopf, halb schwarz, halb weiss, wie Sträflinge. Jedna žona, kiž zetka črjódu tajkich čornych človjekow, wuspěwa kruch pěsnje: „Ihr Höllengeister packet euch, hier habt ihr nichts zu schaffen“, a woni so hnydom minychu.

**) Jenož w jeničkej bajcy č. (16) so praji, zo pokradnychu hroch na polu.

***) Do jstwy přikhadźachu pola kachli (Jahn, č. 66), kaž naše lutki.

†) Přir. też J. Grimm: D. Myth. str. 408 a sl., W. Mannhardt: Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme s. 110, Am Urquell, I., 69 atd.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/53

prosím vás, nepůjčte mi nedíži“ atd.*) Z cyła jich rěč někak cuza klinčeše. Też „divoženky“ přinošowachu ludźom, kiž běchu na polu, nowopječeny khlěb;**) też w Českej pokazuja so „diví pece“, t. j. pjecy dźiwich ludźi.***)

Přikhadźamy nětko k wukładowanju lutkow. Lud sebi te bytosće takle wukładuje:

1) Pak praji, zo běchu lutki prěni wobydlerjo Łužicy, kotřiž tu bydlachu prjedy Serbow. Pódla praji, zo běchu póhanjo.†)

2) Pak praji, widźomnje pod wliwom křesćanstwa: „Lutki su zli jandźelowje. Jako buchu zli jandźelowje z njebjes zestorčeni, padnychu někotři do wody, a to su wódni mužojo, druzy pak padnychu na zemju, a to su lutki a błudne swěčki.“ (Jemjelica, Khrósćicy a dr.)

Zo móže so w powěsćach wo lutkach khować ćěmne wopomnjeće prawobydlerjow Łužicy, kotřiž běchu někajkeho druheho splaha, hač Serbja, zda so sćěhować nic jenož z bajkow wo lutkach, ale też z podobnych powěsći druhich ludow srjedźneje a nawječorneje Europy. Tak so w pomorjanskich bajach praji, zo su „Unnerêrdschken“ poslednje powostanki někajkeho zańdźeneho luda“ (hl. wyše). W Češkej pola Šlapanice (na wječor wot Velvar) je znate ležownostne mjeno „v ludkách“; jako su tam ryli, wotkrychu stare pohrjebnišćo.††) Na druhim městnje w Češkej powěda so wo hórskich prózdnjeńcach podobna powěsć, kaž w Serbach wo lutkach; su to prózdnjeńcy, mjenowane „Drábske světničky“ (jstwički), na horje Mužskim (Mužský) pola Mnichova Hradiště.†††) Na Morawje so powěda něšto podobne wo „štamberskich prózdnjeńcach“; w tych pječa w zastarsku přebywaše čorny lud małeje postawy, kiž běše přećiwo wobydlerjam

*) Časop. Mus. král. Českého, 1855, str. 47.

**) J. Košťál, Diví lidé (wućišć z progr. gym. w N. Bydžowje 1889), str. 2.

***) Ib. — Też Máchal přirunowaše lutki z dźiwimi ludźmi w nastawku „O divých ženách“, Světozor 1882, str. 222. — Hišće bóle so z češkimi „divoženkami“ zbližeja „Buschweibchen, Holzweibchen“ atd. z přeněmčenych stronow Łužicy.

†) Schulenburg, W. Volkssagen 280.

††) Památky archeologické I., 285.

†††) Dr. Píč v Pam. arch. XIV., str. 354.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/54

njepřećelscy zmysleny.*) Češki anthropolog dr. Lubor Niederle měni, zo su te a podobne powěsće a bajki „stopy tradicije, po kotrejž bě w zastarsku pola nas pódla słowjanskeho luda žiwy hišće druhi, cuzy, njeznaty lud małeje postawy a ćmoweho typa“.**) Dale praji, „zo njedyrbimy prěć prawdopodobnosć měnjenja, zo tajke powěsće móža měć woprawdźity podłožk.“

Historiske zorno w powěsćach wo lutkach pytachu też dotalni zběraćeljo a přepytowarjo serbskich bajow, kaž H. Jordan***), Pful†), H. Máchal††) a druzy. Někotři w tym zańdźechu daloko a spytowachu po bajkach wo lutkach wopisać tamón lud, kotryž so snadź w nich khowa, jeho wašnja atd. Na wopačnosć tajkeho prócowanja pokazach hižo horjekach. K tym wukładowanjam liču też tute: dokelž lutki zwony njelubowachu, dyrbimy sudźić, zo běchu póhanjo. Wšak běchu naši prjedownicy też póhanjo, a jara dołho! To je wěste, zo lud w někotrych powěsćach runje praji, zo njemóžachu teho dla zwony słyšeć, dokelž běchu póhanjo — tola tute ludowe wukładowanje móžemy bjez dwěla wliwej křesćanskeje wěry připisać. Wšak hižo w druhich bajkach wustupuje daemoniski charakter lutkow jako přičina teho jich zakhadźenja; přir. na př. bajku č. 30, hdźež po tym, zo so poča zwonić, lutki swoju móc zhubichu a wosłabnychu. Zynk zwonow z cyła zahonja wšitkich złych duchow a też kuzłarniče (wiedźmy).†††) Je mythologiska theorija, zo njewjedro rěkaše metaforiscy zwón — a teho dla zwón jako symbol njewjedra po powšitkownej wěrje Słowjanow, Němcow a druhich ludow zahonja nječiste mocy, daemonow a kuzłarniče (ib.).††††)

---

*) Časop. Musejního spolku Olomouckého, 1886, str. 60. Hl. też Mitth. der Anthrop. Gesellschaft in Wien, XVIII. str. [40.].

**) Příspěvky k anthropologii zemí českých, Praha 1891, I., str. 119.

***) H. Jordan: Ludki, Łužičan 1876.

†) Dr. Pful, Łužica 1887, 69.

††) Dr. H. Máchal: Ludki, Koleda 1880; O shodě nár. luž. pověstí se starožitnostmi a historií, Světozor 1882; O divých ženách, ib. — Zwahr we swojim słowniku praji: Ludki, fabelhafte Zwergmenschen der Vorzeit.

†††) Mikł. Sumcow: Boginki — mamuny, Wisła 1891, str. 586.

††††) Přir. wěru, zo kóžde lěto zarazy njewjedro jedneho wódneho muža (hl. tam).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/55

Josef Jireček přiwjeduje dźiwich ludźi, bytosće na wšelake wašnje lutkam podobne, do zwiska z domjacymi duchami (kubołćikami), rozsudźejo: „Po přiwěrku Bojkow su pječa zdźiwjeni diďkovje też zwonka khěži hromadźe žiwi w někajkim towarstwje a maju swoje wobydlenja na tonidłach a tymjeniskach, swjećo tam kwasy a křćizna . . . Tak su bjez dwěla też naši (běscy) prjedownicy měnili, zo ‚hospodářičkové' (kubołćiki), kiž su so ze swojimi swójbami rozhněwali abo kotrychž swójby su zašłe, bjez domizny po pustych městnach wokoło dundachu. To su tamni dźiwi mužojo a dźiwje žony . . .“*) Ja pak jemu njemóžu w nastupanju běskich dźiwich ludźi přihłosować, přetož pola nich njenamakamy ničo, štož by jich z domjacymi duchami zbližowało. „Lesní ženky“ atd. su personifikacija lěsow.

Po podatych bajkach, přirunowanjach a po naspomnjenju wšelakich wukładowanjow, móžu samsne měnjenje wo lutkach z tymile słowami z krótka wuprajić:

Su tři družiny serbskich lutkow:

1) Domjace lutki, kotrež přebywaju spody człowjeskich wobydlenjow, přibliżeja so „domowym“ (domjacym ducham, kubołćikam).**)

2) Pólne, lěsne a hórske lutki, na kotrež so najbóle při mjenje „lutki“ mysli, su bytosće, podobne dźiwim ludźom, w kotrychž je so snadź škrička wopomnjeća prawobydlerjow našeje domizny zakhowała.

3) Wšitke lutki wobsedźa pokłady; tola wèsta družina lutkow wustupuje jenož jako wobstražerjo pokładow.

II.
Spjacy ryćerjo.

Lutki bywaju husto do zwjazka přiwjedowane z wojakami, spjacymi pod zemju w horach a wočakowacymi wěsty čas, w kotrymž wuńdu ze swojich khowankow, zo bychu za někajki dobry princip wojowali a jemu k dobyću dopomhali. Teho dla, a też

*) J. Jireček: Studia z oboru mythologie české, Čas. Mus. 1863, 265.

**) Na př. Pannach mjenuje lutki z cyła mjez domjacymi duchami a zjednoća je z kubołćikami. Hl. wyše: Lutki so hewak změšeja z wódnymi mužemi (Schulenb., W. Volksth. 172) a z připołdnicu (ib. 46).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/56

z teje přičiny, zo so hodźi nastaće teje wěry podobnje wukłasć, kaž nastaće wěry do wšelakich domjacych duchow, chcemy w druhim wotdźěle wo spjacych ryćerjach porěčeć.

Bajka wo spjacych ryćerjach namaka so we wšelakich podobach nimale pola wšěch europiskich ludow, haj też pola druhich ludow namakamy bajki z njej přiwuzne. Tuž dyrbimy na serbske powěsće wo spjacych ryćerjach pohladować jako na dźěl wulkeho koła powěsći, kotrež su mjez sobu bóle abo mjenje přiwuzne.

Wšitke powěsće teje družiny poćahuja so k wšelakim horam, z dźěla k tajkim, na kotrychž su rozpadanki starych hrodow abo hdźež su hrodźišća. Do tych horow sadźeju z wjetša historiske wosoby z wulkim wójskom, abo jenož te wosoby, abo skónčnje wojakow samych a hordźinow bjez mjena. Wo tych potom praja, zo budźa spać do wěsteho časa, hdyž budźe na swěće najhórje, na čož wuńdu, wumóža swój lud z bědy abo budźa přećiwo Antikhrystej wojować; někotre tych powěsći powědaju, zo potom budźe bórzy kónc swěta.

Tak so pola Němcow baje, zo Korla Wulki dřema w Odenbergu, w horje „Kaiser Carls Berg“ mjez Nürnbergom a Fürthom a druhdźe, podobnje zo spi Wedekind w horje Babyloniji we Westfalskej, Bjedrich Čerwjenobrodaty (Rothbart) na Kyffhäuseru w Durinskej, w hórskej prózdnjeńcy pola Kaiserslautern, w Unterbergu pola Salzburga a druhdźe, Siegfried w Geroldsecku atd.*) Wulke wójsko pječa spi w Guckenbergu pola Fränkischgemünden (ib.), w Schübergu w južnej Stormarnskej (k połnocoranju wot Hamburga),**) w hrodźišću Herthaburgu***) atd.

Danojo powědaju wo Holgeru danske, kiž pječa ze swojej družinu w někajkej pincy pola Kronburga spi (Grimm, D. Myth. 913). We Francózskej powědaju sebi wo Mac-Mahonu, spjacym we wokolinje hrodu Ronayne, wo kralu Arturje so w Jendźelskej baje, zo spi w horach Eildonhills z wulkim wójskom, w Portugalskej wěrja, zo so ryćeŕ (kral) Dom Sebastian, kiž

*) J. Grimm, D. Myth. 905 a sl.
**) Am Urquell, II., 42.
***) Jahn, Volkssagen aus Pommern, č. 692, str. 554.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/57

bu l. 1578 zabity w bitwje přećiwo afriskim Mauram, zaso raz wróći atd.*)

Podobne tradicije su też w Orientu; tak na př. tamniši Židźi wěrja, zo profeta Elias wukhadźa kóžde lěto we wěstych dnjach z rowa, khodźi po wsach, městach a kněžach a přinoša wšudźom bože žohnowanje (Wisła III., 856) atd.

Też we słowjanskich zemjach powěda so wjele podobnych powěsći. Powšitkownje znate su češke powěsće wo horje Blaníku w połdnišich Čechach; znatosć teje hory a powěsće wo spjacych ryćerjach blanickich je so wosebje přez „wěšćenja slepeho młodźenca“, kotrež buchu wjelekróć ćišćane, rozšěriła. W tych so praji, zo w Blaníku spi swjaty Wjacsław ze swojimi ryćerjemi; wokolny lud sebi też powěda, zo tam ze swojim wójskom Oldřich z Rožmberka drěma, po druhich powěsćach Wok z Rožmberka abo skónčnje Stojmír ze swojimi towaršemi. — Druha tajka hora je Svidník, też w połdnišej Češkej w táborskim kraju; w tej pječa we wulkej prózdnjeńcy spja ryćerjo swj. Wjacsława, po druhich powěsćach Táboritojo (Husitojo), kotřiž (podobnje kaž ryćerjo z Blaníka) ze Svidníka wuńdu, hdyž so Čecham najhórje póńdźe.**) — W Šlezskej bliže Opawy steji w lěsu, kiž rěka Hanuše, skała „Žimrovská“; wo tej so baje, zo w njej čaka zakuzłowane wójsko, kotrež budźe raz z Antikhrystom wo wěru wojować.***)

Mjeno hory „Blaník“ wustupuje też w někotrych powěsćach pólskich, hdźež rěka „Bładnicka“ abo „Błanicka góra“, w kotrejž pječa spi kral Władysław Łokietek ze swojimi towaršemi a wojakami (druha powěsć powěda jenož wo zakuzłowanym wójsku). Podobnje pječa spi w horje Chełmskej we wokrjesu Radomskowskim kralowa swjata Jadwiga ze swojimi wojakami, też Czarniecki pječa we swojim rowje jenož drěma, w Babjej horje w Karpatach spi Bolesław Śmiały (Zwažliwy), bjezmjenowi spjacy ryćerjo su w horach Kamyku pola

*) Wład. Weryho: Śpiący rycerze, Wisła III., 855; H. Carnoy w „La Tradition“ 1888.

**) Národní pohádky a pověsti, wudate wot tow. „Slavije“ w Prazy, str. 105—112.

***) V. Prasek, Vlastivěda Slezská I., 26.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/58

Częstochowy, Chełmje, Czantoriji a druhdźe.*) Połdniši Serbja wěrja wo Marku Kralewiču, znatym hordźinje serbskich pěsni, zo je hišće žiwy a zo spi w někajkej prózdnjeńcy.**) Też čornohórski wjerch Iwan Čorny pječa dřema w prózdnjeńcy pod hrodom Obod. Podobne powěsće powědaju so też w Rusowskej wo „caricy Helenje“, wo Steńcy Razinu a druhich.***)

Też w serbskej Łužicy su podobne powěsće znate; namakamy w nich te same podrobnosće kaž w powěsćach tudy runje spomnjenych. Tajke powěsće powědaju so wo Lubinje (něm. Thronberg), $1^1/_2$ hodźiny k połdnju wot Budyšina, wo Lubijskej horje (něm. Löbauer Berg) pola Lubija na mjezach serbskeje rěče, wo Kaponicy (n. die Hahneberge) też w H. Łužicy na saksko-pruskich mjezach pola wsy Njeradka, wo Wósmužowej horje (n. Stromberg) pola Wósporka; podobna powěsć powěda so w Střadowje w Delnjej Łužicy. We wšelakich stronach Delnych Łužic a pruskeje Hornjeje Łužicy powěda so wo ryćerjach, spjacych w horje z mjenom „Plonicka“. Sam słyšach tajku powěsć wot Měrćinkoweje z Narća, kotraž pak ju jasnje njewědźeše. Hdyž so jej naprašowach za tym, hdźe dyrbi hora „Plonicka“ być, praješe wona: „Ta drje je něhdźe w Češkej pola Prahi.“ Dale praješe, zo je to wšo někajki wěšćeŕ předprajił. Tu je widźomne češke žórło teje powěsće, mjenujcy „wěšćenje slepeho młodźenca“ wo horje Blaníku (Blanická hora — Plonicka). Přirunaj mjeno „Plonicka“ z wyše naspomnjenymaj mjenomaj w pólskich powěsćach: „Błądnicka“, „Błanicka góra“. Podobnu powěsć widźomnje češkeho pokhoda je też Schulenburg†) zapisał:

(23.) Dwanaćo bratŕa, dwanaćo wojacy njemóžachu we wójnje dobyć, a tuž buchu wot swojeho wjednika zakuzłowani, zo dyrbja na tym městnje wostać hač do poslednjeje wójny. Woni stejachu na runinje, tola we wokomiku běchu přikryći ze zemju, a

---

*) W. Weryho, Wisła 1889, str. 847 a sl., Bronisław Grabowski, Błuszcz 1881.

**) Wuk Stef. Karadźić: Живот и обичаји народа Српскога, 1867, str. 240.

***) Wisła III., 852, 853.

†) Wend. Volkssagen, str. 64.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/59

hórka, kotraž takle nasta, rěka Ponica abo Ponicka (Plonica, Plonicka). Woni dyrbja do teho časa spać, hač budźa zawołani; potom wšo dobudźa. Jedyn dźeń w kóždym lěće móže kóždy do hory zastupić, hdźež jich wohlada spjacych. Jedyn bě raz nutřkach a dótkny so jednoho wojaka z nohu; tón zběhny hłowu a wopraša so: „Je hižo čas?“ Dohladowař, kiž jich hlada, rjekny: „Ně, Symano, spi.“ Ta hora je w Češkej. Dźeń, na kotrym je hora wotčinjena, je w meji.*)

Z teje, z druheje Schulenburgoweje (hl. niže) a z našeje bajki, kotruž niže podawamy, sleduje, zo maju tamni spjacy ryćerjo wocućić někotry čas do skóńčenja swěta; to nas dopomina na šlezsku powěsć wo ryćerjach w lěsu z mjenom Hanuše, a wo kralu (kejžoru) Korli Wulkim abo wo Bjedrichu Čerwjenobrodatym. Ryćerjo z lěsa Hanuše wuńdu ze Žimrowskeje skały, zo bychu z Antikhrystom wo wěru wojowali; w Salzburskej praji so wo Korli Wulkim a wo Bjedrichu Čerwjenobrodatym, zo wuńdźetaj z Unterberga krótko před sudnym dnjom, hdyž so też Antikhryst pokaže.**) Też pólske powěsće powědaju, zo spjacy hordźinojo wuńdu „wojować wo wěru“. Sem słuša hišće druha Schulenburgowa bajka:

(24.) Něhdźe w zemi spja sedmjo bratřa; raz za sydom lět wuńdźe jedyn wot nich so woprašeć, hač je hišće měr na swěće. Hdyž poslednja wulka wójna nastanje, woni wuńdu, zo bychu ju dowojowali — hač do teho časa budźa spać. Potom budźa zaso rjane časy. Kruwarjo, kotřiž su pola Střadowa

---

*) W Schulenburgowej bajcy steji dale: Das hat mir ein alter Wende, ein Soldat aus den Freiheitskriegen vor 50 Jahren erzählt. Der sah den Berg selbst und wollte auch hinein gehen, aber hatte nicht so viel Zeit, denn sie zogen weiter. Z tych słowow sćěhuje, zo je tale bajka cyle młodeho čěskeho pokhoda — tamny wojak je ju w Češkej słyšał a je ju do Serbow přenjesł. Tola podawam wućah z njeje, dokelž so wot prěnjotnych češkich powěšći kusk rozdźěla a dokelž podobnu powěsć wo horje Plonicka wot stareje žony (Měrćinkoweje) słyšach, kotraž ma ju wěsće z druheho žórła. Też Veckenstedt ma na str. 27 štyri rynčki wo horje „Plonicka“ też z Błotow, kaž Schulenburg.

**) Grimm, D. Myth. 908. — W Efezu powědaju, zo swj. Jan njeje wumrěł; spi pječa jenož a wuńdźe z rowa, hdyž přińdźe Antikhryst (Wisła III., str. 856).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/60

kruwy pasli, su jednoho wot tych bratrow husćišo widźeli; wón přikhadźeše so prašeć, hač je hišće měr.

Też w slědowacej hornjołužiskej bajcy so praji, zo budźa spjacy ryćerjo předznamjo blizkeho sudneho dnja:

38. Horjenjo.

Hdyž jedyn kral (abo kejžor) tak na hłowu zbity budźe, zo jomu jenož někotři žiwi wostanu, wón hišće junu ze wšěch stronow swojich swěrnych zebjerje a so do njepřećelow da. Tehdy wuńdu też z hory (z kajkeje?) jězdni a wojacy na pomoc. A z tymi dobudźe. Ćile ryćerjo rěkaju horjenjo. Woni spja w tej horje na wočomaj ležo. Kóžde lěto je ta hora jedyn dźeń wotewrjena, a tehdy ma tam kowař nutř hić a jich konje pódkować. Mzdu ma tam ležo přihotowanu. Junu kowař jenomu na hłowu stupi; tón wocući a so wopraša: hač je čas, hač hišće te *ptaki* z tymi dołhimi wopušemi wokoło lětaju? (Z tym su sroki měnjene — ludźo mjenujcy měnja, zo wone 7 lět do sudneho dnja so zhubja.) Sydom lět do sudnoho dnja stanu a wumoža toho krala (kejžora) ze wšoho stracha.

M. Róla, Časop. Mać. Serb. 1877, str. 101.

Detail teje bajki: zo tamnemu kralej jenož někotři žiwi wostanu, přikhadźa też w cuzokrajnych powěsćach. We wěšćenju slepeho młodźenca“ so praji, zo wuńdźe swj. Wjacsław ze swojimi ryćerjemi a ze swojim wójskom z Blaníka tehdy, hdyž budźa Češa hižo tak wot njepřećelow zbići, zo jich jenož telko wostanje, štož by so jich na jeničkim rěblowanym wozu změšćiło. Danojo praja, zo Holger danske tehdy wocući, hdyž njebudźe Danow wjacy, hač by jich na jeničkej tunje stać móhło (Grimm, D. Myth. 913). — Też Měrćinkowa we swojej powěści praješe, zo tamni ryćerjo z hory „Plonicki“ wuńdu tehdy, hdyž njebudźe wjacy Serbow, hač by so jich pod jenej krušwinu khować móhło.

Druha zajimawa podrobnosć su słowa: Lětaju hišće wokoło te ptaki z tymi dołhimi wopušemi? W druhej serbskej bajcy (wo horje Kaponicy, hl. niže) so dohladowař spjacych ryćerjow praša, hač hišće te čorne ptaki z tymi čeŕwjenymi wušemi (dźiwje kapony) wokoło hory lětaju? W po-

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/61

wěsći wo Lubijskej horje (hl. niže) prašeše so wubudźeny ryćeŕ też za srokami: Lětaju hišće we Łužicach te šćekotate ptaki z dołhimi wopušemi wokoło? — Podobnje so też Bjedrich Čeŕwjenobrodaty jeneho wowčerja wopraša: „Fliegen die Raben noch um den Berg?“ (J. Grimm, D. Myth. 906).

„Horjenjo“ we swojich horach přeco njespja. Jedna češka powěsć powěda, zo so w nocy zwonka hory w jězdźenju a wojowanju wuwučuja.*) To same so też w slědowacej, jara zajimawej serbskej bajcy praji:

39. Kaponica.

Wyše Hermanec k połodnju a wyše Psowjow ke kušemu wječoru pozběhuje so mała hórka nimale 300 stopow wysoka, kiž je z dźěla z khójnami wobrosćena, z dźěla pak naha, z mjenom Kaponica, z kotrejež je rjany wuhlad po Serbach wokoło. Powěda so, zo je tam něhdźe w starym času wjele brězow rostło a zo su tam dźiwje kury plahowałe, w kotrychž je wjele kaponow było, přez čož je hora swoje mjeno dostała. Druzy pak powědaju, zo su w tej horje wojacy zažohnowani, kotřiž we wěstych časach nocy w dwanatej hodźinje wušedši tam bubnuja a ćahaju, a su jich w starych časach husćišo widźeli, na čož też slědowacy podawk pokazuje.

Běše něhdy, zo pućownik, po rjemjesle kowaŕ, přez Kaponicu k swojim staršim domoj ćehnješe wjesołeje mysle, zo jich skoro wohlada, dokelž běše dołho w cuzbje přebywał. Wón běše khudušk a w cuzbje njebě wjele zasłužić móhł. Puć wjedźeše jeho wot Łupoje k Hermanecam. Hdyž pak přińdźe cyle blizko k spomnjenej horje, na kotrejž běchu runje khójčki nimale łohć wysoke, wosta wón nahle stejo, dokelž so na něšto dohlada, štož prjedy ženje widźał njebě. Hlaj, před nim dźěchu wulke wjelbowane wrota do hory nutř, kiž běchu wočinjene. Wón sebi mysleše, zo snadź su tu hewjerjo, kotřiž w tej horje dźěłaju, a chcyše sebi je bliže wobhladać. Jako pak so bližeše, wuhlada tam šěreho mužika z dołhej šěrej brodu zarosćeneho; tón jemu khiwa, zo by bliže přišoł. K njemu přišedši stróži so kowaŕ před nim, dokelž tón z wótrymaj wočomaj na njeho hladaše,

*) Přir. „Nár. poh. a pov.“ str. 110 č. 7.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/62

a chcyše zaso ćeknuć. Šěrack pak jemu přiwoła, zo njetrjeba so bojeć, a prašeše so jeho, hač je kowař. Jako pućowař to wobkrući, jeho dale prošeše, zo by jemu prjedy hač domoj dźe, służbu sčinił a sebi na puć hišće něšto zasłužił. Kowař bě k tomu zwólniwy a dźěše za nim z wrotami do hory. Hlaj, ta běše kaž njepřeměrnje wulka a wysoka wjelbowana hródź, a rjana swětłosć tam knježeše, runjež tam žane słónco njeswěćeše. Na lěwym boku stoješe połk pěškow wobrónjenych, w čornej drasće na ćěle a w tříróžkatych kłobukach na hłowje; starožitne hlebije před sobu do zemje zaštapjene w rukomaj dźeržo spachu stojo z pokhilenej hłowu; dołha běła broda běše jim hač k zemi zrostła. Na prawym boku pak stoješe połk jězdnych w čerwjenych drastach a ryćerskich kłobukach, wobrónjenych z ryćerskimi mječemi na lěwych bjedrach; woni sedźachu wšitcy na čornych konjoch a spachu na woči zlehnjeni, dołhe běłe brody jim po prawym boku konjow dele wisachu.

Šěry mužik kowarjej praji, z ruku pokazujo na jězdnych: „Tutym dyrbiš konje wobkować; sčiniš-li twoju wěc derje, dostanješ za kóždu nohu kroš; pódkowy leža tudy, a grat přinjesu tebi hnydom; trjebaš jenož přibijeć.“ Z tym so wotsali. Hdyž zaso přińdźe, přinjese kowařski stoł z gratom a přiwjedźe jeneho pěška sobu, kiž dyrbješe konjom nohi dźeržeć. We wokomiku pak, jako mužik z gratom a wojakom přińdźe, hlaj, začinichu so wrota, a kowař běše wot zwonkowneho swěta wotrěznjeny. Wón so jara naboja a běše jara zrudny, zo je do toho zwolił. Mužik pak jeho spokoješe: „Njeboj so, tebi so ničo njestanje, a započni jenož kować, zo sy skerje lěpje hotowy. Jenož to chcu tebi radźić, zo so žaneho wojaka njedótknješ, přetož dótknješ-li so junu, dyrbiš sydom časow tudy wostać; dótknješ-li pak so dwójcy, dyrbiš za sydom časow wumrěć; dótknješ-li pak so trójcy, dyrbiš na měsće dušu z ćěła spušćić a tudy wostać; tohodla bjeř so na kedźbu!“ — Kowař poča kować a činješe swoje dźěło derje a khwatnje, pódla pak bě jara kedźbliwy, zo so njeby žaneho wojaka dótknył. Jedyn rjad bě hižo wobkowany, a dźěchu k druhemu; jako pak bě kowař tu z prěnim konjom hotowy a chcyše druheho kować, bě tam khětro wuzko, a hlej, wón storči jenemu wojakej do nohi. Na to šěry

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/63

mužik zastona: „Aj, aj!“ Wojak pak wocući, zběže so na konju a wopraša so: „Je nětko čas?“ — „Ně“, dźeše mužik, „nětko hišće nic! Lehń so zaso a spi!“ Wojak pak zapłaka a skoržeše: „Kak dołho, ach kak dołho dyrbju tu hišće přebywać! Njeje dha přeco hišće to dźesać dołhich časow nimo?“ Potom so zaso skhili a wusny. Mužik pak kowarja swarjo dźeše: „To nječiń wjacy, ale bjeŕ so na kedźbu!“ Kowaŕ po tym jara kedźbliwje kowaše, doniž bě skónčnje hotowy, a bě wjesoły, zo so žaneho wjacy dótknuł njebě. Čas bě jemu ruče zašoł a wón mysleše, zo je to lědma wokoło sydom hodźin trało.

Šěrač so z kowaŕskim gratom a wojakom wotsali, přińdźe potom sam zaso a přinjese kowarjej pjenjezy a wupłaći jemu za kóždu nohu kroš. Kowaŕ wza te pjenjezy a měješe cyły měšk połny, we wutrobje pak sebi přeješe: „Ach, hdy bych jeno z teje hory skerje lěpje won był!“ Mužik pak wjedźeše jeho zaso na městno, hdźež běše jeho nutř přiwjedł, a praješe jemu: „Ty sy twoje dźěło derje dokonjał; praj wšak mi tola, hač hišće te čorne ptaki z tymi čeŕwjenymi wušemi (měnješe te dźiwje kapony) wonkach wokoło hory lětaju?“ Na čož kowaŕ wotmołwi: „Haj, te tu hišće lětaju!“ A mužik skoržicy jemu rjekny: „Ach, tuž dyrbju ja tu też hišće dołho přebywać; prjedy njebudu pušćeny, doniž so te ptaki njezhubja.“ Na to so kowarjej podźakowa a so z nim rozžohnujo pokłoni. Ale jako so pokłoni, hlaj, wočinichu so zaso wrota, a kowaŕ wustupi z hory; lědma pak běše wustupił, zaprasnuchu za nim zaso wrota a na jich měsće widźeše wón wulku pěskowu jamu.

So na puć winuwši, po kotrymž bě přišoł, wuhlada — hlaj, kajki dźiw! — zo su khójčki, kotrež běchu prjedy jenož nimale łohć wysoke byłe, nětko na wósom łohći wysoke, a tola bě wón po zdaću jenož wokoło sydom hodźinow w horje přebył. Zo pak móhłe te khójčki za něšto hodźin tak dołhe narosć, so jemu wěrić njechaše; tuž ličeše lětne zróstki na nich a naliči jich sydom. Na tym spózna, zo je sydom lět w horje přebył, a zo su so mužikowe słowa dopjelniłe. Zrudny, zo je tam tak dołho był, khwataše swoju dróhu k staršim domoj. Běše rjany nalětny dźeń popołdnju, hdyž do swojeje narodneje wjeski zakroči. Dźěći na wsy hrajkachu, a jako jeho wuhladachu, bojazniwje

před nim ćěkachu; přetož wulka dołha broda, kiž bě jemu w horje narostła, je šerješe. Wón khwataše do swojeho staršiskeho domu, a hdyž do jstwy přińdźe, wón spodźiwany stejo wosta: cuzy ludźo jemu napřećiwo hladachu, a muž w srědnich lětach so jeho prašeše, što chce. Wón pak wotmołwi: „Ja sym tu w mojim staršiskim domje; hdźe pak moji starši su?“ Při tym mjenowaše jich mjeno. Na to tón muž rjekny: „Ach, dha sće wy tón Kowarjec Handrij! Wašej staršej staj před štyrjomi lětami ze styskom a starosću wo was wumrěłoj, a my smy sebi wašu khěžu wotnajeli.“ Kowarjec Handrij płakaše pře swojich staršich hórke sylzy. Na to dźěše k wjesnemu rychtarjej, wozjewi jemu, zo je zaso domoj přišoł a dosta khěžu swojeju staršeju, najeńk pak z njeje ćehnješe. Bórzy wottorha Handrij stare twarjenja a natwari sebi rjanu nowu kowarnju, za lěto pak přiwjedźe sebi susodec Hanku za mandźelsku domoj. . Wonaj so mjez sobu lubowaštaj a dźěše jimaj wšitko k zbožu.

E. Helas, Łužica 1884, str. 18.

Podobne powěsće wo kowarju, kiž bě w horje spjacym jězdnikam konje wobkował, su jara rozšěrjene. Wšě so nimale kryja ze serbskej powěsću wo Kaponicy; jenož podrobnosće su trochu rozdźělne. Tak w českej powěsći wuńdźe kowař za lěto (druhi raz wowčeŕ za 100 lět), w českej a němskej powěsći dostanje za swoje dźěło wšě stare pódkowy, kotrež so pak wonkach na złoto přewobroća.*) Hač do zemje dołhe, běłe brody spjacych ryćerjow naspominaju němske powěsće wo Korli Wulkim, Bjedrichu Čeŕwjenobrodatym a druhe, a dansku wo Holgeru danske; ći hordźinowje pječa sedźa za kulojtym blidom a jich broda rosće koło wokoło njeho; hdyž třikróć wokoło blida wobrosće, tehdy hordźinojo wocuća a z hory wuńdu.

Hižo w tejle bajcy wustupuje mužik, kotryž z ryćerjemi w horje přebywa; to nas dopomina na lutkow, kotřiž zjawnišo wustupuja w slědowacej bajcy wo spjacych ryćerjach; zawod teje powěsće je poprawom znata bajka wo lutkach, přinošacych worakej tykanc a piwo z hudańčkowym nadawkom. Tuta powěsć je w tym nastupanju originalna a jara zajimawa, zo so w njej powěda wo zhromadnym přebywanju a žiwjenju lutkow

*) Nár. poh. a pov. 107; Am Urquell II. 42.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/65

ze spjacymi ryćerjemi a wo přećahowanju wšěch z hory do hory. Podobna powěsć njeje druhdźe znata.

40. Duchojo we Wósmužowej a Lubijskej horje.

Jako běše před starodawnymi časami Wósmužowa hora pola Wósporka přestała wohenpluwace horisko być a prózdniny, přez woheń nastate, woliwknychu, so do nich šerjenja a pjenježni duchojo zasydlichu, kotřiž na horje a we wokolnosći wšelaku haru a škerjedu ćěrjachu. Woni mějachu też swoje wosebite swjate dny, za kotrež we Wósporku wšu klamańsku tworu, we wokolnych wsach pak sydr a mloko bjerjechu. Při tym ludźom wšelake hudańčka dawachu, kotrež pak tući k wulkemu wjeselu duchow ženje wuhudać njemóžachu. „Přetož“, prajachu duchojo, „jelizo štó naše hudańčka zhuda, dha wjacy we Wósmužowej horje wostać njesměmy, a to by nas zatrašnje mjerzało, dokelž so nam tu přez měru lubi.“

Junu běchu duchojo we Wósporku wšě klamańske twory, w Žarkach a Malećicach pak wšón sydr a mloko pokupili, a ludźo tehodla hudachu, zo so we Wósmužowej horje přihoty k wulkemu swjedźenju činja.

Nazajtra woraše jedyn knježi pohonč pola Wósmužoweje hory a wusłyša při tym wšelaku haru, kaž mjetanje z tykancowymi łopatami a deńcami. Jako bě khwilku tajkemu činjenju připosłuchał, zawoła na swojeju konjow: „Dźitaj, brunačej, dźitaj! jow dźě je też tak, zo nós wšo a huba ničo njedostanje.“ Kak pak so dźiwaše, jako bě brózdu zworał, a zaso k horje přińdźo na mjezy rjane blidko, z běłym rubom wodźěte, wuhlada. Na nim běše sydrowy tykanc, nóž ze złotymi čronami a piwo w točenej krystallowej škleńcy. Z hory so wołaše: „Tykanc směš zjěsć, ale dyrbiš jón cyły wostajić. A piwo směš wupić, ale njesměš nós do škleńcy tyknyć.“ Pohonč přemysli sebi tu wěc khwilu, potom wza nóž a wukra tykanc, zo kroma cyła wosta; wza na to škleńcu a piješe piwo tak, zo nic nós, ale brodu do škleńcy tykny. Jako bě wšo zjědł a wupił, woraše dale. Hdyž běše zaso brózdu zworał a k mjezy přińdźe, bě blidko preč a z hory so wołaše: „Tebje je djaboł mudreho sčinił! Nětk dyrbimy z ćežkej wutrobu preč.“

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/66

Nazajtra dostachu Krapowčenjo a Ketličenjo wot duchow přikazane, přichodnu nóc psy na rjećazy zwjazać a so z měrom w domach zadźeržeć. Jena holčka pak tu nóc runje z piwa dźěše a duž wot Wósporka ropot wozow a stupy koni wusłyša. Wćipna stupi pod jene wrota a widźeše, kak najprjedy syła małych duchow w dobrym rjedźe nimo dźěše. Na to přijěchachu jězdni w starych plěsniwych kabatach, za kotrymiž dwanaće rjanych ćelcow wulki wóz ze sameho železa a ze slěbornymi wobručemi ćehnješe a na kotrymž wulki piwny kotoł, khopaty ze złotymi napjelnjeny, steješe.

Jako bě so wóz holčcy minył, přijěchachu zaso jězdni, nawjedowani wot wulkeho muža z wysokim pjerowcom. Před wrotami, pod kotrymiž holčka třepjetajo steješe, zasta nawjedowař njejabcy a něšto starobliwje pytać poča. Jako ničo dale njeslědowaše, skhrobli so holčka, přistupi k pytacemu a dźeše: „Knježe, što pytaće?“*) Tón brodaty wobličo ze sapatymaj wočomaj na nju wobroći a poł njemdry wotmołwi: „Sym pjeršćeń zhubił“, a pytaše dale. Holčka so tež zmuži, poča pytać a po khwili pjeršćeń namaka. Wón bě wot najwosebnišeho złota z błyskotatym, wulkim dejmantom. Holčka ruče ke knjezej přistupi a jemu pjeršćeń poda. Wulcy zwjeseleny wón pjeršćeń přija a k holčcy dźeše: „Nětko runje ničo při sebi nimam, ale přińdź za lěto na Lubijsku horu, tam ći derje zapłaću.“

Za lěto so holčka na puć poda, ale nic sama: bě jej baćon małeho synka přinjesł, a z tutym wona na Lubijsku horu dźěše. Jako na horu přińdźe, wuhlada w jenej skale wrota šěroko wotčinjene. Wona do skały zańdźe a wuhlada wulku prózdnjeńcu. Wosrjedźa steješe wulke złote blido, při sćěnach pak tamni jězdni, kotrychž bě před wrotami widźała — ale woni spachu. Lědy pak bě zastupiła, jako wšitcy hłowu pozběhnychu; jedyn wot nich k njej přistupi a so ju wopraša: „Dawaju sebi hišće Serbjo mjez sobu nowopječene pokruty?“ Bjez hrozy wona wotmołwi: „O haj!“ Starc so dale prašeše: „Lětaju hišće we Łužicach te šćekotate ptaki z dołhimi wopušemi wokoło?“ Holčka přemyslowaše, što móhł starc

*) Tehdy pak hišće nikomu „wy“ njeprajachu.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/67

z tym měnić; duž jej nahle připadźe, zo móhłe to sroki měnjene być a ruče wotmołwi: „Haj, haj, tych je tu hišće dosć.“ Na to starc hłowu powěsny a dźeše: „Dha naš čas hišće přišoł njeje“, a poda so na swoje město, hdźež wšitcy hnydom wusnychu. Duž přistupi tamny nawjedowař k njej a pokaza jej wulke kotoły ze złotymi, jej prajicy, zo móže sebi brać, tak wjele hač chce. Holčka sebi dołho kazać njedaše, sadźi synka na złote blido, nahraba połny šórcuch a dybzaki a khwataše won, zo by potom synka wunjesła. Ale lědy bě před skału, dha so wrota zaprasnychu a w Lubiju jenu wotbi. Holčka bjezmócna k zemi padźe, jako jenož hołu skału před sobu wuhlada. Jako zaso k sebi přińdźe, wołaše, płakaše a łamaše rucy, Boha na kolenomaj wo synka prošo, ale podarmo, skała so njewotewri. Jej pjenjezy wjacy lube njeběchu. Ruče khwataše do Lubija a tam wšěch duchownych wo radu prošeše; ale też tući jej pomhać njemóžachu. Nazajtra ji stary mudry muž radźeše, přichodne lěto zaso na horu hić a wotčinjenje skały wotčakać.

Kak dołho ji pak tele lěto traješe, so njehodźi wopisać. Hižo tydźeń prjedy postajeneho časa wona před skału steješe, zo tola njeby časa skomdźiła. Tak też poslednju nóc čakaše. Tu w Lubiju na wěžach dwanaće biješe, a hlej: skała so wotewri a z wjesołym zakřikom holčka do prózdnjeńcy khwataše. A, o radosć! na blidźe sedźeše jejny synk, hrajo ze złotym jabłučkom. Jeho hrabnyć a wućeknyć, bě dźěło wokomika, a prjedy njezasta běžeć, hač w Krapowje njebě, hdźež so Bohu horcy dźakowaše za dźiwne wumóženje lubowaneho synka.

E. Kořk, Łužičan 1870, 187. Woćišćane też w H. Jordanowych „Najrjeńšich ludowych bajkach“ 4.

Posledni wotdźěl teje bajki dopomina žiwje na česku powěsć, kotruž je K. J. Erben w rjanej pěsni „Poklad“ wobdźěłał. Też tu žona, zaslepjena z błyskom złota, wostaja swoje dźěćo w horje (dwójcy), hora so začinja, žona přikhadźa za lěto, namaka swoje dźěćko, hrajkace ze złotom, kotrež je jemu před lětom do klina dała, a z nim wućekny. Tola česka powěsć ničo wo spjacych rycerjach njepraji.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/68

W žanej z podatych powěsći njewustupuje někajka historiska wosoba, štož też žadyn dźiw njeje: čas serbskeje njewotwisnosće a wojowanjow wo nju je hižo tak dawno minjeny, zo wo nim w historiji jenož mhłowe powěsće nakhadźamy; ćim mjenje je so što w ludowym pomjatku zakhować móhło. Jenož wo horje Lubinje, w kotrymž pječa też zakuzłowane wójsko spi, čitamy pola Gräve*) powěsć, kotraž so zda tajka někajka historiska reminiscencija być. Tola za tajku ju měć njemóžemy; měnju, zo je tuta powěsć pozdźiše ludowe wukładowanje němskeho mjena hory Lubina: Thronberg abo Kronenberg, a zo potajkim słuša do rjada wukładowanjow ležownostnych mjenow. Rěka takle:

Na Lubinje su so junu sedmjo serbscy kralojo zešli, synychu so na kamjenjach, kotrež tam hišće dźensa su, a wuradźowachu, kak bychu Němcow ćežki spřah wotćisnyć móhli. Wšitcy radźachu k wójnje, a jako mějachu bórzy po tym Serbjo wótru bitwu z Němcami njedaloko Lubina, padnychu tamni sedmjo kralojo wšitcy w bitwje. Na bitwišću padnjeni buchu pohrjebani, kóždy ze swojej krónu, pod kamjenjom, na kotrymž bě prjedy bitwy sedźał. Gräve kónči: Króny wobsedźeja złe duchi, a tuž je je ćežko dostać. Jenč pak zakónča: Tam jich króny hišće dźensniši dźeń wotpočuja, na lěpše časy čakajo a na swobodnosć serbskeho luda.**)

To su wšě serbske powěsće, kotrež móžemy do koła powěsći wo spjacych ryćerjach zarjadować. Jenož pola Veckenstedta namakaju so podobne powěsće wo „serbskim kralu“ w Bórkowach — woprawdźite ludowe powěsće wo tak mjenowanym „serbskim kralu“ su druheje družiny (hl. niže). —

Prěnja přičina nastaća bajkow wo spjacych ryćerjach je bjez dwěla prěnjotne pohladowanje na smjerć jako na son***) (hl. zawod I. wotdźěla). Lud we swojich hordźinach wobhladuje wyšše bytosće, připisuje jim nadčłowjesku móc a też nadčłowjeske samownosće;†) z teje přičiny njewěri, zo su wumrěli, a praji, zo jich smjerć je jenož son, z kotrehož raz zaso wocuća. Na tajkim

*) Gräve, Volkssagen, 71.
**) K. A. Jenč, Powěsć wo serb. kralach, Čas. M. S. 1849—50, str. 23.
***) W. Weryho, Wisła III., 858.
†) Henry Carnoy, La Tradition 1888.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/69

puću nastachu w mysli ludu mythiske bytosće „spjacy ryćerjo“. Přiwuzneho nastaća su też wšelake nowiše powěsće: wo Napoleonje na př. je so dołho powědało, zo je žiwy a zo so zaso wróći. (Wisła III., 857.) Češki burski lud njewěrješe, zo je kejžor Josef II. wumrěł; naša wowka je nam husto powědała, zo su město njeho jenož kašć połny kamjenjow pohrjebali.

(Pokračowanje.)

Sto přisłowow.

Wot *J. Wehle.*

1) Bodźakej narjeknu ćělc. Bóle so předawař zaroća, mjenje jomu wěrja. Brjuch prjedy wočow nasyćiš. Brus wótry njeje, a tola nóž nawótři. 5) Cofař so krwaweho khribjeta zminje. Cuzemu wosuškej rěkaju całta. Čert rady mokrym krkam přiliwa. Časy ranja, časy hoja. Črjopy ći praja, kajki je karan był. 10) Ćežki křiž stula proste khribjety. Dobroměwc wosrjedźa Khudec a Bohatec bydli. Dobra lojtka ma bórzy móšničku prózdnu. Dobre słowo ći z hnójnicy pomha. Do swěrneje ruki nakładu khlěba. 15) Dušnych ludźi dla njetrjebaš zamkać. Droha kup je často najtuńša. Hdy kruwa so kóći, do protyki piš, ale nic, hdy sy komu što dał. Hdyž chce kral přeměnka měć, da khěžkarjej knježi dwór. Hdyž pomazki nimaš, je selenka dobra. 20) Hdyž tebi kiwaja, wuwalej woči, štó su. Hdyž wjelki zabiwać njechaš, skóncuješ sebi wowcy. Hdźež dźěło we domje bydli, njemóže khudoba do jstwy. Hdźež kury spěwaju, woněmi kapon. Hdźež so dwaj wo jejko ćahataj, třeći je do zaka fuknje. 25) Hdźež dźěrawe pičele smola, so spancaja ruki. Hłódnemu njeje žana skórčička twjerda. Hubjeny ratař, kiž sebi płuha naklinić njewě. Chceš-li luty měd lizać, budźe će kutleško boleć. Khłóšćawa na posledku pomyje šlapa. 30) Komuž na reje dźe, tomu so bjez huslow rejwa. Komuž ma k njezbožu hić, sebi palc we wusmužu zlemi. Kowarjec hólcy njeboja so škrjow. Kóždy ptak sebi jstwu rjedźi, a byrnje był hupak. Kóždy ma někajki špak, a jelizo to přěje, je jich traš połny. 35) Kóždy tam masa, hdźež jeho boli. K prěnjemu njezbožu lěpi so druhe a třeće.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/70

Korčaty brjuch ma mjerzacu hłowu. Kisalši płonuch ma druhdy najrjeńše ličko. Krupy njesčinja droheho khlěba. 40) Mała rěčka też dobre rybički žiwi. Małko a často je naposledk wjele. Muchow nałojiš z mjedom, a ludźi z mjedowym słowčkom. Najlěpša mjedawka na wjeršku wisa. Na kruwařskich kholowčkach krawski hólc wuknje. 45) Nazymu maleny pytać je pozdźe. Něchtóžkuli zandźeliwši woči hlada. Něšto je lěpje dyžli ničo. Njezbožu njećeknješ, byrnje z khortami hnał. Njezbože druhdy zbože wulehnje. 50) Njekraj sebi wjetšeho dórtka, hač do huby dźe. Njewěš-li so dohladać, domasaj so. Nichtó khošći dosć nima, za swojej posleńcu wumjesć. Nuza nawuči so modlić, ale też swarić. Palenc njeje walenc, ale walencow čini. 55) Po horstkach so łubja syna wotnosy. Pomału kormjene połče su spore. Pjekarnja so za piwarnju praša. Po kapkach wukapa połniši sud. Prostak je hrabišćo póžrěł. 60) Płone drjewo, płone jabłoka. Přistojne wašnje, kemšaca suknja. Po njezbože njetrjebaš nikoho słać. Přez nizki płoćik ći kóžda khromula kroči. Prózdny wozo jědź z puća, połnički jědźe! 65) Po dobrej pući też kruwař za pohonča dźe. Spokojnu wodu za wino pija. Sony su błudnički. Sami sej njezbože činja, a potom na horjo skiwla. Slěpcowa hordota nazajtra slaknje. 70) Swinipastyŕ ma też swój hamt (zastojnstwo). Skiwla też kermušu skiwli. Stare škórnje chceja wjele mazu měć. Stary Serb a sprawna duša. Skludźeny jazyk je porědki ptačk. 75) Swětłe stupnički Holofernesow slepja. Swjaty Měrćin na přaza zwoni. Škowrjena přaza so hubjenje tkaje. Štóž khudźincy požči, tomu Bóh dani. Štóž sazy na druhich duje, wočorni sebje. 80) Štož na požčonku khodźi, so hubjeńše wróća. Škraholc też lehnje, ale hołbiki nic. Štož srokam na wopuš wjazaš, škerjedźi w polach a holach. Štóž wobjeda skomdźi, ma pozbytki jěsć. Škoda ći hłowu mudrišu čini, ale nic połnišu móšeń. 85) Štož zekřiwiš pjany, maš strózby runać. Też stara hila so za selu młodźi. Też lěpša krušeń bjez prašiwych hołuškow njeje. Tři žony, tři sroki haruja bóle hač kulowski hermank. Wjele pluw a małko zorna. 90) Wot slubjenja k daću je daloki puć. Wjele počatkow a žanoho kónca. Wotstorki su rady nječinki. Wulki paduch małemu paduchej šibjeńcu hrozy. Wot luboznych słowow će jazyk njebudźe boleć.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/71

95) Wón maćerku majka, hdyž je jemu wo jeje Madlenku. Za dźakom njehladaj, abo nahladaš sebi bolacej woči. Z khudym začinkom wućěriš sebi dobreho wotročka. Z rypakom wostupy předźěłać boli. Zandźeliwši woči po wikach khodźić je zło. 100) Žana woda na swěće njeje, kiž by Pilatusa zmyła.

Hdźe pišemy jotowane pismiki?

Rozestajił *M. Hórnik.*

W kóždej žiwej rěči wurjekuja so wěste słowa abo twórby w rozdźělnych stronach wšelako, tak zo potom spisowaćerjo też wšelako pisaju. Spisowna rěč pak žada, zo so tajke wšelakosće po něčim wotstronja a zo so prawidła za pisanje postaja. Tak je serbski prawopis so tworił a z časami trochu přeměnjał, z čimž často njewěstosće w pisanju mnohich słowow nastachu a hišće nastawaju.

Jako podłožk za zjednoćenje w prawopisnych maličkosćach chcu nětko rozestajić, hdźe mamy w hornjoserbšćinje jotowane pismiki **ƀ**, **ƥ**, **ẃ**, **ḿń**, **ń**, **ŕ** pisać.

Hłowne prawidło wšak je, zo jotowane pismiki na wukóncu (auslaut) a wosrjedź słowow před konsonantom nałožujemy abo z krótka, hdyž vokal po nich njeslěduje, na př. hołƀ, seƥ, čerẃ,*) zleń (imperativ), Bartroń, Korzyń, kóń, ćehń (imperativ), kowař, zleńće, kamjeńtny, kowařski, ale hołbje, sepje, čerwje, konje, kowarjo.

Tola z tutym prawidłom njeje wšitka njewěstosć wotstronjena; přetož w serbskich knihach a nowinach dotal widźimy mnohe słowa a kóncowki dwojako ćišćane. Snadź zjednoćimy so dospołnje, hdyž tudy přehladnje postaju, hdźe jotowane pismiki pišemy 1. w korjenjach a kmjenach,**) 2. w grammatiskich formach a 3. w kóncowkach wotwodźenych słowow. Lěpšeho do-

---

* Před „i“ a na kóncu přeměni so „ẃ“ často do „j“: hłójčka město hłowička, prajić (dla rozdźělenja wot „prawić“); cyrkej, pónoj Pfanne (ale ponoẃ! imperativ); też rukajca, jałojca m. rukawica, jałowica.

**) Kmjen, delnjoserbske słowo = Stamm, korjeń = Wurzel.

widźenja dla podam w kóždym wotdźělenju wjacore z prócu wupytane přikłady.

I. W korjenjach a kmjenach stoja jotowane pismiki:

1) hdźež je jotowanje słyšeć,*) wosebje při ń, ŕ: zeński, bańka, hańba, ćeńki, teṕ (imperativ), keŕk; wjeŕba, wjeŕch, mjeŕwa, pjeŕchnyć, swjeŕbjeć. Tajke jotowanje słyši so też posrědnje, hdyž jasne „é“ před „r“ wuprajamy: čerẃ, čerwjeny, ćerpjeć, sćerḃ m. sćerẃ, jako w Róženće (Róžant);

2) hdźež so „i“ wuwostaja: ženćtwa m. ženitwa, towaŕš m. towariš (tehodla towaŕstwo m. towaŕšstwo), baḃduška m. babiduška, babja duška;

3) hdźež chcemy słowo wot jenajkoklinčneho rozdźěleć: hóŕki (n. př. palenc), ale plur. hórki (hórka, hora); móŕski (morjo), ale mórski (mór).

II. W grammatiskich formach pišemy jotowane pismiki w imperativach, n. př. bjeŕ, rozpoŕ, ćehń, teṕ, njezhuḃ, woněń, stuṕ, ćehńmoj, stuṕmoj, wopomńtaj, njebjeŕtaj, zleńće, wotmołwće!

W spočatku tworjenja noweho prawopisa, hdźež so njetrěbnje wjele jotow a jotowacych znamješkow pisaše, nałožowachu jotowane pismiki też w komparativach, wot čohož su spisowarjo hižo dawno pušćili, pisajcy nětko n. př.: hłubši (prjedy hłuḃši), lěpši, starši, nowši. Tola, hdźež so jotowanje słyši, tam wězo so piše: mjeńši, ćeńši, rjeńši m. rjaniši.

III. We wotwodźenych słowach přikhadźa „ń“**) w slědowacych kóncowkach:

1) -ik, -nik, -eńk město -nik, -eńčk m. -ničk: deleńk (deleni = delni abo delnik), horjeńk (horjeni = horni abo hornik), młyńk m. młynnik (ale młynk, mały młyn, Zwahr), zwóńk m. zwónnik (ale zwónk, zwónčk), cydźeńk m. cydźennik, słodeńk m. słódnik, łazeńk m. łaznik (łaznja, kupjel), khórjeńk m. khórnik,

---

*) W delnjej serbšćinje je druhdy ń, hdźež je my nimamy: kóńc, słyńco, młoźeńc.

**) Druhe pjeć jotowanych pismikow tudy njestajamy, dokelž wone (z někotrym wuwzaćom „ŕ“: duŕčka) kóncowkowe „i“ z wjetša njezesrěbaju: hubica, kopica, kopička, słomička atd. Jenož „wi“ bywa w tych padach = j: rukajca. Město „kromica“ praji so: krjeńca atd.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/73

khódnik (jako sturnja m. studnja), kachleńk m. kachlownik (wulki kachlowy hornc), šćeńk m. šćen-nik, Zaſpel; — kachleńčk atd.

2) -ica, -ička, -eńca m. -nica, -eńčka m. -nička: srěńca m. srěnica, khmjelnica, husańca, běhańca, dóńčka m. dójnička, — křćeńca m. křćennica, wokeńca m. wokennica, — swjateńca m. swjatnica, krjepjeńca, — krjepjeńčka.

3) -ico, -ičko, -eńčko m. -ničko: deńco m. dennico, łóńco (łono), — hudańčko m. hudaničko, spěwańčko, wěšeńčko, powědańčko.

Přispomnjenje. Deminutiva na -k, -ka, -ko maju před sobu njezmjehčene „n“: plećenk (plećeny korb), smjetanka, mjenko, łopjenko.

4) -ski při wotwodźowankach wot verbaliow na -nje: křćeński (n. př. list), woprawjeński (rjad), dźěłański, khostański, powołański, powitański, wěrowański, spěwański.*)

5) -eństwo m. -nistwo abo při verbaliskich wotwodźowankach: zhromadźeństwo m. zhromadnistwo, babjeństwo, wabjeństwo atd.

Póznawši prawidła, po kotrymž so jotowane pismiki pisaju, přistajmy kóncowki, kotrež bychu so měle z njezmjehčenym „**n**“ a „**r**“ pisać. Su to wotwodźowanki na:

1) **-c** při substantivach z adjektivow a participiow tworjenych: zelenc (zeleny), poprjanc (popjerjany), młodźenc (*młodźany); tajenc, palenc, wučenc, kruženc, kupjenc, mazanc.

2) -ka při substantivach z participiow: lěpjenka, sušenka, čerwjenka, požčenka (nic požčonka, dokelž požčony njeje hornjoserbscy), khowanka, pjanka m. pijanka, kwitowanka; pluralia: bluwanki, łamanki, drjebjenki (ale drjebjeńčki), powostanki, dorunanki atd.

3) -enc (češki -inec): kurjenc, hosćenc, konjenc (nic konjemc), zwěrjenc. Wopak tworjene słowo je kniherc, snadź ze skaženeho „kniheńc“ m. kniženc abo knihowc wudźěłane a po nim tworjene: blešerc, klučerc.

4) -arnja, z přehłosowanjom -ernja, kotrež je njebohi Pful w młodostnych lětach (1844) w jeničkim zešiwku serbskoněmskeho

*) Spěwański swjedźeń = Singefeſt; lěpje spěwarski abo spěwny. Z cyła je tuta twórba na -ski z verbaliow mjenje słowjanska; lěpje na př. khostace prawo, powitacy wubjerk atd.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/74

słownika počał -arńja, -erńja pisać a kotrež potom njeje přeměnił. Tola dokelž so tuta kóncowka w serbskich słowach runje tak wupraja jako w cuzym „latarnja“ a dokelž wšitcy Słowjenjo tudy njejotowane abo njezmjehčene „r“ pisaju, dyrbimy skónčnje też my Serbja pisać:*) wowčernja (pólscy owczarnia atd.), kowarnja, kruwarnja, piwarnja, čakarnja, čitarnja, lutowarnja; hojernja, ćišćernja, jědźernja, požčernja.

Přispomnjenje. Wot słowow na -arnja, -ernja tworja so substantiva na -arnik, n. př. lěkarnja — lěkarnik (haptykař), kuzłarnik, femin. -arniča, -erniča: prajerniča = płokařka, myjerniča = ćěłowa žona. Z cuzeho słowa pokhadźa: martrarnik m. martrař, martrarnica m. martrařka.

Z krótka napisach wo jotowanych pismikach w tutym Časopisu hižo před 30 lětami (1860 str. 37) w nastawku: Dorunanki w serbšćinje. Tam sčinich někotre koncessije dotalnemu prawopisu a wobkedźbowach je w tehdy so ćišćacym serbskim słowniku. Zaměr dospołnišeho zjednoćenja w spisownej serbšćinje měješe tohorunja mój nastawk: Hdźe mamy „ó“ pisać; po nim su so wšelacy wudawarjo złožowali hač na małe wuwzaće, w kotrymž sym sam trošku wotkhadźał. Też nałožowanje pismika „ě“ (ê) chcu do prawidłow stajić. Přichodnje podam hišće přehlad wšelakosći w grammatiskich formach a njestajnosće w serbskim słowniku, w kotrymž ma so něštkožkuli dorunać a porjedźić; přetož wón poča hižo l. 1857 so wudawać a skónči so l. 1866, wot kotrehož časa je so wjele serbski pisało a tohodla też spisowna serbska rěč wjele wudokonjała.

Wućahi z protokollow M. S.

1) Posedźenje předsydstwa a wubjerka, 18. měrca 1891. Přitomni: kk. Hórnik, Fiedler, Kapler, Mjerwa, Mütterlein a Skala. Wuradźa so najprjedy wo přichodnej hłownej zhromadźiznje. Potom postaja so płaćizna exemplara „Bitwy pola Budyšina“ na 50 p. Jako nowe sobustawy so přijimaju: Ludovika

*) Ja sym podobne słowo hižo tak ćišćeć dał, n. př. w Nowym Zakonju a druhdźe.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/75

a Hańža Roubínkec z Prahi, professor dr. Pastrnek z Wina a překupc Sztejnike z Waršawy. Zarjadnik domu rozpraja, zo je frontowa murja so znowa natwarić dyrbjała. Předsyda wozjewja, zo chce redakcija „Neue Heidelberger Jahrbücher“ z Maćicu knihi wumĕnjeć; „Alterthumsverein“ we Freibergu pak chce z připósćełanjom swojeho časopisa přestać. Też to wozjewja, zo je M. S. „parte“ wo smjerći dr. Franca Miklošiča († 7. měrca) z Wina dostała. Na to je předsyda synomaj zemrĕteho najsławnišeho slawisty sobuželenje łužiskich Serbow a M. S. wuprajił, „dokelž je njebohi M. w swojich epochalnych knihach wo słowjanskich rĕčach też na našej serbskej narĕči wšudźe dźiwał a tohodla też nas Serbow wustojny wučeŕ był“. Dźak je aktam připołoženy.

Do aktow bu přijaty wotpisk testamenta k. fararja Wjelana ze Slepoho z dnja 15. hapryla 1879 z wotkazanjom wĕsteho kapitala a dźĕła knihownje za M. S.

2) Hłowna zhromadźizna, 1. hapryla 1891. Wona wotby so na třĕlerni a bĕ wot 55 sobustawow a hosći wopytana. Hłownu rozprawu čitaše pismawjedźeŕ k. faraŕ Skala. Wón spominaše najprjedy na dźĕła a starosće, kotrež su wot spočatka z wjednistwom M. S. zjednoćene byłe, a potom na zastojnske powyšenje, kotrež bĕ so nětčišemu předsydźe dostało. Wudate buchu wob lěto: 1. Časopis z hłownym dźĕłom k. Adolfa Černeho wo mythiskich bytosćach łužiskich Serbow; 2. Předźenak wot k. diakona Křižana; 3) Bitwa pola Budyšina wot J. Wehle. Rozprawnik poruča hišće wo z dźĕła jara njeporjadnym płaćenju lětnych přinoškow a wo darach za dom, za kotryž je lětsa k. kanonik Herrmann šesty króć 100 hriwnow dał, Serbowka w Prazy 100, stud. theol. Šewčik z předatych cedlkow „dar za dom“ 220 hr., wubjerk spĕwańskeho swjedźenja 120 hr. 20 p. atd. Ze składu M. S. je so 7686 exemplarow wšelakich knihow (mjez tym 5710 protykow) wudało. Dokhodow bĕše 2691 hr. 83 p. a wudawkow 2519 hr. 8 p., tak zo 172 hr. 75 p. zby, z čimž zamoženje 2285 hr. 25 p. wučinja. Pokładnica za dom mĕješe 5805 hr. 38 p. dokhodow a 5612 hr. wudawkow, tak zo bĕ 193 hr. 38 p. zbytka. Zamoženje za nowotwaŕ domu wučinja nětko 10947 hr. 75 p. Stary dom wopokazuje 2275,53 dokhodow, 1689,80 wudawkow,

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/76

tak zo bě 586,13 čisteho wunoška. Při nowowólbje buchu kk. Mjerwa, Kapleŕ, Imiš a Jenč z nowa wuzwoleni. Jako nowe stawy so přijimaju: kk. stud. theol. Jan Just w Prazy, kubleŕ Mónk z Ćemjeric, wučeŕka Mina Kramattec z Prahi a wučeŕ Karl Wjenka z Rožanta. Jako čestny sobustaw bu jenohłósnje wuzwoleny k. universitny professor Měrćin Hattala w Prazy, kotryž ma wulke zasłužby wo pražskich studowacych Serbow a z tym też za Serbowstwo. Po rozpominanju wšelakich serbskich należnosći skónči so zhromadźizna po dotalnym khwalobnym zwučenju ze spěwom: „Hišće Serbstwo njezhubjene!“

3) Posedźenje předsydstwa a wubjerka, 17. junija 1891. Přitomni: kk. Hórnik, dr. Kalich, dr. Grólmus, Mjerwa a Skala. Najprjedy přisudźi so stipendium Kraszewskeho; dokelž pak bě jenož jedyn žadaćel, woteda so połojca do pokładnicy za dom M. S. Potom předpołoži so rukopis krótkich powědańčkow, kotryž mataj kk. dr. Grólmus a Fiedleŕ přehladać a rozsudźeć. Skónčnje rěči so wo předawanju maćičnych knižkow.

Wućahnył M. Hórnik.

Dary za dom M. S.

Wot 16. měrca 1891 su dale darili w hriwnach: kkk. wučeŕ Jordan z Popojc 2; faraŕ Bjedrich z Ralbic 4; redaktor wučeŕ Świela 2; faraŕ Lenik z Klětnoho 2; Bjar z Brězy 5; faraŕ Wjelan ze Slepoho 30; agronom Jelski z Waršawy 6; agronom Januszewski z Waršawy 6; wučeŕ Kral z Radworja 2; zbytk stipendija 30; rěčnik dr. Gintl z Hořowic 3; kubleŕ Libš z Wunjowa 6; towaŕstwo „Čornobóh“ w Drježdźanach 6,90; praeses kanonik Łusčanski z Prahi 10; wjeŕch Anatol Gagarin z Odessy 14,40; na duchownskim kwasu pola Gudźic w Kinje 10; Serbowka w Prazy 30; přez stud. Jakuba Šewčika nahromadźene „wótčinske dary“ 13,70; tohorunja Liska Suškec 6,50; kapłan Kral z Drježdźan 3; Pětr Narćik ze Šunowa 3; stud. Michał Žur 2; Jurij Šudek 2; Serbske towaŕstwo w Bukecach 5; Króna z Bukec 1; sudnik Niklaus z Rychbacha 4.

Tute dary su też w Serbskich Nowinach a we „Łužicy“ kwitowane, zo by so přeco z nowa kedźbnosć na našu zhromadnoserbsku należnosć wobroćała. Dyrbi so dale prosyć a hromadźić.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/77

Zličbowanje domu Maćicy Serbskeje.

A. Dokhody.

I. Zbytk w pokładnicy.

Po wotedaću 600 hr. z l. 1889	105. 53.

II. Wunošk přenajeća.

Wot Smolerja 750, Valtena 600, Barthela 480, Grofy 160, Kučki 60, Hulča 30, za knihownju 90	2170. —
	2275. 53.

B. Wudawki.

I. Dań hypothekarneho dołha.

Farskemu lennistwje w Hrodźišću za 1200 hr. wot 1. okt. 1889 do 30. sept. 1890	480. —
Towarstwu Pomocy za 5300 hr. na l. 1890	212. —
Měšćanskej lutowarni za 4000 hr. do 30. sept. 1890	155. —
Tapecirarjej Mäuselej za 4000 hr. (wot okt. 4%) na 1890 .	160. —
Wićazowej w Janecach za 1500 hr. do 30. sept. 1890 . . .	60. —
Fondej Kraszewskeho za 2000 hr. na 1890	60. —
Twarskemu fondej M. Łahody za 500 hr. na 1890	20. —
Fararjej K. A. Jenčej za 1000 hr. na 1890	40. —
Fondej Tyburowskeho na l. 1890 (do knižneje pokł.) . . .	40. —
	1227. —

II. Dawki a bjernje.

Městski dawk	34. 10.
Ležownostny dawk	6. 78.
Wotpaleńska pokładnica	24. 34.
Bjernja (geschoss)	8. 30.
	73. 52.

III. Twarske porjedźenja.

Tyšerjej 24,25, murjerjej 305,13, za jamy, wuhnjerjej 6 . .	335. 38.

IV. Zarjadniske wudawki.

Administracija, na sudźe atd.	53. 50.

Rekapitulacija.

Staw I.	1227. —
„ II.	73. 52.
„ III.	335. 38.
„ IV.	53. 50.
	1689. 40.

Přirunanje.

Wšě dokhody	2275. 53.	
Wšě wudawki	1689. 40.	
Zbytk jako wunošk		586. 13.

Na kóncu l. 1890.

E. Mütterlein, rěčnik,
zarjadnik domu.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden
http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/78

Zličbowanje M. S. w 44. lěće (1890).

A. Dokhody.

I. Zbytk w pokładnicy.

Z lěta 1889 . .	hriwnow	37. 67.

II. Domoj wzate kapitale.

Vacat.

III. Dań z wupožčenych pjenjez.

Z knižkow č. 54600 . .	4. 60.
Ze statneje papjery wot rěčnika Jakuba . .	12. —
Z 500 hr. na domje M. S.	20. —
Z legata dr. Tyburowskeho (900 hr. a wot Maćicy přidateho 100) na domje l. 1890	40. —
	76. 60.

IV. Přinoški sobustawow.

Wot 67 sobustawow .	268. —

V. Předpłaćenje.

Wot 7 sobustawow . .	68. —

VI. Dopłaćenje.

Z cyła	256. —

VII. Z předawanja knihow.

Z cyła (w tym za protyki 1097) . . .	1933. 87.

VIII. Dobrowólne dary.

Farař k. Wjelan . . .	30. 52.
Wučeŕ k. Marhan z Karlina	8. 80.
Professor Petrów z Krasnoufimska	7. 20.
Duchowny k. Halabala (kuponaj)	3. 35.
Zbytk přinoška dr. Havlíčka	— 22.
Zbytk př. prof. Szumowskeho a Sztejnike . . .	1. 60.
	51. 69.

Rekapitulacija.

Staw	I.		37. 67.
„	III.		76. 60.
„	IV.		268. —
„	V.		68. —
„	VI.		256. —
„	VII.		1933. 87.
„	VIII.		51. 69.
		Do hromady	2691. 83.

B. Wudawki.

I. Zapłaćenje łońšeho wułožka.

Vacat.

II. Wupožčene pjenjezy.

Vacat.

III. Čestne myto.

Za „Bitwu p. Budyšina“ .	60. —

IV. Ćišć knihow.

Časopis č. 79 . . .	262. 50.
Bibliske stawizny (rest)	380. —
Bitwa p. Budyšina (1000 ex.)	218. —
	860. 50.

V. Wudawki za protyku.

Ćišć (6000 ex.) . .	252. —
Papjera . . .	192. 20.
Wobrazy a pjeńčk . .	177. 55.
Wjazanje . . .	90. —
Spisanje kalendarija .	12. —
	723. 75.

VI. Papjera za knihi.

Bitwa p. Budyšina . .	242. —
Spěwna radosć . .	23. 30.
	265. 30.

VII. Wjazanje knihow.

Spěwna radosć (400) . .	30. —
Čitanka (800) . .	142. 50.
Bibliske stawizny (1200) .	295. —
Towaršny spěwnik (50) .	10. —
Bitwa p. Bud. (600) . .	36. —
Partitury . . .	4. —
	483. —

VIII. Wšelčizny.

Dokhodny dawk . . .	6. —
Inseraty p. Monse . .	5. 28.
Wotnajeće za knihownju .	90. —
Zawěsćenje	17. 50.
Porto pola pokładnika .	7. 75.
	126. 53.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden
http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/79

Rekapitulacija.

Staw III.	. . . .	60. —
„ IV.	. . . .	860. 50.
„ V.	. . . .	723. 75.
„ VI.	. . . .	265. 30.
„ VII.	. . . .	483. —
„ VIII.	. . . .	126. 53.
	Do hromady	2519. 8.

Přirunanje.

Wšitke dokhody . .	2691. 83.
Wšitke wudawki . .	2519. 8.
Zbytk w pokładnicy	172. 75.

W Budyšinje, 25. měrca 1890.

Zamoženje knižneje pokładnicy.

W lutowarni na č. 54600 .	153. 50.
Na maćičnym domje .	1500. —
Awstriska statna papjera k. Halabale . . .	162. —
Saksa statna papjera č. 60945 rěčnika Jakuba .	297. —
Zbytk p. pokładnika .	172. 75.
Z cyła	2285. 25.

M. Mjerwa.

Pokładnica maćičneho domu.

A. Dokhody.

Zbytk pola pokładnika	243. 35.
Čisty wunošk stareho domu z l. 1889 přez k. Mütterleina wotedaty	600. —
Dań w lutowarni na knižki č. 49828	119. 69.
Wot Serbow a w Serbach składowane	696. 80.
Wot přećelow Serbowstwa zwonka Němskeje . . .	125. 54.
Domoj wzaty kapital (knižki) k zapłaćenju hypotheki	4020. —
Do hromady	5805. 38.

B. Wudawki.

Do krajnostawskeje lutowarnje na knižki č. 49828 .	1600. —
Wudaty kapital na zapłaćenje hypotheki	4000. —
Diskonto	12. —
	5612. —

Přirunanje.

Wšitke dokhody	5805. 38.
Wšitke wudawki	5612. —
Zbytk p. pokładnika	193. 38.

Přehlad zamoženja za nowotwař.

Na lutowarni	1654. 37.
Na starym domje M. S.	8100. —
Wotpłaćene na dołh	1000. —
Zbytk p. pokładnika	193. 38.
Z cyła	10947. 75.

W Budyšinje, 25. měrca 1891.

M. Mjerwa, pokładnik.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/80

Přinoški sobustawow M. S. (1890).

W běhu lěta (1889) zapłaćichu přinošk tute sobustawy:

Na l. 1894: k. farař Bjedrich z Ralbic.

Na l. 1893: k. farař Bjedrich z Ralbic.

Na l. 1892: k. farař Bjedrich z Ralbic.

Na l. 1891: kk. wyšši wučeŕ dr. Muka z Freiberga; kapłan Chejnovský z Marijneje Hwězdy; dwórski radźićel Jakub z Drježdźan; wyšši wučeŕ Myšnaŕ z Barlina; překupc Ernst Barth z Lipska; wučeŕka Ludovika Roubínkec z Prahi; wučeŕka Hańža Roubínkec z Prahi; professor Kopytčak z Tarnopola; farař Kubaš z Njebjelčic; professor Baudouin z Dorpata; professor Petrów z Krasnoufimska; professor Pastrnek z Wina; farař Bjedrich z Ralbic; kubleŕ Guda z Hornjeje Kiny.

Na l. 1890: kk. stud. theol. Hicka w Prazy; stud. theol. Křižank w Prazy; stud. theol. Šewčik w Prazy; Pětr Narćik ze Šunowa; stud. theol. Žur we Wrótsławju; farař Daniel Lauček z Łupoje; wučeŕ Jenč z Drježdźan; farař lic. theol. Imiš z Hodźija; farař Jakub z Njeswačidła; farař Wałtař z Wóslinka; kantor em. Kocor z Ketlic; farař dr. Kalich z Budyšina; farař Renč z Ketlic; farař Henčka z Wochozow; Gustav Hatas z Dubrawy; kubleŕ Renč z Čornec; kapłan Sykora z Ketlic; seminarski wučeŕ dr. Grólmus z Budyšina; rěčnik Mütterlein z Budyšina; rěčnik dr. Havlíček ze Železneho Brodu; wyšši wučeŕ dr. Muka z Freiberga; farař Mrózak z Hrodźišća; kapłan Chejnovský z Marijneho Doła; wučeŕ Kuba z Poděbrad; farař kanonik Herrmann z Wotrowa; farař Wjelan w Slepom; wučeŕ em. Rostok z Huski; kantor Smoła z Budestec; farski administrator Žur z Radworja; dwórski radźićel Jakub z Drježdźan; dr. med. Pětranc z Malešec; kan. kap. senior Kućank z Budyšina; farař Gólč z Rakec; wyšši wučeŕ Myšnaŕ z Barlina; překupc Barth z Lipska; kan. kap. scholastik Hórnik z Budyšina; dr. Laras z Karwina; praeses Łusčanski z Prahi; serbski seminar w Prazy; piwarc Radca z Prěčec; farař Wjacka z Wujězda; rentier Simon z Budyšina; farař Domaška z Nosaćic; kapłan Kral z Drježdźan; stud. theol. Šołta z Wrótsławja; stud. theol. Mikł. Jawork z Wrótsławja; stud. fil. Broniš w Lipsku; professor Szumowski z Waršawy; překupc Sztejnike z Waršawy; wučeŕ Strehla z Móšec; katholska Bjesada w Ja-

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/81

seńcy; spěwańske towaństwo „Jednota“ w Khrósćicach; farań Wendt z Čorneho Khołmca; prof. Kopytčak z Tarnopola; wučeń Domaška z Bolborc; wučeń Schütza z Rachlowa; dr. jur. Kaizl z Prahi; wučeń Rězak z Wotrowa; prof. Petrów z Krasnoufimska; prof. dr. Pastrnek z Wina; wučeń Jordan z Popojc; prof. Konvalinka z Kraloweje Hradca; dr. Hromadka tam; dr. J. Stranský tam; překupc Mjeńwa z Budyšina; duchowny Halabala z Rajhrada; překupc E. Glien z Budyšina.

Na l. 1889: kk. redaktor M. Smoleń z Budyšina; stud. Šewčik z Prahi; Pětr Narćik ze Šunowa; farań Renč z Ketlic; kantor Hanka z Wjelećina; překupc Měrš z Budyšina; farań Kubica z Bukec; farań dr. Renč z Wjelećina; farań Handrik z Minakała; wyšši wučeń dr. Grólmus z Budyšina; farań Lenik z Klětnoho; rěčnik Mütterlein z Budyšina; dr. Muka z Freiberga; farań Mrózak z Hrodźišća; kapłan Chejnovský z Marijneho Doła; wučeń Kuba z Poděbrad; kantor Smoła z Budestec; dwórski radźićel Jakub z Drježdźan; dr. med. Pětranc z Malešec; sekretań Deleńčka z Marijneje Hwězdy; farań Matek z Hućiny; dr. Laras z Karwina; praeses Łusčanski z Prahi; serbski seminar w Prazy; piwarc Radca z Prěčec; kapłan Kral z Drježdźan; serbske towaństwo w Bukecach; katholska Bjesada w Jaseńcy; wučeń Nyčka z Essena; wučeń Schütza z Rachlowa; rěčnik dr. Kaizl z Prahi; probst Sołowjew w Koburgu; prof. Petrów z Krasnoufimska; wučeń Jordan z Popojc, seminarski wučeń Černý z Kraloweje Hradca; rěčnik dr. Ryba tam; překupc Glien z Budyšina.

Na l. 1888: kk. zapósłanc kubleń Kokla z Khrósćic; farań dr. Sella z Krebje; dr. Grólmus z Budyšina; kantor em. Bartko z Budyšina; rěčnik Mütterlein z Bud.; dr. Muka z Freiberga; kapłan Chejnovský z M. Doła; dwórski radźićel Jakub z Drježdźan; dr. Pětranc z Malešec; sekretań Deleńčka z M. Hwězdy; Radca z Prěčec; Schütza z Rachlowa; probst Sołowjew z Koburga; prof. Petrów z Krasnoufimska; překupc Glien z Budyšina.

Na l. 1887: kk. kubleń Kokla z Khrósćic; farań dr. Sella z Krebje; farań Handrik z Malešec; dr. Grólmus z Bud.; rěčnik Mütterlein z Bud.; radźićel Jakub z Dr.; dr. Pětranc z Malešec; Radca z Prěčec; wučeń Šewčik z Ralbic; probst Sołowjew z Koburga.

Na l. 1886: kk. rěčnik M. z B.; dr. P. z M.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/82

Mythiske bytosće łužiskich Serbow.

Napisał *Adolf Černý*.

(Pokračowanje.)

III.

Kaž na wšo wokoło sebje, tak też na wšě rostliny a wot tych wosebje na štomy pohladowaše prěnjotny člowjek jako na žiwe bytosće, wožiwjene z podobnej dušu, kajkuž člowjek sam we sebi čuješe. Wězo sebi člowjek tu dušu z woprědka mysleše jako bjezćělesnu rostlinu samu — hakle pozdźišo jej přida člowjesku podobu. Z woprědka też běše ta duša njewotdźělomna wot rostliny sameje, na př. wot štoma, a wožiwješe jón tak dołho, doniž njebu podćaty, přez wichor zlemjeny, přez błysk spaleny abo na druhe wašnje skóncowany. Pozdźišo móžeše też zwonka swojeho štoma atd. přebywać.

Wot wšitkich rostlinow najbóle k sebi kedźbliwosć prěnjotneho člowjeka wobroćowachu štomy, hobrojo mjez rostlinami, a te zaso wosebje na přistupnu mysl njezdźěłaneho člowjeka skutkowachu zhromadnje — we wulkotnym wobrazu lěsa. Z woprědka sydleše w kóždym štomje duša, pozdźišo wosebite byće, podobne člowjeskej duši. Tola hišće pozdźišo, hdyž bě sebi člowjek tute bytosće też wosebje, wotdźělene wot jich štomow myslił, zapomni so pomałku, zo běchu to prěnjotnje duše jednotliwych štomow, a na tajke wašnje nastachu wšelake lěsne bytosće, kotrež wjacy njeběchu jenož duše jednotliwych štomow. Běchu to hižo lěsni daemonowje z cyła. Tymle daemonam přicpiwachu naši prjedownicy wšelake wujawy w lěsach, kaž šumjenje lěsow při wětřiku, howrjenje a hołk tych samych při wichoru a njewjedru, łamanje a wukorjenjowanje štomow při tych wulkotnych přirodnych wujawach atd. Dokelž při wšěch tychle wujawach wosebje też wětr, wichor hłowny nadawk měješe, buchu pozdźišo duchi štomow (lěsow) a wichorow wšelako změšane, a na tajke wašnje nastachu wšelake wuslědne bytosće. Druhdy su te bytosće tak zdalene wot prěnjotnych duši štomow, zo je dosć wobćežne zwisk z tymile

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/83

poslednimi wotkryć — teho dla buchu też dołho (a někotre hišće nětko su) wopačnje wukładowane.

Tajke bytosće, kotrež su pak runje duše štomow abo lěsow, pak z nimi zwisuja (su z nich wuslědowane), běchu pola starych: dryady, nymfy, faunojo a silvanojo, panojo, satyrojo, kentaurojo, kyklopojo a dr. Wubjerne wukładowanje tychle bytośći mamy wot W. Mannhardta, kotryž je też z rjanym wuspěchom te bytosće starych Grichow a Romjanow z podobnymi bytośćemi nětčišich połnocno-europiskich ludow přirunował. Tajke bytosće su na př.: ruski лѣшій, лѣсовикъ, лѣсной царь, боровикъ, моховикъ, češke divé ženy, lesní panny, hejkal, z cyła „diví lidé“, južnosłowjanske wily, němscy Waldleute, Holzleute, Moosleute, skandinaviska skogsnufvar atd. Kaž daemonojo přiběranja rostlinow z cyła, tak přeńdźechu z dźěla też do wšelakich pólnych duchow. Wšitke te bytosće, kotrež někak z dušemi štomow zwisuja, mjenuje Mannhardt vegetacijne daemony (Vegetationsdaemonen, Vegetationsgeister).

K tym słušeju wot serbskich mythiskich bytośći wosebje *graby, dźiwica, dźiwja žona;* k nim so přidružuja *připołdnica, serpownica, směrkawa, brunčadło* a *wórawy,* dale też *hobry.* Wo tychle bytośćach chcemy nětko poréčeć. K nim pak by so hodźiło też *přeměnka* přistajić jako dźěćo dźiwich ludźi; dokelž pak z přirunowanja wukhadźa jeho zbliženje z laumami, strzygami, złydniami atd., z kotrymiž je naša „zła žona“ přiwuzna, chcemy wo nim pozdźišo poréčeć.

Hobry.

Ruski lěšij je hobr, kotryž ma wšitke wosebitosće lěsnych duchow a kotryž potajkim widźomnje zwisuje ze wšelakimi vegetacijnymi daemonami a sobu z tymi ma swój pokhod w duši štomow. W někotrych stronach Češkeje sebi předstajeja dźiwich (lěsnych) mužow jako hobrow z přewulkej hłowu a z žehliwymaj wočomaj.*) Też druhe hobry su z wjetša najskerje z lěsnymi duchami přiwuzne. Někajke wopomnjeće prawobydlerjow wulkeho

*) J. Košťál, Diví lidé..., 13.

zrosta w nich widźeć njemóžemy, runje tak, kaž w druhich dźiwich ludźoch něšto tajke pytać njechamy, byrnje lud sam sebi te bytosće druhdy tak wukładował a byrnje te wukładowanje też mjez mythologami někotrych přiwisnikow namakało.*) Přičina teho, zo su so představy wo hobrach tak zdališe wot představow lěsnych duchow, wotpočuje bjez dwěla w tym, zo buchu hobry woblubowane bytosće w ludowych basničkach, hdźež je ludowa fantasija jich prěnjotnu podobu tak přeměniła, zo jich prawy charakter a wuznam do zabyća padźe.

Z tajkimi hobrami, kotrež pokazuja hižo jara mało samownosći lěsnych duchow, zetkujemy so też w serbskich bajach — tola pak jenož z rědka. Naša ludowa tradicija njeje z powěsćemi wo hobrach bohata.

Wšitke te bajki wobhladuja hobrow jako prawobydlerjow našeje zemje; hakle po nich pječa přińdźechu ludźo nětčišeje wulkosće, kotřiž pak běchu přećiwo hobram kaž wački přećiwo nam, přetož hobrojo běchu wulcy kaž hory. Podawam tudy powěsće, kotrež je so mi radźiło nadeńć.

W jednej, kotruž mam z Pančic, wukładuje so nastaće hrodźišćow přez hobrow: „W swojim času běchu hobrowske žony, kotrež z falu cyłe šancy (nasypy, hrodźišća) nanosychu.“ W bajcy so dale praji, zo raz přinjese tajka hobrowska žona swojemu mužej pohonča z konjomaj we fali a praješe: „Hladaj, kajke wački sym to namakała!“ Ale muž rjekny: „Žona, te wački 'šće nas skóncuja!“ Tónle detail so wospjetuje we mnohich bajkach, we wšelakich stronach wo hobrach powědanych. Tak jón namakamy też w slědowacej bajcy, w kotrejž so hobram přicpiwa nasypanje horow.

41. Hobrojo a Dubrjeńčanska hora.

We starodawnych časach sydlachu we Łužicomaj hobrojo; kóždy měješe kruch kraja. Jedyn z nich wobsedźeše Wosleńčansku horu. Tón pak měješe jeničku dźowčičku, hódnu swojoh' splaha. W swojej młodosći sebi wona wšelako hrajkaše: nošeše pěsk a kamuški tam a sem, hraješe z nanom „khowanku“

*) Te wukładowanje wotpokazuje też Mannhardt, Baumkultus ... 146.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/85

a hišće na druhe wašnje so zabawješe. Tola tajkim hrajkam bě bórzy wurostła, dokelž, hdźež nětko też při „khowancy“ zaléze, bě wšudźom wulkosće dla widźeć. Tuž sebi raz wotmysli druhu horu nanowej napřećiwo stajić. Hnydom na druhi dźeń rano zahe, prjedy hač nan stany, zwjaza sej swój rubjany šórcuch, nahraba sej wot rańšoh' boka nanoweje hórki do njeho a donjese jón štwórć hodźiny dale k ranju. Dokelž bě to hišće mało, wospjetowaše to hišće dwójcy a tak nasta Dubrjeńčanska hora. Dokelž pak měješe hobrka dźěrawy šórcuch, wupadowaše jej tu a tam kamušk, a tak nasta poslednja, srjedźna a bližša hórka. Posledni króć nahrabny mału wačku, kotraž druhu ćěrješe: bě to mjenujcy bur, kiž tam woraše. Dokelž tajkeje wački hišće ženje widźała njebě, hrajkaše sej z njej — ale wona štapi ju z kiješkom tak sylnje, zo ju hobrka ze złobami zamjeće a nanej pokaza. Zrudnje wotwobroći so brodak: „Nihdy sebi njemyslach při twojim narodźe, zo budźeš mi wěšćerka přichodneho njezboža. Hlej, tajkichle wačkow dla je někotryžkuli žiwjenje přisadźił abo je dyrbjał kraj parować. Mój njechamoj so z nimi měrić, podarmo by to było. Pój, dźowčička, pytamoj sebi druhi kraj, hdźež móžemoj we měrje swój khlěb wužiwać.“ Běštaj pak to poslednjej hobraj, přetož wot toho časa so žadyn wjacy pokazał njeje.

Jak. Wornař w pražskej rkpnej „Serbowcy“ VIII.

Podobnu bajku podawa też Schulenburg (Wend. Volksthum s. 69, „Des Riesen Tochter“) ze Slepoho. Pola Miłoraza bě pječa też hobr ze swojej dźowku. Ta raz namaka serbskeho bura, kiž ze štyrimi wołami woraše a měješe sobu hišće wotročka, kiž jemu woły pohanješe. Hobrska holca wza wšitkich do šórcucha a přinjese nanej ze słowami: „Nano, co to za wacki jo?“ Nan rjekny: „Dźowka, donjas to zasej tam, 'dźo sy 'zyła. Te budu nas hišći forthugnać.“

Wulkosć hobrow wobrazuje slědowaca powěsć:

42. Hobrskeho mužowy kamjeń.

Na plusničanskich hórkach, mjez Plusnikecami a Małym Budyšinkom, wuhladaš někotre wulke zornowcowe kamjenje, kotrymž ludźo „hobrskeho mužowy kamjeń“ rěkaju. Lud

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/86

powěda sebi, zo je na tutych hórkach něhdy hobrski muž bydlił, kiž je tak wulki był, zo je sebi, na kamjenju sedźo, swojej nozy w maleščanskim dróznym haće (abo też w Čertowni) mył a je potom na hlinjansku horu położił; takle sedźo je sebi trubku zažehlał, njepostanywši wot swojeho kamjenja. Teho dla mjenuja ludźo też tón wulki kamjeń „hobrskeho mužowy a jeho žoniny stoł“, pódla ležacy, na swinjacu hłowu podobny kamjeń pak „hobrskeho mužowe swinjo“.

Mička: Łužičan 1868, 174.

Wo druhim tajkim žałostnje wulkim a mócnym hobru powěda tale powěsć:

43. Hobr Šprejnik.

Něhdy běše pod češkimi horami we łužiskim kraju jara wulke a sylne mužisko. Hobr Šprejnik běše jeho mjeno. Tón běše tak sylny, zo najsylniše štomy, duby, wjazy, šmrjoki a druhe za wjeŕški přimaše a z korjenjemi wutorhowaše; kamjenje, tak wulke kaž mróčele na njebjesach, wón ze zemje bjerješe, kładźeše je na hromady abo hdźež chcyše na bok. Wón so nikoho njeboješe, dokelž tak sylny běše, a njeměješe teho dla žaneje třělby ani hlebije, žaneho proka ani mječa. Jemu běše poddany wulki lud, kotryž jemu přiwisowaše kaž pčoły swojej matcy.

Něhdy zhromadźichu so jeho poddanojo wokoło njeho a dźachu: „Hobro Šprejniko, my chcyli rad w tutym kraju wostać a nic dale ze słónčkom k wječoru ćahnyć. My też wěmy, zo budźeš ty nas zakitać, přetož ty sy tón najsylniši, tak zo so njetrjebamy nikoho bojeć. Ale hdyž ty delkach w dole ležiš abo do škałoby zańdźeš, dha njemóžeš tola widźeć, što so wšudźom w twojim kraju stanje a nas zakitać. Natwař nam něšto wysokich městow a wudźěłaj sebi też třělbu, zo móžeš nas hižom wot nazdala zakitać a našich njepřećelow morić bjez teho, zo so za nimi honiš.“

A hobr Šprejnik twarješe po próstwje swojich poddanow na wobaj bokaj swojeho bydleńskeho žłobowišća, a mjenowaše to město swojeho sčinjeneho bydlenja dla „Budyšin“ a swój kraj „Budysku“. Wón wobda też swój kraj, hdźež nuzne běše, na mjezach ze stróžami abo wobkedźbowańskimi městami, a wustaji jenu niže Hućiny, jenu niže Rakec a k wječoru Stróžišćo wyše Łuha a Łahowa.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/87

Potom wudźěła wón sebi też prok a hlebiju, a chcyše spytać a zhonić, kak daloko jeho kłok doleći. Wón třěleše něšto kłokow k połodnju do horow, a jako jeho ludźo tam hladać a kłoki pytać dźěchu, namakachu je daloko horkach w jenym dole, ale njemóžachu je z ruku wućahnyć, tak hłuboko běchu so zaštapiłe. Tuž kopachu a ryjachu a pačachu je won: a hlaj, jako běchu je wućahnyli, běžeše z tych dźěrow mócna žórlaca woda, kotraž hišće dźensniši dźeń do Budyskeho a Łužiskeho kraja dele běži a kotruž na to ludźo po hobru Šprejniku „Špreju“ pomjenowachu. To město pak, hdźež je hobr Šprejnik stał a třělał, su Třělany pomjenowali.

Tydźeńska Nowina 1844, 71. — H. Jórdan, Najrjeńše ludowe bajki, 3.

Hobrojo mjez sobu też wojowachu, kaž pola Schulenburga čitamy: „Rjuzy abo hoberske ludźe běchu jara sylni a so też jara bijachu. Jedyn chcyše raz druheho ze železnym kijom dyrić, tola zasahny tołstu dubowu hałozu, kotruž wotća, jako by ju z piłu wotrěznył.“ *) To nas dopomina na wojowanje ruskich lěsnych duchow: zapusćenja lěsow po wichorach su pječa skutki teho wojowanja. Też na bitwy kentaurow při tym spominamy.

Naspomnimy-li hišće basničku „Krawski a dwanaćo hobrojo“, kotraž so we wšelakich variantach powěda nic jenož w Serbach, ale też w druhich słowjanskich krajach,**) smy serbske bajki wo hobrach wučerpali.***) Wšitke podate bajki pak su

*) Wend. Volksthum 69.

**) Krawski a dwanaćo hobrojo, Łužičan 1877. Schulenb. Wend. Volksthum str. 22. Der tapfere Schneider. — Přir. Kulda, Morav. nár. pohádky I, 201: „Švec hrdina“; Pohádky a pověsti našeho lidu (Slavie) s. 56. „O krejčíkovi a obrovi“ atd. — Do našich studiji njesłuša.

***) Schulenb. ma jenož hišće tule drobnostku (W. Volksth. 68) ze Slepoho: „Früher waren Rjuzy. Der alten Frau Ganik Eltern sahen noch durch Halbendorf“ (Brězowka) „einen Riesen fahren. Der sass auf dem Wagen vorn beim Kutscher, aber nach rückwärts, und hinten vom Wagen hingen seine Beine herunter.“ — Někotre bajki ma też Veckenstedt z Delnjeje Łužicy. Te pak njepřijachmy do texta wobhladniwosće dla. Hač dotal njeje so nam radźiło w Delnjej Łužicy něšto wo hobrach nadeńć, też Schulenburg poprawom žanu tajku bajku z Delnjeje Łužicy nima. W jednej Veckenstedtowej bajcy steji, zo mějachu hobrojo pječa tříróžkate wobličo — z teho pak wuhuda, zo běchu to snadź Longobardojo! (Verhandl. der Berl. Anthrop. Gesellschaft 1877, 29.)

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/88

hornjołužiske — w Delnjej Łužicy so wo hobrach nimale ničo njepowěda. Bajki wo jednowóčnych kyklopach su w Serbach njeznate.

Pódla „hobry“ praji so też „hoberske ludźe“ (hoberscy mužojo, hoberske žony), abo po němskim „rjuzy“.

Graby.

Znatosć grabow wobmjezuje so jeničcy na wokolinu Mužakowa — wšudźom druhdźe we woběmaj Łužicomaj su te zajimawe bytosće cyle njeznate. Mjezy krajiny, hdźež so wo nich powěda, su něhdźe wsy Miłoraz, Slepo, Jemjelica, Wjeska, Zagoŕ — potajkim smuha, kotraž wobmezuje mužakowsku holu. To też dosć jasnje charakterisuje te bytosće jako lěsne daemony.

Tuto jara małe rozšěrjenje bajkow wo grabach je přičina, zo te bytosće přepytowarjam dołho njeznate wostachu. Nichtó wot serbskich zběraćelow a mythologow wo nich ničo njenaspomina, haj samo jich mjeno njeznaje. Hakle Schulenburg je wo nich něšto zapisał a wozjewił we swojej druhej knizy (Wend. Volksthum 69 a dale).

Jich mjeno klinči najbóle *graby* (sing. grab, m.) abo *draby*, druhdy też *grawy* abo skónčnje *grabse, grabsy*. Poslednja forma přikhadźa też dwójcy jako ležownostne mjeno: w Slepom rěka jene městno „grabsy“,*) w Miłorazu „na grabsach“.**) Móže być, zo te mjeno zwisuje pak z delnjoserbskim grabsaś, grabsnuś, t. r. khětře přimnyć (schnell zugreifen, raffen mit Händen),***) pak z druhim delnjoserbskim, „grabnuś“, štož je prěnjotna forma słowa „grabsnuś“, kotraž so kryje z hornjoserbskim „hrabnyć“.†)

Přehladajmy powěsće, kotrež so wo grabach powědaju.

Štož podobu grabow nastupa, powědaju wšitke jednohłósnje, zo mějachu graby človjesku podobu, wot kotrejež so jenož přez

---

*) Muka w Časop. Mać. Serb. 1885, str. 92.

**) Schulenb., Wend. Volksth. 72.

***) Časop. Mać. Serb. 1876, str. 71.

†) Runje kaž je forma graw, by też móhła być twórba graws za grabs, štož by było hornjoserb. hraws, we wuprajenju *'raws*. Tu bychmy měli wukładowanje woteznateho słowa *raws*, kotrež so słyši we swaru: „Ty rawso!“ Tola M. Hórnik měni, zo so „raws“ (raps m. rabs) hodźi też wukładować jako parallelne z pólskim rabuś (rubježnik). Też w češkim słyšach rabas (Ty rabase!).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/89

to rozdźělowachu, zo mějachu konjace nohi. Bližše wopisanje podoby grabow je wšelakore. Někotři praja, zo su to „rjane hólcy“ byli (Jabłońc), kaž druzy hólcy ze wsy, a zo so teho dla holcam jara spodobachu; tute husto też dołho njepytnychu, zo so z nječłowjekami zabawjeja. Też konjace nohi grabow njeběchu po wobkrućenju někotrych hnydom widźeć — hakle na stopje bě móžno graby spóznać (Schulenb.). Tola tajcy běchu jenož tehdom, hdyž přińdźechu k ludźom do wsy — w holi, hdźež bydlachu, běchu hižo na pohladanje hrozne stworjenja. Druzy praja, zo sy je móhł přeco hnydom jako grabow spóznać, přetož woni běchu wjetše hač ludźo a też wjele sylniše; konjace nohi jich pječa hnydom přeradźachu (Jemjelica, Schulenb.). Haj někotři skónčnje praja, zo běchu na cyłym ćěle kosmate kaž zwěrjata (Slepo, Schulenb.).*)

„Konjace nohi mějachu teho dla“, wukładuje lud, „dokelž jědźachu konjace mjaso“. Někotři mjenujcy praja, zo graby kradnjechu ludźom konje, kotrež potom zežrachu. Druzy wobkrućeja, zo też ludźi kóncowachu a póžerachu (Schulenb.). Woni běchu pječa přeco jara hłódni a trjebachu jara wjele k swojemu nasyćenju. Pola Schulenburga (W. Volksth. 70) čitamy: „Bur Hanšo w Slepom měješe graba wotročka; tola nichtó njemóžeše spóznać, zo bě to grab, wón so wot druhich wotročkow njerozdźěleše. Tónle grab je raz burej Hejnje cyły kus konja zežrał. K temu samemu burej Hejnje přińdźe raz grab a tón bě jara hłódny; wón prošeše Hejnu wo něšto k jědźi, tola Hejna jemu ničo njeda. Tuž so grab roznjemdri a jako Hejna z hnojom na polo jědźeše, hrabny roznjemdrjeny grab za jeho konjom, wottorže połojcu zwěrjeća a zežra ju. Jenemu druhemu burej pak zežra cyłeho konja.“ Něšto podobne powěda so też w Miłorazu jako wukładowanje ležownostneho mjena „na grabsach“ a druhich ležownostnych mjenow: „na pusćinje“ a „za žorejk“. (Ib. 72.)

Wobydlenje grabow běchu lěsne husćiny. Z lěsow přikhadźachu do wsy do přazy abo też na reje (druhdy w towarstwje wódneho muža), zabawjachu so tudy z wjesnymi holcami, lubowachu je a chcychu je też za žony měć. Druhdy też zastu-

*) Też češki divý muž je pječa „potvora lidem podobná, ale chlupatá“ (kosmata), Košťál: Diví lidé 13.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/90

pichu jako wotročkojo k buram do służby.*) K ludźom přikhadźachu přeco jedn abo dwanaćo.

44. Drab, rjany hólc.

(W Mužakowskej podrěči.)

Dyž su gólice w zymje pčazu měli, da su do pčazy čišli te draby, kiž su w keŕkach w lěsu bydlili. To su rjadne gólcy byli, ale su měli kónjowe nogi. Jedn jo z jednej gólicu był dobry a wona jego 'ceła měć. Raz pak jo jej 'rjećeno wupadnuło, a 'dyž jo se schyliła, toć widźeła, žo jo měł kónjowe nogi. A toć jego pótn njej' 'ceła měć.

Powědaše Nagorcyna z Jabłońca.

45. Roznjemdrjene graby.

Graby su byli ludźe z kónjowymi nogami. Te su tak čišli do pčazy, jedn abo dwanasće. Potn su 'cyli měć por tych rjadnych dźowkow sobu a su tři sebi štelowali (skazali). Te graby su tam we Wjesce we rogu (nuglu) lěgali. Potn su te tři dźowki tam šli a ta jedna jo zalězła na tajki wjeliki płońc; wokoło tego płońca był tajki wusoki płot. Tej dwě stej se schowałej za tym płotom. A potn su čišli te graby domoj. Dyž jo ten jedn ju tam widźeł na płońcu, až tam wona sedźi, jo ji prajił, zo by čišła doloj. Wona jo se bojała a njejo šła. Potn wón jo se rozgorił a jo z mjecom rubał do tego płońca, až su te sčaski prec lětali, a ten wjeliki palc na noze jo ji wotrubał. Ten drugi jo prajił: „Dy by how ta moja była, tej by ja rjemjenje drěł po chribjeće.“ A ten třeći jo prajił: „Dy by tu ta moja była, tej by ja žagłe bedła na coło kład'.“ Tej pak stej tak delgo sedźałej, ajž su byli te graby zasej prec. Potn stej tej dwě grabnułej tu rubjenu na chribjet a su huběžali čez Nysu do Kruświce.

Powědaše Hana Nykowa (50 lět, wot swojeho 14. lěta slepa) ze Zagorja.*)

---

*) Też čěske dźiwje žony zastupowachu k ludźom do służby, haj też so z nimi ženjachu. — Podobnje też dźiwje žony we włóskej Tyrolskej („Bregostane, Enguane, Delle Vivane“) ludźom służachu abo skónčnje też z nimi so ženjachu a jim dźěći porodźachu. Mannh. II, 127.

**) Podobnu bajku podawa Schulenburg, W. Volksth. 71, pod napismom „Der Thau vom Birnbaum“.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/91

Druhdy přikhadźachu jenož před wokna posłuchać, kak holcy w přazy spěwaju. Hdyž so dosć naposłuchachu, wotewrichu wokńješko a tyknychu nutř konjace kopyto. Potom so holcy jara bojachu a žana njechaše prjedy ranja domoj. W přazach njechaše žana holca sydać na kušku bliže swěćnika, hač bě runjež tam najlěpše swětło wot łučwa, z kotrymž so tehdom swěćeše. Tam dyrbješe přeco stara maćerka sydać, dokelž kušk steješe bliže duri a holcy so tam grabow dla bojachu sydać (Schulenb., W. Volksth. 71).

Tute powěsće wo grabach naspominaju nam bjezdźak starych faunow a silvanow. Jara so też podobaju někotrym powěsćam wo ruskich lěsnych duchach (lěšich) a powostankam wěry do silvanow pola Włochow. Wšitke te runje naspomnjene bytosće maju pječa zwěrjace (kozace) nohi, hač runjež so (podobnje kaž graby) też móža pokazać w dospołnje človjeskej podobje.

W połnócnej Italskej powěda so wo dźiwich ludźoch, kotrymž praja „gente salvatica“ (tu je też widźomna słowna přiwuznosć ze starymi silvanami). Wo nich so baje, zo su „poł človjeka a poł zwěrjeća“, zo ludźi wotnošeja a jich potom zežeru*) — potajkim runje to same, kaž w Mužakowskich stronach wo grabach.

We włóskej Tyrolskej rěka dźiwi muž „l'om Salvadegh“ abo też „Salvang, Salvanel abo Salbanel“. Też tón, podobnje kaž serbski grab, lubuje wjesne holcy; wón je kradnje a z lubosću při sebi w lěsu khowa. Też wo nim so w někotrych stronach praji, zo je cyły kosmaty. (Mannh. Wald- u. Feldk. II, 126. 127.)

Serbske graby su njedwělomnje parallelne ze wšitkimi tudy mjenowanymi bytosćemi. —

K dźiwim mužam grabam móžemy přistajić jara rědku powěsć wo *šěrawach*, dźiwich ludźoch, wo kotrychž so powěda w Delnjej Łužicy we wokolinje Lubnjowa, Kalawy a Drjowka, z wjetša w přeněmčenych stronach. Wo nich namakamy jenož tři drobnostki pola Veckenstedta (str. 183)**) a jednu pola Schulenburga (W. Volksth. 65). Šěrawy běchu dźiwi mužojo

*) Mannhardt, Antike Wald- und Feldkulte, 126.

**) Druhu z nich zapisa Rabenau; hl. „Der Spreewald“, str. 121.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/92

a dźiwje žony, kotřiž běchu žiwi w lěsach; jich ćěło bě cyłe ze šěrymi kosmami zarosćene, kaž ćěło psa abo druheho zwěrjeća. Ludźom nješkodźachu, haj přikhadźachu k pastyrjam, hdyž sebi tući woheń zapalichu, a wohrěwachu so z nimi; druhdy też přikhadźachu k burowkam a wot nich sebi jědź wuprošowachu. Tola hdyž jim ludźo něšto napřećiwo sčinichu, wědźachu so też wjećić, přetož woni běchu jara sylni, tak zo na př. konja hnydom w połojcy přetoržechu. Hewak wo nich ničo njezhonich.*)

Dźiwica.

Powostanki powěsći wo tutej lěsnej žóncy zakhowachu so jenož pola Serbow w sakskej Hornjej Łužicy — a też tu hižo nimale do zabyća padźechu.**) Pisaštaj wo njej něšto mało jenož Smoleŕ a Sreznewskij; Šołta we swojim nastawku jenož wospjetuje, štož bě Smoleŕ zapisał.

Dźiwica bě pječa rjana, jara rjana młoda žónska (knježna), kotraž so pokazowaše we wosobnej drasće,***) z třělbu wobrónjena. Wona ćahaše wosebje připołdnju po lěsach, wot najrjeńšich khortow přewodźana; tola někotři prajachu, zo je so też w połnocy (Srezn.) při połnym měsačku pokazała. Ze swojimi psami wona šeri nic jenož zwěrinu, ale też ludźi, kotřiž přez połdnjo w lěsu wostanu.†) Po lěsach khodźo wona třěla do powětra jenož zabawy dla, tola też do zwěrjatow

---

*) Schulenburg l. c. ma z Lubnjowa tule powěstku: „Do jeneje khěže, kotraž ležeše w Lubnjowje při rěcy, přikhadźeštaj w starych časach muž a žona. Taj přeco z lěsa přińdźeštaj, přetož tehdom počinaše so lěs nimale hnydom za městom. Taj běštaj jara spodźiwneho napohlada a přeco na so wołaštaj. Wón na nju wołaše: „Schyrene“ (schyrawa?), wona na njeho: „Schyrom“ (abo schyrow?). Běchu to pječa dźiwi ludźo. Hewak so wo nich ničo njewě.“

**) Z Delnjeje Łužicy ma wo njej jenož Veckenstedt někotre słowčka na str. 108: Zu derselben Zeit (připołdnju) durchwandelt ihre (přezpołdnicyna) Schwester, die Dziewica, die dunklen Tannenwälder, gefolgt von wunderbar schönen Jagdhunden. (Smogorjow.) Hač jenož njepokhadźeju wot wučerja abo někoho druheho, kiž Smolerjowe „Pěsničći“ znaješe?

***) Она одѣта какъ знатная госпожа. Sreznewskij, Živaja Starina II, 60.

†) Sie gilt als eine Wald- oder Jagdgöttin besonders bei den obern südlichen Wenden. Sie ist ein schönes, junges weibliches Wesen, welches

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/93

a ludźi, kotrychž připołdnju w lěsu zetka. Mortwe sorny, zajacy, kurwoty atd., kotrež so druhdy w lěsu abo bliže lěsa na polu namakaju, buchu pječa z jeje kłokami zatřělene. Teho dla, zo dźiwica nječini rozdźěl mjez zwěrinu a člowjekom a zatřěla wšo žiwe, štož jej do puća přińdźe, praja Serbja temu, kiž sebi zwaži připołdnju do lěsa hić: „Hladaj so, zo dźiwica k tebi njepřińdźe!“ Abo so jeho wopraša: „Njebojiš so, zo dźiwica na tebje přińdźe?“*) — Praji so też, zo drje dźiwica ludźi při zetkanju druhdy njezatřěli, zo pak tajki člowjek tola wumrěć dyrbi. „Zetkaš-li dźiwicu (abo připołdnicu), sy na třeći dźeń khory a njestanješ wjacy.“ — Na jeje puću, hdyž z jeje khortami přez lěsy ćehnje, ju ničo njemyli, ničo jej w puću njesteji, cyła lěsna přiroda ju posłucha kaž swoju knjeni: štomy so jej z puća wotkhileja, błóta a tonidła pod jeje nohomaj skhnu a do twjerdeje zemje so přewobroćeja, hórki so před njej poniżeja a doły zwyšeja, a wona dźe swój puć, jako by po runinje kročiła.**)

W bajcy, kotruž nětko podamy, njewustupuje dźiwica jako njesmilna hońtwjeŕka, kotraž też ludźi zatřěla, też nic jako lěsny duch, kiž ludźom telko stracha načinja, zo dyrbja wot njeho wumrěć — ale wuwzaćownje přećelniwa. Snadź teho dla, dokelž njezetkuje žonu připołdnju w lěsu, ale wječor.***)

---

mit einem Geschoss (třělba) bewaffnet, in den Wäldern umherstreift. Die schönsten Jagdhunde bilden die Begleitung und schrecken nicht nur das Wild, sondern auch die Menschen, die sich in der Mittagszeit im Walde befinden... Man glaubt jedoch auch, dass sie in mondhellen Nächten in den Wäldern das Geschäft der Jagd treibe. Smoleŕ II, 60.

*) Sreznewskij: А ты не боишся, что Дѣвица на тебя выдетъ (njebojiš so, zo Dźěwica na tebje přińć budźe)?

**) Sreznewskij: Она стрѣляетъ какъ знатная госпожа на вѣтеръ, и куда бы ни стрѣльнула, куда бы ни погналась, ничто ей не помѣшаетъ, деревья по ея волѣ сдвигаются въ сторону, болота у ногъ ея сохнутъ, холмовъ и лощинъ какъ не было. Все бы хорошо, да то бѣда, что ей все равно — что дикій звѣрь, что человѣкъ: застрѣлитъ и самого охотника какъ серну, положитъ, будто вѣкъ лежалъ.

***) Škoda, zo njeje bajka napisana po jednorym ludowym powědanju, ale wšelako wudebjena; někotre widźomnje wumjełske přidawki wuwostajich.

46. Dźiwica.

(Z katholskich stron.)

Stara žona mi takle powědaše:

Moja wowka běše jara pobožna žónska, haj tak pobožna, zo drje njeje swój žiwy dźeń wotpołožiła swoje paćerje, kotrež bě sebi z Krupki přinjesła. Dźěše pak junu wječor z pola, bě to wokoło swjateho Jana Křćenika. Polo bě jara zdalene. Słónco bě so hižo skhowało a počinaše so šěrić. Wowka dźěše pomałku domoj. Nadobo wuhlada tři swětłe, běłojte płomješka. Bě to na blizkej łucy, kotruž běchu runje posykli. Wowka wědźeše hnydom, što to je, wědźeše, zo tam pjenjezy hraja. Teho dla njechaše też dobru přileżnosć k wobohaćenju nimo hić dać. Khwatnje suny ruku do zaka, hdźež lubowane paćerje tčachu, a přimny z třomi porstami křižik. Při tym sebi mysleše: „Dyrbjał-li zły duch swojich służownikow na mnje pósłać, njemóža mi škodźić.“ Dźěše potajkim za płomješkami, kotrež so přeco a bóle k bórcy zdalowachu. Před skału nadobo zastachu. Z třoch płomješkow bu nětko jenož jene. Wowka bližeše so třepotajo, haj jachlo, a sypny na płomješko něšto khlěbowych srjódkow, kotrež bě w zaku hromadu skhramosćiła.*) Hnydom też płomješko hasny, a wboha wowka njewědźeše, hdźe je.

— Tu zasta wowka a njechaše mi dale powědać. Na moje prašenje, kak dha je z tymi pjenjezami wotběžało, rjekny, zo ma tutón podawk dźiwny kónc. A wona wobtwjerdźi kruće wěrnosć sćěhowaceho:

„Stojach sama lutka na městnje, kiž bě mi njeznate. Před mojimaj wočomaj so wšo zyboleše a wjerćeše. Nadobo wotewri so skała. Rjana młoda knježna wustupi z njeje a něšto rjanych khortow sćěhowachu ju. Wona bě jara rjenje zwoblekana, a jeje čorne włosy debješe złoty wěnašk. W lěwicy dźeržeše třělbu — a na tym spóznach, zo bě to dźiwica. Luboznje mi kiwaše z prawicu, a ja kročach dale, hač runjež jara zastróžena. Wona přimny mje za ruku prajicy: „Štóž też sy, człowjeske dźěćo, pój, chceš-li so zabawić na našich wjeselach. Mamy swjedźeń k česći našich hosći připołdnicow.“ — „Připołdnicow?“

*) W katholskich stronach praja, zo dyrbiš na hrajace pjenjezy něšto khlěbowych srjódkow sypnyć, a nazajtra rano tam pokład wuryješ.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/95

zawołach bojazliwje. „Haj wšak, připołdnicow,“ wotmołwi dźiwica, „tola njetrjebaš so bojeć.“ Potom mje wjedźeše do rjanych zahrodow, hdźež złote kwětki kćějachu a sběborne płody zrajachu, a dale na wulku łuku. Po puću mi powědaše, kajke lubozne žiwjenjo tudy maju, zo njećerpja žanu nuzu a žane horjo nimaju, kaž ludźo na zemi. Na łucy běše wjele, wjele krasnych holčkow, jedna rjeńša hač druha — a srjedźa sydźe so najrjeńša wot nich, dźiwica. Bórzy přićahny we dołhim rjedźe črjóda připołdnicow ze serpami w rucy; te pak njeběchu tak rjane. Nětko zatrubi dźiwica z trubu a bórzy přiběža wosom rjanych holčkow ze złotymi karanami. Wšitcy rejwachu, potom čerpachu sebi z karanow do škleńcow a pijachu, pódla pak jědźachu najrjeńše płody, kajkež hišće widźała njeběch. Też ja dóstach pić a jěsć. Po khwilcy zasta wša wjesołosć, wšitcy so lehnychu a spachu. Też ja so sydnych na rózk skały a zdrěmnych. Jako zaso wotcućich, běch při rańšich zerjach na samsnym měsće, hdźež běch wječor pjenjezy hrać widźała. Wšo bě preč — samo moje paćerje. Wot toho časa ženje njezańdźe nazyma, zo bych njenamakała něšto rjanych zajacow abo kurwotow. W kóždym tajkim darje tčeše kłok, kotryž pak so kóždy raz zhubi, hač runjež je do křinje zamkach. A husto widźach připołdnicu: wona so mje naprašowaše, ale njezeškodźi mi ničo, runjež jej njewotmołwjach.“

Jan Česla w pražskej rkpnej „Serbowcy“ XVI, 1861—62.

Dźiwica ma w tutej bajcy rjane lěsne knježny wokoło sebje, nad kotrymiž knježi — su to parallelne bytosće z češkimi lěsnymi knježnami (lesními pannami), z pólskimi dziwożonkami atd. Też wo „lesních pannách“ so na někotrych městach w Českej wěri, zo maju we swjatojanskej nocy z druhimi lěsnymi duchami a pódla też z wódnymi mužemi reje a wulkotnu hosćinu*) — runje tak, kaž so w našej bajcy powěda wo dźiwicy, lěsnych knježnach a připołdnicach. Skónčnje móžemy dźiwicu z južnosłowjanskimi wilami přirunać, kotrež druhdy też ludźi z kłokami zatřěleja.**)

---

*) Košťál, Diví lidé..., str. 3.

**) Fr. S. Krauss: Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven, str. 156.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/96

Dźiwja žona.

Wo dźiwich žónkach, podobnych „lesním ženám“ abo „lesním pannám“, wo kotrychž so w susodnej Českej telko wjele baje, powěda so w Serbach jara mało. Stej mi jenož dwě serbskej bajcy znatej (wobě z Hornjeje Łužicy sakskeje), kotrejž mózu pod tute napismo zarjadować*); w jenej je *dźiwja žona* z tymle swojim mjenom mjenowana, w druhej je změšana z připołdnicu a też tak mjenowana. Też w tutej druhej bajcy je njedwělomnje poprawom „dźiwja žona“ měnjena, dokelž so to, štož so tudy wo njej powěda, dospołnje zjednoća z českimi bajkami wo lěsnych žonach. Zo bu z připołdnicu změšana, njeje žadyn dźiw; wšak stej wobě bytosći přiwuznej, pódla pak so w Serbach tak jara wjele wo připołdnicy baje, zo je bjez dźiwa, hdyž z njeju Serb wšelake přiwuzne bytosće změšuje. Teho dla chcemy też w druhej bajcy za mjeno „připołdnica“ słowje „dźiwja žona“ położić.

47. Dźiwja žona.

Mjez Wostašecami a Wjelećinom je při drozy žórłace bahno abo studnička, kotraž ženje njezamjerznje. Tam khodźeše něhdy běła *dźiwja žona* z Pichowa na wječor pić a wróćeše so potom zaso po „prěčnej sćežcy“ na Pichow, hdźež na kamjenju — posłanemu łožu podobnym — přenocowaše. Husto słyšachu ludźo tule žonu wołać: „Wěčnje lačna!“ — Něhdy nadeńdźe jenu dźowku a prošeše ju, zo by ji hłowu hładźiła. Za to dari ji hromadu — lisća do šórcucha. Dźowka wozmje lisće, ale wotšedši wusypnje je na zemju, dokelž lisće za zapłatu njespóznaje. Tola doma widźi, zo je na šórcuchu łopjeno wisajo wostało, a tuto łopjeno je — ryze złoto. Khwatajcy drje běži to wusypane lisće pytać, ale njemóže je wjacy namakać.

Mich. Rostok: Měsačny Přidawk 1858, str. 8.**)

---

*) Dotalni přepytowarjo serbskeje mythologije wo njej ničo njepisaju; pola Smolerja, Šołty, Pfula, Haupta, Schulenburga atd. ničo wo njej nječitamy.

**) Prěni dźěl tuteje bajki poskića J. Košťál we swojim nastawku „Diví lidé ...“ (program gymnasija w Nowym Bydžowje, 1889) na str. 2 zmylnje jako češku bajku (přijimajo ju z časopisa „Obrazy života“ 1862, č. 1): „Nedaleko Veličina jest u cesty studánka, která nikdy nezamrzne. Sem prý docházela divá žena na večer pit a vracela se do lesa, kde na ka-

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/97

Při druhim dźěle tuteje bajki naspominamy sebi Hauptowu bajku z přeněmčeneje hornjołužiskeje wsy Sobołska (Zoblitz), „Buschweiblein lässt sich kämmen“ (str. 48). Też češke „lesní ženy“ płaća ludźom (holčkam) za jich posłuženje z lisćom, kotrež so potom do złota přewobroći.

Něšto podobne powěda so też w slědowacej bajcy:

48. Njeswěrna přelča.

Jedyn z najrjeńšich parkow w Serbach je knježi park w Łusku pola Bukec wot luda tam pod mjenom „šanca“ znaty, dokelž so w nim dwě hrodźišcy, Łusčanske a Čornjowske, namakatej, kiž pola Serbow też po němskim „šancy“ rěkatej. — W tutym knježim parku su někotre małe łučki a na jenej z nich paseše před něhdźe 120 lětami khuda holčka, kruwařka na dworje, kruwy a předźeše při tym, kaž bě to w staršim času pola Serbow wašnje, na wrjećenku. Wona bě zlěhańča a měješe swojeho małeho, něhdźe wósomlětneho synka při sebi. Na jene dobo přida so k njej dźiwja žona a prašeše so jeje, hač chcyła za nju něšto předźena napřasć. Jako bě kruwařka to slubiła, přepoda ji dźiwja žona hromadku dźěła, zakaza ji pak při tym kruće, zo njesmě wot dźěła abo wot napředźeneho předźena ani najmjeńšeho kuska překřiwić, ale wšitko swěru wotedać. Na to so wotsali a kruwařka započa přasć. Hdyž bě ze swojim dźěłom hižo na połojcu hotowa, přiběža k njej jejny synk a skoržeše ji, zo je wot jeneho rukawa swojeje košuličky kožane zapnjeńčko zhubił, kajkež Serbja tehdom k zapinjenju košlow trjebachu. Kruwařka, kotraž sebi při tym na ničo złeho njemysleše, wottorže mału nitku wot napředźeneho předźena a zwjaza z njej synkej košulcyny rukawčk. Ale hlaj — hnydom steješe dźiwja žona před njej, naswari ju dla jejneje njeswěrnosće a žadaše wot njeje hnydom napředźene předźeno, kaž też zbytne dźěło. Potom dźeše k njej: „Wotčiń šórcuch, jow maš swoju mzdu!“ Do rozpřestrjeneho šórcucha sypny

---

meně loži podobném přenocovala. Často prý slýchávali kolemjdoucí divoženku volati: Věčně lačná.“ Je to serbska bajka słowo po słowje. W Češkej žadyn Veličin njeje. Też druhi jeje dźěl podawa mjez češkimi bajkami na str. 4. („Obrazy života“ nimam při rucy, tuž njewěm, na kajke wašnje je tam naša bajka w nastawku J. Svátka „Zlomky z Demonologie české“ citowana.)

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/98

ji na to horstku — sucheho lisća, a zhubi so před wočomaj njeswěrneje přelče. Rozmjerzana wusypny tuta bórzy na to dostate lisće na zemju, přetož što dha chcyše z tym započeć? — Jako so wječor domach slěkaše a sebi lac wotpinaše, kajkiž tehdom serbske holcy na wutrobnje nošachu, słyšeše, zo něšto twjerde a klinčace na zemju padźe. Při pytanju namaka — čerwjeny złoty! Nětko hakle do toho přińdźe, što bě suche, wot dźiwjeje žony dostate lisće, z kotrehož bě so jeničke łopješko za lacom wukhowało, na sebi měło a zo bě lute złoto było. Wona drje hnydom zaso do šancy běžeše, też te ćisnjene lisće tam zezběrać — ale podarmo je pytaše, wšo bě so zhubiło a dźiwja žona bě je prjedy njeje zaso zezběrała.

K. A. Jenč (z D.), Łužica 1887, str. 32.

Wobě bajcy stej zapisanej w najpołodnišim dźěle sakskeje Hornjeje Łužicy, potajkim w tej samej stronje, hdźež so też wo „dźiwicy“ baje. Na přiwuznosć dźiwicy z dźiwimi žonami pokazach. We wotdźěle „Lutki“ podach też přirunowanje češkich dźiwich žonow z lutkami a tych z němskimi Buschweibchen, Holzweibchen atd., wo kotrychž so też w přeněmčenej Łužicy wjele baje. Z teho přirunowanja też serbska „dźiwja žona“ wjacy jasnosće nadobudźe.

Připołdnica. Serpownica.

Připołdnica a serpownica stej drje přiwuznej, tola pak trochu rozdźělnej bytosći; dokelž stej sebi jara blizkej, bywatej husto změšowanej. Na rozdźěl wobeju pokažemy niže — najprjedy chcemy jeju a přiwuznych bytosći mjena podać a rozestajić.

Prěnja bytosć rěka hornjoserbscy *připołdnica*, delnjoserbscy *přezpołdnica*. Dialektiske twórby su: *připołnica, připołńca, čipołdnica, čipołnica — čězpołnica*. Ponich*) znaje też pluralnu formu *připołnički*.**) Wšitke te mjena widźomnje zwisuja ze

*) Laus. Monatsschr. 1797, str. 744.

**) Veckenstedt (Verhandl. d. Berl. Anthrop. G. 1877, str. 25) znaje też „dopołnicu“ (die Vormittagsfrau) a „wotpołnicu“ (die Nachmittagsfrau). Wot druhich zběraćelow jeju nichtó njeznaje (też Schulenburg nic), ja sam wo nich też ženje njesłyšach. Jenož pola Ch. Knauthena namakamy prěnje mjeno w tejle splećenej sadźe: „Der Feldgötzen oder Geister waren zwey, Pschespolnjitza, der Geist, der den Vormittag regierte, und Dop-

słowom połdnjo — bytosć bě teho dla připołdnica pomjenowana, dokelž so připołdnju pokazowaše. Přir. češke „polednice“, pólske „południca, przypołudnica, południówka.“ Wopačnje te słowo wot „polo“ (Feld)*) wotwjedujetaj Haupt (str. 78) a Veckenstedt (Verhandl.... 1877, 25); w cyłej Łužicy wurjekuje so *ł*, nic pak „l“ (němske wucho njesłyši rozdźěl mjez delnjołužiskim „ł“ a „l“).

Mjeno druheje bytosće widźomnje pokazuje na to, zo bě wona ze serpom wobrónjena. Słyši so jenož w Delnjej Łužicy — w Hornjej je njeznate. Jeho hłowne podoby su: 1) *serpownica* (Žylow, Skjarbošc, Ochoza),**) *serpowina* (Jordan, Č. M. S. 1876, 75), 2) *serpjelbaba* (Brama) abo serpja baba, też *serpowa baba* (Górna), skónčnje 3) *serpašyja****) (serpja šyja?), *šerpašyja* (Smogorjow, Schulenb.), *serpyšyja* (Zwahr we słowniku, Veckenstedt), *serpjelšyja* (Bórkowy).†) Jara rědko so słyši też *přišerpańc* (masc., Schulenb. ze Žylowa; „poserpańc“ pola Veckenstedta) za „serpownica“.††)

---

polnjitza, welcher den Nachmittag sein Wesen hatte.“ Derer Oberlausitzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte, 1767, str. 28. — Podobnu formu jako „připołnički“ (kotraž po słowach Ponicha žónske byća woznamjenja) ma Schulenburg, W. Volksth. 46: „Podpołnice sollen ludki des Mittags auf dem Werbener Felde (bei Burg) gewesen sein. Man musste sich in Acht nehmen, weil sie einem etwas anthaten“ (Bórkowy). Tola k temu přistaja: ganz vereinzelt. Je to změšenje z lutkami. Veckenstedt (str. 56) znaje też mužske „Die Pšezpolnicer“; wo nich je něšto słowčkow w přeněmčenej Starej Darbnje zapisał, sam je sebi z němskeho skepsaneho „die Pšezpolnicer“ serbske „přezpołnicař“ (sing.) wutworił a z teho wotwjeduje mjeno „přezpołnica“ (přez wuwostajenje kóncoweho *ŕ*)! Hl. Verh. d. Berl. A. G. 1877, str. 24.

*) Haupt pódla teho też wot „połny“, „połnić“ (wumyslena forma).

**) Veckenstedt s. 109 piše wopačnje „serpolnica“.

***) H. Jordan, Č. M. S. 1876, 20.

†) K. W. Broniš měnješe, zo „šyja“ je poprawom „žeja“, die Schnitterin. (Verhandl. d. Berl. Anthr. G. 1877, 24.) Tajke wotměnjenje „š“ za „ž“ na spočatku złóžki njeje pak móžne. — Pola Schulenburga (W. Volksth. 45) steji: Die přezpołdnica sagte: „Serp a šyju“. Sie kam überall und sagte: „Serp a baba“. Je to najskeršo reminiscencija na delnjoserbsku „serpašyju“ a ludowe wukładowanje jeje mjena.

††) Z přeněmčeneje wsy Kamjeneje (Steinkirchen pola Lubnjowa) ma Schulenburg (W. Volksth. 66) mjeno serpel; to pak za nas nima ważnosće, dokelž so tak w Serbach nihdźe njepraji. Z teho njemóžemy wotwjedować mužskeho pólneho daemona, kajkiž chce być Veckenstedtowy serp (hl. niže).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/100

Přehladajmy nětko powěsće wo kóždej z wobeju bytosćow wosebje.

Připołdnica (přezpołdnica) pokazuje so ludźom, kotřiž připołdnju na polu dźěłaju abo z cyła jenož wonkach na polach wostanu. Wona přikhadźa jenož w lěće, po někotrych jenož we žnjach*) a při słónčnym wjedrje; hdyž je njebjo pokhmurjene, hdyž so njewjedro přibliža abo hdyž je wětřikojte, připołdnica njekhodźi.**) Čas, w kotrymž so pokazuje a swoju móc ma, postaja so wšelako. Druhdy so jenož rjeknje, zo přikhadźa připołdnju wokoło 12 a zo człowjeka hodźinu čwiluje. Najbóle pak so wěri, zo ma swoju móc wot 12 hač do 1, tola druhdy so też praji, zo knježi wot 12 do 2 (Bolborcy; přir. Šołta, Smoleŕ). Rědčišo postajeja jeju hodźinu wot 11 do 12 (Zaspy; přir. Schulenb. W. Volksth. 45, W. Volkss. 89).

Zwotkel přikhadźa abo hdźe přebywa, so zwjetša njepraji; hakle na moje naprašowanje mi ludźo druhdy rjeknychu, zo přińdźe z lěsa,***) najbóle pak mi wotmołwichu, zo so pokaže njejabcy, tak zo nichtó njepytnje, zwotkel je přišła. Jara zajimawe je, štož je w tym nastupanju Sreznewskij zapisał; připołdnica pječa wukhadźa z lěsa (изъ рощи) abo přikhadźa z tamneje strony rěčki (изъ-за рѣки) a sydnje so najprjedy pak na brjóh (у воды), pak do khłódka někajkeho štoma (подъ тѣнью дерева) a hakle po khwili přikhadźa k žnjeńcam a žnjeńcańkam na polo.

Štož podobu nastupa, předstajeja sebi Serbja připołdnicu nimale bjez wuwzaća jako wulku, staru žonu w běłej drasće, z najwjetša ze serpom wobrónjenu.

W Zagorju mi prajachu, zo bě připołdnica „tajka běła, rozćahnjena baba“. Přezpołdnica bě wulka, dołha, ćeńka a běło wodźěta, praji Schulenburg (W. Volkssagen 89). Też Smoleŕ a Šołta ju jako wulku žónsku wopisujetaj. Zo ju sebi lud jako wulku žonu předstaja, dopokazuje też ludowe přisłowne

*) Sreznewskij: Видали ее въ лѣтнее время въ дни жатвы. Ž. Star. II, 59.

**) Wěri so w Hornjej Łužicy. Přir. Smoleŕ II, 269. Čas. M. S. 1848, 221. Haupt 77. Šołta, Łužičan 1876, 168. Pful, Łužica 1887, 70. Sreznewskij, Živ. Star. II.

***) Přir. Veckenstedt, str. 107, č. 10.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/101

prajidmo: „Ty sy tajka delga kaž čezpołnica“ (z Jabłońca).*) Přećiwo temu mam jeničke poznamjenjenje z Noweje Łuki: „Připołdnice běchu małe žónki“.

Zo ju sebi wohidnu předstajachu, na to pokazuje druhe prajidmo. W Bórkowach so pječa praji holcy lebjerdźe: „Ty tak uglědaš, ak ta přezpołnica“ (Schulenb., W. Volksth. 45).

Lud husto runje praji, zo bě wona stara žona, baba jara njelubozneho, haj hrozneho napohlada, kaž na př. wyše położene słowa ze Zagorja dopokazuja. Z Bolborc mam sobudźělenje: „Připołdnica ma najbóle podobu šěreje hrozneje žony.“ Z Bobolc (D. Ł.) podawa Schulenb. (W. Volkssagen 89): Wona pječa bě stara, šěra žona.

Wšědnje nosy serp, pak w rucy, pak pod pažu, pak na dołhim kiju přez ramjo, pak w korbiku.**) Druhdy też njese walčk lenu w rucy (Bolborcy). W někotrych stronach pak njepraja, zo by ze serpom khodźiła (Spale).

Wot teho, štož runje wo podobje připołdnicy napisachmy, so dospołnje wotkhila wopisanje Sreznewskeho, kotryž praji, zo bě připołdnica wysoka, jara rjana knježna w běłej drasće; sedźo pod štomom sebi pječa włosy česa, pót z čoła sebi trěje a někajku zrudnu pěseń spěwa.***) Tuto wopisanje Sreznewskeho je cyle wosamoćene, přetož wšudźom sebi nětko připołdnicu jako staru žonu předstajeja. Najskerje mamy tu zajimawe změšenje z přiwuznej dźiwicu a z dźiwimi žónkami, na čož zda so pokazować też naša bajka „Dźiwica“, hdźež so też rěči wo připołdnicach jako wo rjanych žónskich stworjenjach.†)

---

*) Też Polacy je sebi jako wulku, hobersku žonu předstajeja. „Dawni były takie słusne kobity (południce), terá by było śtyry z jedny.“ St. Ciszewski, Lud rolniczo-górniczy 156.

**) Přezpołnica běšo po nimsku hoblacona, stara baba ze kipu, we kótarejž serp ležašo (Žylow). — Sie trug die Sichel, angeschlagen an einer langen Stange, über der Schulter (Schulenb., W. Volksth. 45).

***) Выходитъ высокая, прекрасная дѣвушка, вся завитая во что то бѣлое ... Сидитъ и волоса разчесываетъ, и потъ съ лица вытираетъ, и какую-то печальную пѣсню поетъ.

†) Tudy naspomnimy slědowacu Rabenauowu bajku (Der Spreewald 130, woćišćana też pola Veckenstedta, str. 107, č. 13): We Střadowje a Zušowje (D. Ł.) so powěda wo běłej knjeni, kotraž so druhdy připołdnju na polu pokaza, posledni raz w l. 1811. Tehdom jedna žona na polu len pléješe; nadobo zasłyša jara rjany spěw, kajkiž hišće ženje słyšała njebě.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/102

Tón, kotrehož připołdnica na polu připołdnju nadeńdźe, bě wot teje khwile w mocy teho daemona a njemóžeše so (zwjetša) zdalić, doniž njedyri hodźina, w kotrejž wona swoju móc zhubi a woteńć dyrbješe. Přez tón cyły čas (hodźinu abo dwě) dyrbješe jej pak na jeje mnohe prašenja (wosebje wo plahowanju lenu) wotmołwjeć, pak jej wo něčim powědać. Na wobužne naprašowanje připołdnicy pokazuje přisłowne prajidmo: „Wón (wona) so praša kaž připołdnica“ (Smol. II, 204), štož so praji wo tym, kiž so přeco jara naprašuje. Hišće bóle so praji, zo dyrbi jej tón, na kotrehož přińdźe, hodźinu (dwě hodźinje) dołho wo jenej wěcy bjez zastaća powědać. W někotrych stronach praja, zo móže předmjet, wo kotrymž chce powědać, kajkižkuli być, zo pak wšědnje přesłapnjeny wo lenu powědać počina, dokelž wo jeho plahowanju a přihotowanju płatu z njeho so najdlěje powědać hodźi (Němješk, Hory a dr.). Druhdźe pak so praji, zo dyrbi hodźinu powědać wo tym dźěle, kotrež runje dźěła (Skjarbošc, Worklecy a dr.).*) Druzy pak runje praja, zo chce připołdnica wo plahowanju lena a wo předźenju a přihotowanju płatu powědane měć (Smoleŕ, Šołta, Pful; hl. niže č. 54).

Jako so wohladny, wuhlada spodźiwnje rjanu žónsku w běłej drasće, kotraž na khribjeće walčk lenu njeseše. Wona ćehnješe blizko nimo njeje a zhubi so we wólšowych husćinach na brjozy střadowskeje rěčki. — W bajcy njeje běła knjeni „přezpołnica“ abo „serpownica“ mjenowana, hač runjež jeje někotre wosebitosće ma (pokazowaše so připołdnju, njeseše walčk lenu); njemóžemy ju jako tajku też teho dla wobhladować, dokelž jenož měrnje nimo dźěše, njeporokowawši žonje, zo připołdnju na polu dźěła. Pokazuje potajkim cyle druhi charakter, a móžemy ju snadź skerje k dźiwim (lěsnym) žónkam zaličić (te też předźenje lenu a spěw lubowachu a připołdnju so pokazowachu). Něšto podobne je też běła knježna, wo kotrejž je Rabenau něšto słowčkow w (nimale) přeněmčenych Chóricach (D. Ł.) zapisał. Ta so pječa pokazuje přeco na swj. Jana Křćenika a w „dwanaće nocach“ (mjez božim dnjom a třomi kralemi) ze serpom w rucy a słomjanym wěnčkom na hłowje, ćicho přez polo ducy. Žanemu njeje ženje něšto złe načiniła. W kotru hodźinu so pokaže, so njepraji (Der Spreewald 140. Też p. Veckenstedta str. 107). — Štož Veckenstedt praji, mjenujcy zo měješe připołdnica na hłowje serp kruće přirosćeny (!), je wumyslena njewěrnosć. Też to, zo drje bě kosmata a zo měješe konjace nohi, štož by ju z grabami zbližało, njeje znate (str. 106).

*) ... Wot togo źěła, ako rowno źěłaju, celu gozinu hulicowaś. (Skjarbošc.) Přir. też bajku č. 53.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/103

Překlepane žony a holcy su mudrje swoju wěc prawje pomałku powědała a přez husto přistajane słowa „haj, z lenom je jara, jara wulka hara“ ćahnyłe. Tajkim potom druhdy připołdnica hněwnje rjekny: „Tebje je čert mudru činił“, na čož so zhubi. Podawamy tudy přikład tajkeho powědanja:

49. Z „grona“ wo lenje.

Hdyž něhdy młoda žónska na polu połdnjo přečaka, na nju připołdnica přińdźe, zo by jej ze serpom hłowu wotćała. Jako pak młoda žona nutrnje wo swoje žiwjenje prošeše, připołdnica jeje prózstwu z tym wuměnjenjom zwoli, zo by cyłu hodźinu jenož wo jenej wěcy powědała. Žónska „hulicowašo“ wo lenje a z tym swoje žiwjenje zakhowa. Jeje „grono“ pak běše něhdźe tajkele:

Hižo nazymu bur najlěpšu rolu k lenej wubjerje, ju podwora a włóči, zo by ju wot wšeje zeliny dowučisćił. Hdyž je sněh wottał a hdyž słónco wyše stupa, je prěnje dźěło na roli, zo so k lenej ryje. Zryta rola so ze železnymi hrabjemi na drobne rozhraba, a hdyž je hładka a runa jako huno, potom so najlěpše a najčisćiše symjo na nju wusyje. Młode holčki na cyłym „kusu“ (zahonje) stopu při stopje symjo do zemje steptaju a njewustanu, hač su na druhim kóncu. Len skoro prěnje łopjenka pušća, wón „wuschojźujo“, ale nalětnje mrózy su wótre, a štóž ze sywom wutrjechił njeje, tomu len zmjerznje; te „rańše“ (zažne) leny su te krućiše.

Krasne naléće pokračuje, kulki su „wosajźane“, nalětni wusyw je wobstarany, pilna hospoza khwata z dźowkami na polo — len dyrbi być „plany“ (pléty), a wšelke su „zelišća“, kotrež pilna ruka z korjenjemi zwutorhuje. Skoro len „kwišo“ (kćěje), a radosć je wulka, hdyž je wjedro hojiło a stwjelco dołhe zrostło.

Žně su tu, też len je zrały, a z khwilkami, při rańšej rosy a w dešćowatych hodźinach muž a žona, syn a dźowka „lan ryju“ a hnydom na roli rozpřesćeraju. Předołho njesmě ležeć, přetož symjo móhło z hłowkow wuběžeć, ale w prawym času dyrbi so zwobroćeć, zezběrać a do „rejnikow“ (wulkich snopow) zwjazać a domoj na bróžnje dowjezć. Zubaty, železny „žerc“ je cyłe lěto na najstwje wotpočował, ale nětko dyrbi do służby. Hospodař jón dosahnje, připasa jón w bróžni k ławcy, synje so sam na

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/104

nju a nětko započina „žernuć“; wotdźernjene hłowki so dele sypotaju, a hdyž je kopica wulka dosć, so „homłošijo“ a „hucyšćijo“, a krasne symjo móže so do měchow sypać. Budźe je hospodař předać? O ně, a tři raz ně! Służobny póńdźe kóždy tydźeń raz „do woleja“, přetož „wolejnik“ je wubjerna pica za „zbóžo“ a „lany wolej“ je domjacym nuzny kaž wšědny khlěb. Kulki so do njeho tykaju, salat a górki so z nim začinjeju, a štó chcył te nasyćace „bundele“*) bjez wolija jěsć, a komu by tykanc słodźeł, na kotrymž njeby dosć wolija było? A hdyž je so butra do města předała, je dźěćom skibka z wolijom jara dobra.

Hdyž je „žernjony“ lan do snopkow a walikow zwjazany, dowjeze so něhdźe do hrjebje, zo by tam wo tydźeń mokał, dokelž pak je to rybam škódne a tehodla zakazane, dyrbitej so policajej woči z butru, tučnom a druhimi tajkimi wěcami khětro namazać, a potom wón ničo njewidźi. Derje wumokany len so něhdźe na „žyšćo“ (ržyšćo, šćerniščo) dowjeze, a tam jón hospoza a dźowki „kšacaju“, kóždy snopčk so na spódnym kóncu kaž wěnc rozčini a so tak na zemju staji, powrjestło je na zwjeršnym kóncu. Po někotrych dnjach dyrbi so len „suwaś“, powrjestła so niže suwaju, zo by też zwjeršny kónc derje wuskhnuł.

Hižo so k nazymje bliži. Hornje Serbowki len do pjecy stajeja, pola delnich pak so prjedy hišće „kłośi“, z drjewjaneju heju so po poł nocach na pjeńku do lena pjerje, tak zo tón so zmjehči, a potom hakle so do „pjaca“ (masc.) staja, zo by so „husušył“. Hornjołužiske Serbowki len „terle“ (trěju) a też we wšelkich delnich wsach hač do Gołkojc „lan terle“, ale prawa Delnjoserbowka jón „hośepujo“, a to čini tak: do lěwicy wozmje horšć wusušeneho lenu a do prawicy hładku łopatku a potom tak dołho do lenu na stejacej descy pjerje, hač su wšitke pazdźerje wotpadałe. Kaž žónske w towarstwje len trěju, tak też jich něhdźe 5 abo 6 naraz „hośepjo“. Někotre horšće so ze šikom do „switka“ zwjazaju, a tajki so len khowa.

Zymne wětry duja po prózdnych zahonach. Hospoza dźe na najstwu, zo by len na wochlicy „cesała“, dźěło pada na zemju a dobry len ma w rucy. Hdyž je dźěło derje wutřasene, hotuje

*) Kule wot jara hustych jahłow w runklicynych łopjenach; hornjoserbscy: hołbje.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/105

so kudźel a rjana předliča dźe na přazu k wjeselej zabawje, hospoza pak předźe domach „sebne“. „Nazajtra“ pyta so „mótejdło“ a pilna ruka mota wot „potacow“ a wot „cołkow“ přeco 40 nitkow do pasma, wot 20 pasmow ma „mótk“, wot 15 pasmow ma „półternik“ a wot 10 pasmow „źełowego“ jedyn „tanšpjel“, — 6 mótkow du do štuki.

Po „zapusće“ dyrbi předźeno być warjene, „pałkane“, „powěsane“ a sušene, „tšapane“ a sukane, na „staśiwa“ (krosna) wite a přisukane. Hdyž je „njespěch wuhnaty“*), synje so mać abo dźowka k „staśiwam“ a „źěła“, wona „chyta conk“ wot jeneho boka do druheho, „tapa“ z nohomaj a „nadwězujo“, hdźež nitka so „zryjo“.

Pilna ruka njepřestanje, runjež tež raz „conk hopanjo“ abo „bardo se zbijo“, abo „štryk se zryjo“, doniž płat („lěwant“) hotowy njeje. Trodle na kóncu so wotrěžu, płat so z krosnow „hobjerjo“ a do „šlinkow zrěžo“. Zyma je so minuła, trawnik so hižo zeleni, tak zo móže hospoza płat rozpřesćerać a bělić. —

Na wěži ćepje jenu! Připołdnica so minje: pilna ruka a mudra huba stej ju wotehnałej.**)

H. Jordan: Łužica 1888, str. 77.

Takle wobćežuje připołdnica wosebje žony a dźěći. Najbóle přikhadźa na młode žony, na žony, kotrež maju domach małe dźěći, wosebje pak na njedźelniče, hdyž připołdnju wonkach na polu dźěłaju. Hewak tež so zjewja ludźom, kiž njejsu čisteje wutroby.

50. Přezpołdnica a njedźelnica.

(Z Němješka.)

Žana njedźelnica njedej čez połnje wonkach wostać na poli. Razka pak jo tola jena wonkach wostała. Tuž jo čišła k njej ta čezpołnica. Su pak čecej pojedali: „Hdyž móžoš tu štundu čepojedać, njemožo ći ta čezpołnica nic sčińć.“ Tak jo tu njedźelnica rowno len pléła a tuž jo jej chopiła pojedać wot lena, kajke wilke dźěło to z tym lenom jo. Wona jej pojedašo: „Jo, z tymle lenom jo wilke dźěło. Najpjerej dej buć rola či-

*) Hladaj wo tym we wotdźěle „Kubołćik“.

**) Słowa we smužkach „“ su delnjoserbske. — Přir. niže č. 50 a 54.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/106

hotowana, poten dej buć tyn (h)noj wozeny a poten rola worana a poten len syty a poten plěty a poten ryty a poten rozkład'wany a poten horej brany a poten dźernjeny a poten zas won porany a kład'wany, a 'dyž ležany jo, poten zas horej brany a do snopow (w)jazany, do pjecy tykany a sušeny a poten łamany a poten woćepany a poten chlowany a poten do kudźele hot'wany a poten pčedźeny a poten sukany a poten snowany a poten nawijany a tkany a poten běleny a poten rězany a poten šyty a poten možoš se jen ledym woblesć.“ — Z tym bu ta štunda nimo a ta čezpołnica hopušći tu njedźelnicu.

E. Muka: Łužica 1889, str. 79.

51. Přezpołdnica w Załužu.

(Ze Žarnowa w D. Ł.)

W Załžu (Załužu) wóstała ženska na polu přezpołnje skomźijo, a čišła jo čezpołnica ku njej a jo ju prašała, co wona jow gótujo. Wóna groni, wóna how lan plějo. Čezpołnica jo zase prašała, njewě-lich wóna, kotry cas dej wóna domoj byś. A ta ženska jo jej groniła, až wóna to zwónjenje njej' słušała a jolich to hyžno tak daloko. Ta pak jo groniła: „Ten cas jo hyžno dawno zajšeł!“ a chopiła so z njeju rozgranjaś, až ta štunda se minuła, a wó tom se ta čezpołnica zgubiła.

E. Muka: Łužica 1889, str. 61.

Teho, kiž jej njemóže na wšitke jeje prašenja wotmołwjeć, abo hodźinu (2) dołho wo jednej wěcy powědać, pak skóncuje, pak na wšelake wašnje khosta. Haupt podawa z přeněmčeneje wsy Dźěžow (Diehse) powěsć, w kotrejž so powěda wo młodźencu, kotrehož je připołdnica do smjerće z prašenjemi zmoriła, dokelž wón njebě čisteje wutroby; wón mjenujcy sedźeše připołdnju při swojej slubjenej, kotraž w trawje spaše, a přemyslowaše, kak by ju wotbył, zo by sej ju brać njedyrbjał (Sagenbuch s. 78). W Hornjej Łužicy so praji, zo temu, kiž jej njemóže na jeje prašenja wotmołwjeć, šiju zwinje*) abo jemu hłowu dospoł-

*) Też temu, kiž před njej ćěka. W přeněmčenych Kózłach (Kosel, p. Kamjenca) přińdźe **p.** na jenu žonu, kiž bě z dźěsćom na polu. Žona je ze strachom swoje dźěćo na ramjo wzała, zo by ćeknyła. Připołdnica pak je jej šiju zwinyła, zo je burowka z dźěsćom mortwa k zemi padnyła. Haupt, s. 78.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/107

nje wottorhnje, znajmjeńša pak jemu strašnu khorosć, z wulkim hłowybolenjom zjednoćenu načini. Někotři (w Hornjej Łuž.) wěrja, zo zetkanje z připołdnicu (runje kaž z dźiwicu) přeco khorosć a na třeći dźeń smjerć přiwjedźe. W Delnjej Łužicy praja, zo tón, kotrehož njeje dospołnje skóncowała, tola skhromi (Schulenburg, W. Volkssagen 89). Najbóle pak so praji, zo temu, kiž k jeje spokojnosći njewotmołwja abo njepowěda, hłowu ze serpom wotrubnje; druhdy też přińdźe tak, zo to člowjek njepytnje, a jemu wot zady hłowu wotrěznje, njeprašawši so jeho prjedy abo nježadawši sebi wot njeho něšto powědane měć (hl. niže č. 54). Druhdźe so baje, zo zakomdźeneho a njewotmołwjaceho zadaji, do wutrobna storči a přez to jeho skóncuje*), abo też zo jeho zežerje, tak zo ničo wjac po nim njewostanje, hač jenož drasta.**) Niže podata bajka č. 53 powěda, kak je raz připołdnica młodeho wowčerja a jeho stadło na kamjenje přewobroćiła. Marja Nykowa ze Zagorja mi powědaše: „Jedna baba jo na polu wusnula (w)dwanastej štundźe. Da jej ta čespołnica wotrězała šwabicu (suknju) celu wót teg' žiwota. A dyž jo pótn ta žeńska wocućiła, da jej šwabica padnuła dolój.“ Schulenburg powěda, zo je raz připołdnica konjej hłowu zežrała; to pak so mi zda być změšenje z grabami.***) — Tu móžemy podać slědowace bajki.

52. Źowkowy.

(Delnjoserbscy.)

W Popojcach ma jano pólo to mjenjo „Źowkowy“, a to togo dla: Něga źěchu tři źowki tam na to pólo a wóstachu přez

*) Hdyž njeje wjacy powědać móhł, je jeho připołdnica do brósta storčiła a na to wašnje jeho skóncowała. Tón člowjek měješe lóžku smjerć (z Noweje Łuki).

) Hdyž jej něchtó cyłu hodźinu powědać njemóže, dha wona jeho přewinje a póžrěje (z Roholnje). Přir. też č. 52. Też Schulenb., W. Volksth. 46. Die **P.... hat auch Leute aufgefressen (Brama). — Też w archangelskej guberniji hroža dźěćom: „ужо тя полудница съѣстъ!“ Afan., Poet. wozzr. III, 137.

***) W. Volksthum 46: Slepjanski bur Leido paseše raz njedźelu konja zady hata Běžyny. Připołdnju wusny. Bórzy přińdźe připołdnica a zežra konjej hłowu. Jako bur wocući, bě kóń bjez hłowy. — W Slepom so wjele powěda wo grabach, kiž konje žerjechu (hl. wyše). Při tejle bajcy sebi bjezdźak naspominamy tamne powěsće wo grabach, kotrež su bjez dwěla z přičinu jeje nastaća.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/108

półdnje wence. Wóni su se tam zgubili, a nicht njejo zgónił, źo su wóstali, a njejsu nic ak někake lapy za nimi namakali. Tomu pólu pak gronje „Źowkowy“ až do nětejšnego casa.

H. Jordan: Čas. Mać. Serb. 1876, str. 20.

53. Kamjeńtne stadło.

Hdźež so z Jěžowa do Němskich Pazlic dźe, storka k pućej dele stare polo, kotrež hižo sta lět dołho puste leži. Wjele kamjeni je tam na nim rozpjeršene a na najwjetšim srjedźa mjez nimi je znamjo muža wurubane. Ludźo sebi powědaju, zo běchu tele kamjenje něhdy stadło wowcow; też jich wowčeŕ pječa spi w podobje kamjenja mjez nimi. Jow na zelene, wobrosćene pólko ćěrješe wón najradšo běłe wowcki a sydaše srjedź nich pod starym dubom, kiž tu tehdom steješe; tu so zabawješe ze swojimi młodymi mysličkami, tak zo husto zamysleny swoje wowcki pozaby. Tak so też něhdy sta; wowcki nasyćene po polu wokoło ležachu a miłe wóčka na swojeho pastyrja wobroćachu, dokelž połdnjo bě hižo khwilku nimo a na wšěch honach wokoło wotpočowaše połdnjowy měr. Hólčik pak teho njepytny. Nadobo přiwda so k njemu připołdnica a, kaž jeje wašnjo je, prašeše so jeho, kak so z wowckami a z jich wužitkom za čłowjeski splah ma? Hólčik wjele powědaše, wšitko, štož jenož wědźeše, ale jara, jara pomałku so słónčko na njebju hibaše. Poł hodźinki bě lědom powědał a njemóžeše sebi ničo wjacy wumyslić. Styskniwje wokoło so hladaše — a připołdnica hněwna před nim steješe. Hólčik so ženje wjacy domoj njewróći a swoje wowcki k hródźi njepřihna. Jako jeho pozdźišo pytać běžachu, namakachu jenož kamjenje.

(M. Cyž w pražskej rkpnej „Serbowcy“ 1847—48.)

Po tym, štož bě hač dotal wo připołdnicy prajene, widźimy, zo je wona wot ludźi jako zły daemon wobhladowana. Hišće dźensa praji so žortnje temu, kiž na polu přez połdnjo wostanje: „Njebojiš so, zo připołdnica na tebje přińdźe?“ A hdyž so za njej naprašuješ, rjeknu tebi stare žony: „Dźakowane budź bohu, zo so wjacy njepokaže!“ Tuž bjez dźiwa, zo sebi lud też wšelake srědki přećiwo njej wumysli. Najlěpje je, ju cyłu hodźinu (2)

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/109

z powědanjom wotdźeržować.*) Po někotrych bajkach móžeš na tajke wašnje připołdnicu na přeco wotbyć, tak zo so ženje wjacy njewróći. W jednej podobnej bajcy sama připołdnica wozjewja: „Přewinjena so ja ženje wjacy njewróću.“ W někotrych stronach praja, zo přewinjena připołdnica ženje wjacy teho njewobćežuje, kiž je nad njej dobył — druhdźe pak powědaju, zo so přewinjena připołdnica z cyła ženje wjacy njewróći, a přez to sebi wukładuja, zo nětko wjacy njekhodźi. K temu druhdy lud přistaja, zo bě na tajke wašnje přezpołdnica wumóžena, z čehož sleduje, zo ju sebi lud w někotrych stronach pozdźišo jako błudnu, khostanu dušu wukładował.

54. Přewinjena připołdnica.

Něhdy w starych časach je připołdnica była. To běše běła žona ze serpom, kotraž při słónčnym wjedrje připołdnju po polach khodźeše, zo by ludźom, kiž přez połdnjo wonka dźěłachu, hłowu wotćała.

Raz dóńdźe připołdnica holcu na polu, kotraž přez připołdnje len plěješe, a chcyše jej wot zady hłowu wotrubnyć. Holca so na nju dohladawši poskoči, zhrabny z mjezy swój serp a na njón pohladawši zawoła: „Ja so njeboju“. Připołdnica rjekny: „Tež připołdnicy so njebojiš?“ Holca zawoła: „Nikoho so ja njeboju!“ Připołdnica so wusmja a rjekny: „Ty so mi lubiš.“ Holca praji: „A ty so mi njelubiš, khiba zo by serp na trawu położiła.“ Připołdnica rjekny: „To so hodźi“, pušći serp do trawy a potom dale rěčeše: „Ja chcu ći žiwjenje wostajić, jelizo móžeš mi cyłu hodźinu wo lenu powědać.“ Holca praji: „To sy zjebana; čehodla ja to njemóhła?“ Připołdnica rjekny: „Dha spytaj a powědaj.“ Holca sebi pomysli: „Ja budu kóžde słowo powědanja prawje rozćahować, zo prawje wjele časa

---

*) Powostanki wěry, zo je móžno złe duchi přez dołhe powědanje wotbyć (możność przegadania albo zagadania duchów szkodliwych), zakhowachu so też pola druhich Słowjanow a pola Litwjanow w tym, štož sebi lud powěda wo připołdnicach, čertach a njebohich. Zajimawe je, zo je zhromadna wosebitosć jara mnohich baji teje družiny ta, zo předmjet dołheho powědanja, kotrež dyrbi čas spěšnišo zahnać, je plahowanje a přihotowanje lenu. J. Karłowicz, Wisła 1889, str. 275.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/110

zańdźe, a ja ćim wěsćišo dobudu.“ Tuž započa a rěčeše rozćahujcy: „Z le-nom je jaa-ra — jaaara — — wul-ka haa-ra. Najprjedy so rola přihotuje, polo so wora a włóči — a to wšitko dyrbi so prawje derje činić ... Haaaj — z le-nom je jaa-ra — jaaa-ra — wul-ka haa-ra ...“ Tole poslednje hrónčko při rozćahowacym powědanju jara husto wospjetowaše — a njeżli bě poslednje słowa dorečała, běše so hodźina dawno minyła. Připołdnica rjekny: „Ty sy dobyła; ja sym přewinjena — a přewinjena so ja nihdy wjacy njewróću.“ Tak rjekši a na serp zabywši připołdnica swoju stronu dźěše, a potom jeje ženje nichtó wjacy wohladał njeje.

Pful: Łužica 1887, str. 70.*)

(25.) Schulenburg (W. Volkssagen 89) ma tule bajku: Jena žona je sebi wotmysliła na polu připołdnju wostać a so z přezpołdnicu hodźinu dołho rozrěčować. Tak też sčini. Powědaše hodźinu dołho (11—12), a jako dwanatu ćepješe, njebě hišće z powědanjom hotowa; tuž dyrbješe přezpołdnica preč a ženje wjacy so njewróći. — Po druhich přezpołdnica rjekny: „Nětko sy mi moju móc wzała, a ja sym swobodna a ty też; tola druhi raz sebi něšto tajke njezwěř.“ Tak bě přezpołdnica wumóžena, přetož wona bě zaklata.**) —

Štóž pak na prašenje připołdnicy wotmołwjeć njemóže, móže sebi wot njeje (kaž też wot druhich złych duchow) też přez to pomhać, zo wótčenaš wot zady bjez zastorčenja wuspěwa.***)

(26.) Też tosta a dorańćik, hdyž je při sebi nosyš, přezpołdnicu zaćěritej. Schulenburg (W. Volkssagen 86) piše: Jena žona, kiž měješe małe dźěćo, ryješe připołdnju kulki, měješe pak zela při sebi. Tu k njej přińdźe přezpołdnica a rjekny: „Hdy by při sebi dorańćik a tostu njeměła, dha by te kulki ženje nje-

---

*) Cyle podobnu bajku podawa M. Róla w rkpnej. „Serbowcy“ (1866—67). Bajka jeho kónči: Prjedy pak, hač bě dokónčiła, wotbi jena, a swět bu přez nju na wšě časy wot připołdnicy wumóženy. — Přir. č. 1 str. 105, pola Veckenstedta.

**) Přir. też Veckenst. s. 108, č. 19.

***) Ponich, Laus. Monatschr. 1797, s. 747. Haupt 77. Šołta, Łužičan 1876, s. 169. Ja mam tón přiwěrk z Noweje Łuki a też z druhich wsow.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/111

woptała.“*) Potom so zhubi. Žona zasta hnydom z ryćom a dźěše domoj. To bě runje připołdnju. —

Zo bych připołdnicynu powahu po ludowych bajkach dowurysował, podawam bajku z Jabłońca, po kotrejž připołdnica też dźěći přeměnja.**)

55. Přezpołdnica přeměnja dźěćo.

(Mužakowska podrěč.)

Jedna njedźelnica była na poli a swóje dźěće sobu na poli měła we humpali. Toć jo ta čespołnica čišła, jo dźěće grabnuła a swóje tam šlapiła. To jo widźeła susodka, kotaraž čipodla dźěłała. Pótn jo to druge dźěće w tej humpali jare płakało, a toć jo ta mać 'ceła jo wezyć — a ta susodka jej zakazała a prajiła, žo to jo druge. Ta pótn njeje jo brała a dała mu płakać. Pótn, 'dyž jo była ta štunda wokoło, jo ta čezpołnica zasej čišła, jo to dźěće chyćiła a to prawe jo tam zas šlapiła.

Powědaše Nagorcyna z Jabłońca.

Wot tejle přezpołdnicyneje powahi, kajkuž sebi ju serbski lud nětko powšitkownje předstaja, so trochu rozdźěla, štož wo njej Sreznewskij piše. Po jeho zajimawych zapiskach njebě připołdnica tajka lóza, haj běše druhdy ludźom dobra a přećelniwa a hakle potom, hdyž ju njeposłuchachu a jej napřećiwo dźěłachu, wědźeše so wjećić a samopašnikow khostać. „Wo připołdnicy“, piše Sreznewskij, „so wjele hrózbneho powěda, tola pak so pódla teho też wěri, zo wona też wjele dobreho čini ... Připołdnju přińdźe k žnějerjam a počina so jich naprašować, kak so jim žněje, kak wjele su posykli, kelko hišće wostawa k sykanju, kak su wusywali, włóčili, kak je skhadźało, kćěło, zrajiło, kak sykaju a wěja, młóća a mjelu; za tym wšěm so naprašowaše teho dla, zo njebychu žnějerjo dźěłali. Někotražkuliž dźowka drje chcyše wotmołwjeć, tola pak njechaše zastać dźěłać a poča syc. Tuž k njej přistupi připołdnica a płakaše, njechaše jej

---

*) „Wenn du nicht hättest bei dir den Dorant und den Dost, so hättest die Kartoffel nicht gekost.“

**) Hl. niže wotdźěl „Přeměnk“.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/112

dać dźěłać. Hdyž pak hišće nětko holca njesčini připołdnicy po woli, roznjemdri so tale a poča jej wić hłowu, doniž ju dospołnje njezwiny, kaž różičku wot stwjelca (Приполдница разсердится, и давай ей крутить голову, пока совсѣмъ открутить, что цвѣтокъ отъ стебля). Hdyž so z njeju žnějerjo wjesele a zwólniwje rozrěčowachu a dohladowaŕ jich swarješe, zo so lěnja, dha přikroči připołdnica k njemu a, byrnjež był sam hospodaŕ abo hospoza, zadaji jeho a pušći bjez hłowy; čeho dla njechaše žnějerjam wotpočnyć dać.“ —

Z přezpołdnicu so w Delnjej Łužicy husto změšuje *serpownica*, też *serpašyja* atd. mjenowana. Tak też w Zwahrowym delnjołužiskim słowniku čitamy: „Serpyschyja, eine Mittagsgottheit (oder Gespenst), sonst pschéspolniza genannt, bei den alten Wenden, von der erzählt wird, dass sie die in der Mittagsstunde allein auf dem Felde Verweilenden anzufallen und deren Hälse mit einer Sichel abzuschneiden pflegte.“ Na rozdźěl mjez woběmaj bytosćomaj prěni pokaza H. Jordan w Časop. Mać. Serb. 1876, str. 15. Hłowny rozdźěl mjez nimaj wotpočuje w tym, zo připołdnica jenož připołdnju (hodźinu, dwě), serpownica (serpašyja) pak stajnje po polach khodźi. Swoje mjeno widźomnje dosta wot teho, zo stajnje ze serpom (w rucy, pod pažu, w korbiku) khodźi a z nim šiju (hłowu) wotrězuje tym, kotřiž do žita, hrocha atd. nutř lězu. Tehodla napominaju starši swoje dźěći, hdyž chcedźa do hrochu truki torhać hić abo do žita po „módracki“ lězć: „Cakaj, cakaj, serpjelšyja buźo přijś!“ Abo: „Njeźišo tam nutř, tam jo serpownica (abo šerpašyja)!“*) Hewak so wo njej ničo njepowěda; jeje podoba so dale njewopisuje, jenož w Jordanowej bajcy so praji, zo je bjez hłowy khodźiła. Hewak so wopisuje jenož tehdom, hdyž je z přezpołdnicu změšana; tu ma podobu stareje baby, kaž přezpołdnica (Žylow, Skjarbošc). Zwahr (kiž ju też z přezpołdnicu změšuje, kaž bu hižo prajene) powěda, kak je ju raz jedyn Serb zahnał z wobroćenymi hrabjemi: „Jedyn, kotrehož je na polu překhwatała, spyta podarmo z dźeržakom hrabi so přećiwo njej wo-

*) Schulenburg, W. Volksthum 66. — Tola druhdźe na runje tajke wašnje też z připołdnicu dźěćom hroža: Njejźišo tam nutř, tam šari (sedźi) ta přezpołnica“ (ib. 45). Widźeć je, kak so wobě bytosći změšujetej.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/113

barać; hakle potom, jako je hrabje wobroćił a ju z jich zubami bił, serpyšyja ćekny.“ Jordanowa bajka wo serpownicy je tale:

56. Serpašyja.

(Delnjoserbscy.)

Serpašyja je wjelika žeńska, ta chójźi přez głowy a ma serp spód pažu. Wóna njechójźi jano přezpołdnje, ako přezpołdnica, ale stawnje po pólach. A źišam, kenž do žytow abo pšenicy lězu, aby tam módracki, kukol a druge kwišenki tergali a při tom žyta stepcu, tym wóna ze swójim serpom głowu wótrěznjo.

H. Jordan: Časop. Mać. Serb. 1876, 20.

To je wšo, štož móžeš w Delnjej Łužicy wo serpownicy (serpašyji, serpjej babje atd.) słyšeć.*)

*) Tudy dyrbju pokazać na cyle podćisnjenu bajku wo serpu (= serpownicy), kotraž je woćišćana w Máchalowej knizy „Nákres slov. bájesloví“ (hewak jara zasłužbnym dźěłu, jenož w łužiskim wotdźěle njezbožownym) na str. 136. Tu z woprědka steji: „Serp je žona w dołhej, běłej drasće ...“ Hižo to so njeda myslić; žona tola njebudźe měć mužske mjeno. Hižo z teho so da sudźić na němske žórło (die Sichel) — a te žórło je k. Veckenstedt. Tón mjenujcy praji we Verhandl. der Berl. Anthropol. Ges. 1877 na str. 21: Ferner tritt uns diese Sichelfrau (t. r. serpašyja) unter dem Namen Serp in folgender Schilderung entgegen: „Das Weib war bekleidet mit langen weissen Kleidern, ihr Gesicht konnte man nicht sehen; in der Hand hatte sie eine grosse, scharfe Sichel, weshalb sie auch den Namen Serp führte. Sobald es Mittag war, trieb die Serp alle Leute vom Felde nach Hause, und die nicht freiwillig gingen, die schlug Serp mit ihrer Sichel so lange, bis sie ihn fortbrachte. Sonst wohnte Serp in Furchen und wartete auf Kinder, welche in die Schoten gingen, hieb ihnen dann den Kopf ab und steckte diesen in einen Sack.“ (Für diesen Vortrag aus dem Böhmischen übersetzt von Herrn Lehrer Jordan in Papitz.) Potajkim najprjedy k. Veckenstedt praji, zo łužiska serpašyja ma w bajcy, kotruž hnydom podawa, mjeno serp (die Serp!) — a na kóncu we spinkach wozjewja, zo je ta bajka poprawom češka a zo je ju za jeho přednošk serbski spisaćel k. H. Jordan přełožił. Čemu nětko wěrić? Ani jenemu ani druhemu. Prěnjemu njemóžemy wěrić teho dla, dokelž nichtó w Serbach žónskeho daemona z mjenom „serp“ (ta serp!) njeznaje a dokelž bajka, kotruž k. Veckenstedt tudy podawa, je woprawdźe češkeho pokhoda (kaž niže dopokažemy). Tola też to njeje wěrno, zo je k. H. Jordan tule bajku za Veckenstedta přełožił! Knjez Jordan to (w privatnym lisće) za hołu łžu wozjewja ze słowami: Njejsom za Veckenstedta žednje nic z češkego přestawił! Joli až to tam stoj, ga jo to zełdgane.“ To je charakteristika

W někotrych stronach (w Žylowje) słyši so druhdy za „serpownica“ też *„přišerpańc“* (masc.), tola pak jenož tehdy, hdyž dźěćom wobaraju, zo njebychu do žita nutř po „módracki“ łazyli, ze słowami: „Njejźišo tam nutř, tam jo přišerpańc (abo serpownica“)!“*) Ničo bližše pak so wo nim njepraji.**)

Veckenstedta. Knjez Máchal njedyrbjał tu bajku we swojim dźěłu jako serbsku wozjewjeć, dokelž tola sam Veckenstedt na kóncu we spinkach jeje češki pokhod připóznawa a sam ju pozdźišo do swojeje zběrki přiwzał njeje. Veckenstedtowy a Máchalowy Serp njeje ničo druhe, hač češke „kosířky“. Je mi drje čěmne, zwotkel tehdom Veckenstedt tu powěsć wza (móže być, zo měješe privatne žórło) — tola češka powěsć wo „kosířkách“ (woćišćana pozdźišo w l. 1882 w „Pohádkách a pověstech ...“ Slavije str. 82) je jeho bajcy tak podobna, zo nam bjezdźak na mysl přikhadźa. Podawamy ju tudy: „Ty (= kosířky) byly oblečeny v bílý, dlouhý šat, který však každý ... na své hříšné oči nemohl viděti. V ruce pak měly dlouhý kosíř ..., od čehož také jméno jejich „kosířky“ vykládají. Jakmile poledne uhodilo, honily kosířky všechny lidi s pole domů, a kdo dobrovolně jíti nechtěl, toho kosířky svými kosíři sekaly tak dlouho, až jej domů donutily. Jindy bydlely kosířky tyto v brázdách a čekaly na děti, jež do hrachu na lusky chodily; tam prý jim hlavu usekávaly a do pytle strkaly.“ To je słowo po słowje hač do najmjeńšich detailow Veckenstedtowa bajka, to so njehodźi přěć. —

Na str. 109 praji Veckenstedt, zo dźěći serpownicy też „Anna Subata“ praja, kotruž też (wot str. 112) jako wosebitu bytosć wopisuje. Hana Zubata je (po sobudźělenju k. Jordana) historiska wosoba; bě to mandźelstwołamarka, kotrejž bu w Gołkojcach hłowa rubana. A dokelž je wotćata hłowa na přihladowarjow zuby šćěriła, tehodla te mjeno. Marja na Pjeńku (Veck. str. 113) je snadź jenož druhe mjeno za „Hana Zubata“.

*) Schulenb., W. Volksth. 66. Tam też praji: „Přišerpajnc ist die serpownica.“

**) Też Veckenstedt, kotryž jeho mjenuje poserpańc (str. 54) ničo wjacy wo nim njeposkića. Tola pak ma wjacy powěšći wo serpu a serpelu. Wopisanje hrózbneho serpa (der Sichelmann) ma Veck. z Baršća (Forst) a ze Stareje Darbnje (Alt-Döbern), potajkim z přeněmčenych stron, a tuž je njemóžemy hižo teho dla do serbskich bajkow přiwzać. Wyše (hl. Lutki) pokazachmy, kak jara, haj druhdy dospołnje rozdźělne powěsće maju němske strony Łužicy, tak zo je dyrbimy jako wosebite powěsće němskich wobydlerjow prjedawšich serbskich stron wobhladować a nic k serbskim ličić (k. Máchal pak te wopisanje na str. 136 jako serbske podawa). Z teje sameje přičiny nima za nas ważnosće č. 13 na str. 56. „Die Přezpolnicer“ (běłe mužiki připołdnju na polu), dokelž su z přeněmčeneje Stareje Darbnje. Druhe powěsće wo „serpu“ a „serpelu“ (č. 3—11) su drje ze serbkich stron, dokelž

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/115

Přikhadźamy k wukładowanju tychle bytosći.

Wyše hižo podachmy ludowe wukładowanje připołdnicy jako zakuzłowaneje knjenje, kotrež tudy na swojim městnje hišće raz naspominamy.

Haupt, Šołta a Pful ju wukładuja jako personificirowany wopar (Sonnenstich), potajkim jako bytosć, přiwuznu „morej“ abo „smjertnicy“.*) Swoje wukładowanje podpjeraju z tym, zo připołdnica připołdnju a jenož při słónčnym wjedrje khodźeše a zo druhdy ludźom khorosć načini. Też K. Haberland měni: „Die Personification der das Gehirn afficirenden übermässigen Sonnenhitze in dieser Mittagsfrau ergiebt sich leicht aus der Angabe, dass sie bei umwölktem Himmel oder nahendem Gewitter sich nicht sehen lässt.“ **)

Nas pak te wukładowanje njespokoja, z najmjeńša nic jako hłowne wukładowanje připołdnicy. Po nim bychmy přinuzowani byli ju na jedyn skhodźenk z morom a smjertnicu postajić, štož njemóžemy. Jeničcy to, zo so připołdnju a w słónčnych dnjach pokazuje, njedosaha po našim zdaću k jeje wukładowanju, hač runjež to sobu słuša k ważnym rysam jeje charaktera.

Wšak je znate, zo so doba wokoło připołdnja wobhladuje z cyła jako hodźina duchow, podobnje kaž połnóc — štož je

---

pak ničo podobne njenadeńdźechmy a też pola druhich zběraćelow njenakhadźamy, njemóžemy je přiwzać, hdyž njewěmy, hač su prawe abo podćisnjene. Też wo tym nam ničo znate njeje, hač so w někotrych stronach woprawdźe „serp“ za „serpownica“ atd. praji. Z tychle rědkich, njejasnych a z wjetša jara njewěstych abo też njeserbskich powěsći je sebi Veckenstedt wutworił cyłu swójbu mužskich přezpołdnicarjow, serpow, serpjelow, poserpańcow a serpyšyjarjow jako pendant k přezpołdnicam, žónskim (!) serpam, serpownicam a serpašyjam. Haj wón skónčnje dóńdźe k temu wusudej, zo mjena přezpołdnicař (wot njeho sameho wutworjene) a serpyšyjař (też) su prěnjotne a zo hakle z nich nastachu feminina přezpołdnica, serpyšyja přez spušćenje ř na kóncu! (Verhandl. d. Berl. Anthrop. Gesellsch. 1877, 24.)

*) Haupt, Sagenbuch, str. 78. Šołta, Łužičan 1876, str. 168. Pful, Łužica 1887, str. 70.

**) Karl Haberland: Die Mittagsstunde als Geisterstunde, w Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft 1882, 318. Češka „polednice“ přećiwo temu lěta we wichoru.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/116

Haberland wobšěrnje pokazał.*) Jako běchmy małe dźěći, nan je nas přeco swarił, hdyž při wobjedźe rěčachmy abo so smějachmy; tak też w Rusowskej zakhowuja při wobjedźe ćicho.**) Ze serbskeje Łužicy mózu podać sem słušace slědowace powěsće a přiwěrki: Na bórkowskim „groźe“ pječa wustupuja druhdy stare murje a nasypy, kotrež so z dypkom jeneje hodźiny zaso minu.***) Připołdnje so z cyła jako njezbožowna hodźina wobhladuje: připołdnju njesměš dźěći niže lěta bjez dohlada wostajić, hewak budźa přeměnjene,†) připołdnju dyrbja njedźelniče we łožu być, dźěći, připołdnju narodźene, budźa njezbožowne, připołdnju njesměš też wusywać atd.††) Připołdnju pokazuja so abo wosebje swoju móc maju też druhe mythiske bytosće, kaž dźiwica, lutki (hl. bajku č. 23) atd. Wo tym swědči też tuta bajka:

57. Připołdnju při rěčcy.

Srjedź Prahi a Lutyjec we dole wjedźe přez rěku Čornicu wysoka kamjeńtna ława. Ludźo powědaju, zo tam wo dnju a w nocy šeri. Raz je tam jedyn muž připołdnja dwanaćich přez tu ławu šoł a je widźał we wodźe staru žónku skhilenu sudobje wopłokować a je na nju zawołał: „Žónka, što dha ty tudy tola činiš?“ A duž je so ta žónka zhubiła.†††)

Powědaše k. Mucyna z Wulkeho Wosyka.

Też to, zo připołdnica ludźom druhdy khorosć načini, njedosaha jako dopokaz teho, zo je wona personifikacija wopara. Wšak so wo wšelakich lěsnych a jim přiwuznych daemonach z cyła praji, zo khorosće načinjeja, kaž wo ruskich lěšich,††††) wo našej dźiwicy (hl. wyše), wo směrkawje (niže) atd.

Připołdnica je bjez dwěla pólny daemon, wobstražowarka polow, přiwuzna z wšelakimi lěsnymi daemonami, z kotrymiž je

---

*) Hl. też Sumcow, Культурныя переживанія, Kijew 1890, § 43. Священное значеніе обѣденнаго времени, str. 113.

**) Přir. też: Sumcow l. c.

***) Rabenau, Der Spreewald 138.

†) Hl. wotdźěl „Přeměnk“.

††) Schulenb., W. Volksthum 86.

†††) Móžemy ju najskerje k wódnym žonam přiličić.

††††) Máchal; Nákres ... 125.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/117

jenajkeho pokhoda, abo wot kotrychž najskeršo runje wukhadźa. To dopokazuje wjele jeje samownosći a přiwěrkow wo njej, kaž też wosebje jeje najbližša přiwuznosć ze „serpownicu“ a podobnymi eminentnje pólnymi byćemi.*) Ze serpownicu, serpyšyju atd. so dospołnje kryje — jenički rozdźěl mjez woběmaj je tón, zo serpownica stajnje po polu khodźi, připołdnica pak jenož připołdnju přikhadźa. W pruskich delanach je wašnje, zo so za připołdnicu někotre stwjelca na polu stejo wostaja — přez to ju zjawnje jako pólneho daemona připóznawaju; při žnjach wostajene někotre stwjelca na polu su widźomnje někajki wopor připołdnicy. Podobne wašnje maju (abo mějachu) też Němcy a Litwinojo; posledni praja, zo te stwjelca wostajeja za „Rugiubobu“, t. r. za babu žita.**) Też to ju jako pólneho daemona charakterisuje, zo so přeco jenož na polu zjewja, zo druhdy přikhadźa z walčkom lenu, zo so najbóle wo plahowanju teje rostliny naprašuje a zo (kaž też serpownica) khosta tych, kotřiž do žita atd. lězu a jo steptaju. Jeje pokhod wot lěsnych daemonow abo jeju přiwuznosć z nimi zjawnje wupraja bajka č. 46, hdźež so runje praji, zo su připołdnicy dźiwicyne sotry; dale widźimy dopokaz teje přiwuznosće w tym, zo ju lud z lěsnej žonu změšuje; pódla teho lud praji, zo připołdnica z lěsa přikhadźa. Wona so zjewja jenož w lěće, kaž ruski lěšij, polewik a druzy lěsni daemonojo. W staročěskimaj słownikomaj (w Mater Verborum a w słowniku Klena Rozkochaného) přełožuje so (w prěnim) „driades, deae silvarum“ a (w druhim) „satirus“ — poludnice; z teho slěduje, zo stari Češa na nju kaž na lěsneho daemona pohladowachu.***) Z lěsneho daemona nasta pólny, kaž z cyła lěsni daemonojo husto do pólnych překhadźeju.†) Też při-

*) „Te serpjelbaby su te čezpołnice byli“, prajachu mi w Slepom.

**) J. Hanuš, Bájeslovný kalendář 197.

***) Zíbrt, Staroč. výr. obyčeje, 217.

†) Mannh., Ant. Wald- und Feldkulte 200. — Stari Serbja mějachu najskerje wjacy podobnych pólnych daemonow. To móžemy z Mannhardtom (Ant. Wald- und Feldkulte 127) sudźić z wašnja přihotować „stareho“. Wo tym piše Mannhardt, rěčo wo wyše naspomnjenym włóšskim salvanelu: „Und wenn um Mantua eine menschlich gestaltete Puppe im Saatfeld „Salbanello“ heisst, so ist das genau der Silvanus agrestis. Auch sonst finden sich nämlich Spuren, dass die Popanze oder Vogelscheuchen im

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/118

wuznosć připołdnicy z němskej Kornmuhme (Roggenmuhme, Kornweib) rěči za to, zo dyrbimy ju k pólnym (a sobu z tymi k lěsnym) daemonam přiličić. Też Kornmuhme kaž připołdnica khodźi w horcych dnjach připołdnju po polach a khosta tamnych, kiž přez połdnjo na polu dźěłaju.*) Starogrichiscy (a romjanscy) pastyrjo bojachu so připołdnju piskać na pišćel abo hewak někajku haru činić, zo njebychu pana (fauna) z jeho připołdnjoweho wotpočinka wubudźili a jemu přez to přičinu k wjećenju dali.**)

Serbska připołdnica a serpownica matej, kaž bě na wšelakich městach hižo naspomnjene, też pola druhich słowjanskich ludow přiwuzne bytosće. Te su: pola Čechow poledníce, poludnice, kosířky a mužski poledníček,***) pola Polakow przypołudnica atd., pola Rusow полудница. Najbóle do zabyća padże

---

Saatacker ursprünglich nicht sowohl aus nüchtern praktischen Zwecken hervorgegangene Schreckmittel für die Vögel gewesen sind, sondern dass sie Darstellungen des Vegetationsdämons waren, der in positiver und negativer Richtung zugleich wirksam Ungeziefer vertreibt und Wachsthum fördert. So wird in Königswartha „(Rakecy)“, Kr. Bautzen, die den Korngeist darstellende beim Ausdrusch der letzten Roggengarbe aus einem mit Stroh umwundenen Holzkreuz gefertigte Menschenfigur, der Alte oder Stary, bis zum Frühjahr verwahrt und dann mit Rock und Hut bekleidet und mit einem Besen in der Hand ins Krautfeld gesteckt.“ Tute wašnje wustupuje hišće w druhich podobach. Serbske wašnje „stareho nosyć“ ma so tak: posledni snop žita, kiž je na lěto womłóćeny, so wot służobnych holcow do mužskeje podoby zwjaza, z pisanymi powjazami wudebi a z wyskanjom na dwór njese; při tym wšitcy wołaju: „Tu njesemy stareho!“ (Schmidt, Briefe aus der Niederlausitz 1780, str. 206. — Časop. M. S. 1884, 128.) — Muka (Časop. M. S. 1882, str. 29 pozn.) naspomina druhu podobu teho wašnja. W někotrych stronach mjenujcy sčinja wotročcy při womłóćenju žita w naléću słomjaneho muža a přibija jeho mjelčo na bróžnjowe wrota temu susodej, kiž hišće womłóćił njeje.

*) Zeitschr. für Völkerpsych. 1882, str. 312.

**) Ib. 313.

***) Haberland w Zeitschr. für Völkerpsychologie 1882, str. 312 praji (po Wolffowej & Mannhardtowej Zeitschr. für deutsche Mythologie und Sittenkunde, Göttingen 1853—59): Die Wendische Lausitz kennt auch noch ein Mittagsmännchen, welches mit verschiedenem Schabernack die Menschen zu vexiren liebt, indem es beispielsweise als kleines Männchen mit einer grossen Hucke Holz erscheint und den mitleidig Unterstützenden unter schallendem Gelächter sich plötzlich in einem Sumpfe befinden lässt. Žórło

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/119

ruska „południca“, wo kotrejž so hižo jara mało powěda.*) Najwjacy bajkow wo njej maju łužiscy Serbja.**) Wot čěskeje „polednice“ wotkhila so naša připołdnica wosebje přez to, zo so jenož na polu pokazuje, mjez tym zo češka „polednice“ do wsow, haj samo do khěži nutř khodźi. Pódla teho pak so wo češkej „polednicy“ (na Morawje) baje, zo ma konjace nohi.***)

Směrkawa.

Podobna bytosć kaž serpownica a připołdnica je też *směrkawa;* kaž připołdnica připołdnju, tak khodźi „směrkawa“ wječor po słónčku, na čož hižo jeje mjeno pokazuje.†) Pful też poznamjenja, zo wječor po słóncu khodźeše *brunčadło*;††) wo tym pak dale ničo njezhonich.

Směrkawa bě hač do Schulenburga, kiž wo njej něšto słowčkow zapisa, w serbskej literaturje dospołnje njeznata. Njenaspomina ju žadyn wot zběraćelow serbskich powěsći a bajkow, haj samo jeje mjeno w žanym słowniku njenamakamy.

Schulenburg wo njej praji: „Směrkawa přikhadźeše po słónčku, abo też cyle po ćmje. Teho dla starši njepušćeju małe dźěći na směrkanju won, dokelž stróžele wot směrkawy su najhórše. Přećiwo tym je najlěpše dać dźěsću łžičku sele z wodu; też stróželowe zelo (Centaurea jacea L.) je přećiwo nim dobre.“ (Ze Slepoho.)†††)

---

teho sobudźělenja je Gräve, kotryž na str. 59 rěči wo Mittagsmännchen oder Weibchen. Ta bajka pak, kaž kruće měnju, je z němskeje Łužicy, kaž nimale wšitke bajki pola Gräve (wšak też serbske mjeno teho mužika njepřistaja, mjez tym zo připołdnicu, bože sedleško atd. serbski mjenuje).

*) Afanasjew, Poet. wozzr. III, 137. — Sumcow, Kult. perež. 113.

**) Kak hłuboko w serbskim ludu je so wěra do připołdnicow zakorjeniła, wo tym swědča ludowe přisłowne prajidma wo připołdnicy, wyše podate, a wšelake městne powěsće. Tak so w Błobošojcach pokazuje kamjeń, na kotrymž je pječa připołdnica sedźała. Kamjeń je šěry, z mochom wobrosćeny a horjeka wusedźany (Schulenburg, W. Volksthum 45). Sem słušatej też bajcy „Źowkowy“ a „Kamjeńtne stadło“.

***) Slavia, Poh. a pow. naš. lidu 81. — Máchal, Nákres 138.

†) „Směrkawa“ wot směrkać, dokelž jenož na směrkach, při směrkanju khodźeše.

††) Łužica 1887, str. 70.

†††) Wend. Volksth, 67.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/120

Po tym sobudźělenju by so serbska „směrkawa“ dospołnje runała češkej a morawskej „klekánicy“ (klekánice, klekánica, też masc. klekáníček), kotraž pječa też khodźi wječor po přebijenju abo „po klakanju“ (čěs. „klekání“) po wsy a bjerje dźěći, kotrež so hišće wonka komdźa.

Mi pak je so radźiło wuslědźić wo njej w ludźe wěru, kotraž ju nimale na jedyn skhodźeńk z připołdnicu staji a přez to nam jeje byće wujasnja a wukładowanje wolóža.

Směrkawa je znata jenož w Hornjej Łužicy,*) hač runjež też tu hižo jenož tam a sem ju lud pomni a wo njej sebi rědke bajki baje; w mnohich stronach hižo dospołnje do zabyća padźe.**) Schulenburg wo njej zasłyša w Slepom a Miłorazu, ja pak w Spalach, Nowej Łucy a Worklecach.***)

Mój powědař z Worklec praješe: „Směrkawa jo přišła wječor na polo kaž připołńca, a so też ludźi naprašowaše. Při kotrymž dźěle je směrkawa ludźi namakała, wo tym su woni jej hodźinu dołho powědać dyrbjeli.“ Přikład tajkeho zetkanja z připołdnicu wón też znaješe:

58. Směrkawa.

Z Worklec Budarjec su byli 3 służobne holcy a te su raz hejduš torhali. Na to přišła směrkawa, ta jo jich horje zadźeržała, a jim njeje dotorhać dała tu hejduš. Hdyž su woni dom přišli, dha jo Budařka swariła, čoho dla njejsu hejduš dotorhali. Wone su prajili: „Wona jo směrkawa na nas

---

*) Schulenb. l. c. drje zapisa (z Miłoraza): In Gahre (Garej w D. Ł.) sagten sie „die Smerkawa war ein Gespenst“ und sie drohten: „Ta Smarkawa b'žo će čimać.“ Z teho pak njemóžemy sudźić, zo ju też w Delnjej Łužicy znaja; tute sobudźělenje z (hornjoserbskeho) Miłoraza słuša najskerje do hornjoserbskich wusměškow wo Delnych Serbach — tajke wusměški husto paroduja delnjoserbsku rěč, druhdy woprawdźe jara směšnje. Wšak „smarkawa“ (dł.) je poprawom — smorkawa (šnupa). „Směrkawa“ by dł. klinčało „zmjerkawa“.

**) Móžemy sudźić, zo hižo dawno w někotrych stronach wo njej ničo njepowědaju a ju njepomnja, dokelž nichtó wot staršich zběraćelow wo njej ničo njewě.

***) W Ptačecach słyšach: „Hdyž su ludźo dołho na směrkach na poli buli, da so z kachli něšto waliło a jo prajiło: Wili wali, kak se ja z tych wašich kachli dele wali(ch).“

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/121

přišła.“ A nět njejo wona jim njedźelu na reje hić dała. Wone su tola na reje šli a potn sebi njejsu dom zwěrili. Potn jo sej je grofa hólował.

Powědaše stary braška Wincař z Worklec.

Podoba směrkawy so bliže njewopisuje.

Štož runje wo njej podachmy, podpjera jenož naše wukładowanje připołdnicy jako pólneho daemona. Wobě, připołdnica kaž też směrkawa, buštej wuslědowanej z prěnjotneho pólneho daemona, wobstražowarja polow, spěchowarja přiběranja pólnych rostlinow atd., kajkiž je w serbskej wěrje hač do dźensnišeho serpownica. Kaž wšelake duchi z cyła, tak měješe też tónle pólny daemon wosebje swoju móc w potajnymaj hodźinomaj připołdnjoweje ćišiny a wječornych směrkow. Zetkanje z nim móžeše so po ludowej wěrje stać najbóle připołdnju abo na směrkach, tuž so najwjacy powědaše wo zetkanju z tym daemonom w tychle dobach — a na tajke wašnje móžeše nastać wěra do připołdnicy a směrkawy. Lud zaby, zo stej wobě poprawom ta sama bytosć — zaby też, zo stej poprawom serpownica sama.*)

Worawy, wurlawy.

Wurlawy abo *worawy* su jenož w namjeznych stronach wokoło Čorneho Khołmca a Łutow znate, potajkim su powěsće wo nich na tajku mału, haj hišće na mjeńšu wokolinu wobmjezowane, kaž bajki wo grabach, z kotrymiž su worawy (wurlawy) bjez dwěla přiwuzne.

Wone běchu žónske byća, kotrež w lěsach (w holi), na hórkach bydlachu a so wo dnjo khowachu; wječor pak z dypkom dźesaćich su z hole won na pola a też do wsy jěli a tudy su z wulkej haru worali. Pódla pak su wosebje za tym hladali, hač hišće žana předliča předźe; teho dla žony a holcy jenož do dźesaćich předźechu. Kotraž pak tola sebi zwaži dlěje přasć, móžeše wěsta być, zo na nju „worawy“ přińdu. Dźěše-li po dźesaćich z přazy, so k njej „worawy“ přidachu, jej połne mjecki wrjećenow dachu a jej přikazachu, zo ma je za hodźinu połne napřasć; předźeše-li domach po tej hodźinje, sunychu jej

*) Druhdźe pak (w Češkej, Pólskej a Rusowskej) prěnjotnu bytosć (porno našej serpownicy) hižo z cyła njepomnja.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/122

mjecki z wrjećenami přez wokno z tej samej přikaznju. Kotraž pak njebě w postajeny čas z dźěłom hotowa, móžeše so ze žiwjenjom rozžohnować, přetož „worawy“ ju skóncowachu. Mudre žony pak wědźachu sebi pomhać — napředźechu na kóžde wrjećeno jenož jednu nitku tak, zo njeby drjewo widźeć było, přez čož bu wrjećeno połne. Zjebane „wurlawy“ njemóžachu tajkej překlepanej žónskej zeškodźić, zawołachu jenož hněwnje „Čert je će mudru činił“, hrabnychu mjecki z wrjećenami a so minychu.

Tajki wobraz „wurlawow“ móžemy sebi sčinić po sćěhowacych bajkach:

59. Wurlawa.

(Z Čorneho Khołmca.)

W starych časach su te wurlawy byli. Te su z holow do wsy přišli a mjecki wrjećenow při sebi njesli. Wo wsy su za tym hladali, kotra žona by wječor dlej dźesaćich přadła. Jelizo wurlawa tajku nadeńdźe, kiž po dźesaćich předźeše, tej přepoda te wrjećena z tej přikaznju, zo ma je za hodźinu połne napřasć; po hodźinje so wróći, a njeběše-li napředźene, dha wurlawa předlču skóncowa.

Raz pak je jena žona na kóžde wrjećenò nitku napřadła a na nje nawiła, tak zo móžeše za połne płaćeć. Wurlawa přińdźe a tajke dźěło widźo rjekny rozzłobjena: „Čert je ći tón rozom dał!“

H. Jordan: Časopis Mać. Serb. 1877, str. 109.*)

60. Wurlawy a předlče.

We starym času jo dejała kóžda pčazaniča (přelča) dźesaćich dom buć, hewak by čišli te wurlawy. Ze wsy won čed (před) Khojńcom (Khołmcom) su byli młyńkecy. Te su měli dwě dźowce, kiž stej do wsy na pčazu khodźiłoj. Raz njejstej dźesaćich dom bułoj, a 'dyž stej ze wsy won wušłoj, su jima te wurlawy napčećiwo z teje Kamjenskeje hórki jěli. A duž jima njejsu nutř dać chcyli a su žadali, zo wonej dejitej jim te mjecki wrjećenow napčasć. A wonej stej jim lubiłoj,

*) Veckenstedt sčini z tejle bajki dwě čisle, wo kotrymajž praji, zo ma je z Popojc (str. 117). Tam pak, kaž wšudźom w Delnjej Łužicy, su wurlawy cyle njeznate.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/123

zo to budźotej. Duž su jej nutř pušćili a z woknom te mjecki wrjećenow nutř sunyli. Duž stej wonej kóždom' wrjećenu jenu nitku zwiłoj a zasej won sunyłoj. A duž su te wurlawy prajili: „Čert jo wama tón rozom dał!“

Powědaše Lejna Bałcarjec (něhdźe 20lětnja) z Čorneho Khołmca.

61. Worawy.

Moja baba je mi powědała, až su te worawy wječor po dźesaćich na wsy worali, haž bu šykno kyrkotało. Dyž by jena žeńska po dźesaćich hyšćer pčadła na 'rjećeno, ha by jej hnydom ceło kortko 'rjećenow z woknom nuč (nutř) sunyli a te dejała wona duž napčasć. Dyž njebu wona napčadła, ha bu woni ju wokoło sporali. A duž su potom te žeńske tak mudre byli, až su na kóžde 'rjećeno nitku napčadli.

Powědaše stary Gołbin z Łutow.

Worawy abo wurlawy su widźomnje lěsne žony, kotrež su kaž so zda jara zbližene z wichorowymi daemonami — kaž z cyła w charakteru wšelakich dźiwich ludźi widźimy zjednoćene samownosće duši štomow a wichorowych duchow.*) Jako wšitke dźiwje žony lubowachu předźenje lenu a dawachu jón žonam přasć, přebywachu w lěsach a na horach. Do wsy su jěli a na nawsy su z wulkej haru worali — to jich jako wichorowych daemonow woznamjenja. — Swoju móc mějachu po dźesaćich, potajkim wěstu hodźinu, jako khostanje dyrbješe žona abo holca za hodźinu napředźene měć; dźiwachu jenož na to, zo bychu žónske do dźesaćich dom byłe a zo njebychu po tej hodźinje přadłe — mužskim njejsu ženje škodźiłe; za njedokonjane dźěło žónske kóncowachu — tola žónske wědźachu je też jebać. To wšo jich zbliža z připołdnicami a směrkawami; wot nich so worawy přez to rozdźěleja, zo lěpje wobkhowachu charakter lěsnych daemonow, mjez tym zo tamne hižo nimale dospołnje do pólnych daemonow přeńdźechu.**)

*) Mannh., Baumk. der Germ. 146. — Ant. Wald- und Feldk. 39.

**) H. Máchal we swojim „Nákresu“ (175) mjenuje wurlawu při mórawje; praji, zo stej to synonymje. Z čoho tak sudźi, njemóžu zapřijeć; mórawa tola přikhadźa do jstwy nutř — wurlawa ženje, podawajo wrjećena přez wokno. Mjez tymaj bytosćomaj z cyła žana podobnosć njeje. Za „mórawa“ lud ženje „wurlawa“ njepraji.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/124

Jenička hač dotal wo wurlawje čišćana bajka je Jordanowa bajka č. 59; před Jordanom wo njej nichtó ničo njezapisa.*)

IV.

Počinamy rjad bytosći, kotrež wšelako skutkuja na wosud człowjeka; chcemy wo nich teho dla nětko poréčeć, dokelž někotre wot nich su we wěstej měrje přiwuzne ze wšelakimi dušemi štomow a dokelž so jim podobne mythiske bytosće druhich Słowjanow hodźa wukładować wot duši prjedownikow. Zo tónle wotdźěl njepodachmy hižo po prěnim abo druhim wotdźěle, k temu mějachmy ważnu přičinu: žana wot našich serbskich bytosći, do tuteje družiny słušacych, njehodźi so derje wot duši prjedownikow wotwjedować. Jeničcy *boże sedleško* a *boża 'tosć*, kotrejž bytosći móžetej so k bytosćam přitomneho wotdźěla ličić, móža so na te ważnje wukładować; dokelž pak jeju přiwuznosć z „domowymi“ a podobnymi bytosćemi tak wulka je, kaž pokazachmy, pisachmy wo nimaj hižo w prěnim wotdźěle.

Někotre słowjanske mythiske bytosće tejele družiny naspomnichmy hižo w zawodźe k prěnjemu wotdźělej. Su to ruske dolja (też pola Polakow) a nedolja (доля, недоля), gore (горе, злосчастie), ruska, małoruska, pólska a južnoserbska nuza (бѣда, бида, bieda, биједа), južnosłowjanske sudjenice, rojenice abo rožanice atd., češke sudičky,**) južnoserbski usud, ruska sudьba (судьба), južnoserbska sreća a njesreća atd. Jim so přibliżeja małoruske złydni (злыдни), pólske (a małoruske) boginki, mamuny atd., litwinske laumy a dr. — a runje z tymi je přiwuzna naša *zła żona* a potajna bytosć, kotraž *přeměnki* podćisuje. K bytosćam tuteho wotdźěla móžemy zarjadować też wšelake duchi khorosći, ke kotrymž słuša naš *mór*, dale *smjertnica* a *smjerć*.

---

*) Mjeno „worawa“ pokazuje jasnje swój pokhod (wot „worać“), ćěmniše je „wurlawa“ (snadź nasta přez njezrozymjenje z prěnjeho). Móže być, zo prjedy znajachu też mužskich „worakow“, z kotrehož mjena by so hodźiło słowo „worakawy“ (bösartig) wotwjedować.

**) Máchal w „Nákresu“ (76) praji, zo te same rěkaju serbski (łuž.) „sudzičke“; zwotkel te słowo ma, njepraji. W žanym serbskim słowniku so njenamaka a w ludu je njeznate.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/125

Zła žona.

Serbska *zła žona* so jara zbliža z małoruskimi złydnjami. Złydni su pječa mali, prošeŕscy bědni šědźiwcy (старики нищіе), kotřiž přinošeja žałostnu, wěčnu nuzu a njezbože tam, hdźež so zasydla. Na jich njewotbytnosć pokazuje cyły rjad přisłowow, kaž „просылыся злыдни на три дни, та и выгнать не можна“ (přeprosychu so złydni na tři dny, a bóle jich wuhnać njemóžeš). Złydni zasydla so najradšo pod pjecu. Wot njedolje njesreće atd. rozdźěleja so přez to, zo su wjacy njewotwisne wot człowjeka; złydni njepřinošeja njezbože jenož wěstemu człowjekej, ale temu městnu, hdźež so zasydla; wone skutkuja bóle njewotwisnje, hač njedolja, njesreća, gore.*) Jara zajimawe wosebje za přirunowanje z našej złej žonu je wopisanje złydnjow po wěrje wobydleri wsy Komarowiče (wokrjes Mozyrski) w tak mjenowanym Polěsu (Полѣсье). Złydni su małe, horbate, potulene stworjeńčka w jara wulkich škórnjach a w měcach; z časami přińdu do někotreje khěže, a wot teje khwile so tam hižo ničo wjac njeradźi. Wšědnje so zasydla pod pjecu, zwotkelž wukhadźeja do wšěch kutow hospodarstwa a wšitku poradnosć bjeru. Wone hladaju tež do horncow z jědźu, do najlěpšeje mjatki přisypnu pěska, do najtučnišeho mloka dolija wody, w dźěži khlěb skaža, kokoškam jeja kradnu, butrje njedadźa so hromadu zleć, we wšěm škodźa a wšitkich čwiluja, tak zo khěža, w kotrejž su so zasydliłe, khudnje a přeco do wjetšeje nuzy přikhadźa. Druhdy přikhadźeju bjez přičiny, tola móžeš jich tež přiwołać, hdyž so přez wšu měru honiš za dobytkom. Hdyž něchtó na př. při jědźi dźěła, z wěstosću k njemu złydni přińdu.**)

Serbska *zła žona* ma po słowach Gräve podobu małeje, stareje, wohidneje žony; wona ma wulki horb na khribjeće, khodźi jara skhilena, zepjerajo so wo hrjebło, jeje wobličo je jara zmoršćene a brodawkate, hłowu ma wulku a woči kipjacej.***) Podobnje ju wobrazuje tež Sreznewskij: Wona je stara, małka, sucha, kosćata žónka. Hłowu ma kaž piwny

---

*) Sumcow, Культ. перež. str. 217—219.

**) Wisła V, 503, E. Jeleńska: Wieś Komarowicze.

***) Gräve, Volkssagen 175.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/126

kotoł, na khribjeće hoberski horb, nós kaž žoraw a woči małkej, přeco mokrej.*)

Zła žona přikhadźa w swětły dźeń abo też w nocy do wsy zepjerajo so wo swoje hrjebleško a přinoša njezbože wšudźom, hdźežkuli kroči abo hdźežkuli swojej złej woči wobroći. Za jeničku nóc načini telko běднosći, zo jich za cyłe lěto njeporjedźiš. Přišedši něhdźe do dwora, lěze do wšěch kutow hospodarstwa: wona zaléze do pincy runje tak kaž do bróžnje, do hródźe abo na zahrodu. Hdźežkuli zastupi, je wšo hnydom skažene, njech to je žito, abo kruwy, kozy, štomy abo sudobje a druhe wěcy. Tam, hdźež so zasydli, njedawaju kruwy a kozy mloko abo deja krej, butra so nječini, sydr so kazy, mloko so zewrěwa, wowcy dostanu jětra, psy prašiwjeja, žito žeru wački, płat hnije abo myše jón zežeru atd. Tola hišće hórše njezboža wona přiwjeduje. Pohlada-li na dźěćo niže lěta, dźěćo skhori, dostanje wosypicy, lišawu, wopuchły brjuch (Gräve), haj też wumrje (Srezn.).

A na žane wašnje ju njewotbudźeš, doniž sama njewoteńdźe. Hdyž ju ludźo wohladaju, mjetaju za njej z kamjenjemi, z drjewom, z njerjadom, lija na nju pomyje — tola podarmo, wona njewoteńdźe. Sta so, zo su hródź, w kotrejž je so zasydliła, spalili, městno z křižom poswjećili, na čož spokojnje woteńdźechu — tola jako so zaso wróćichu, steješe hródź kaž prjedy a zła žona sedźeše w njej (Srezn.). Sylni a njebojazni mužojo su wjacy króć spytali ju ze wsy wubić — tola wona so jim z wótrym směchom zhubi a woni skhorjechu (Gräve).**)

Po tym, štož bu wo złej žonje prajene, njemóže być dwěla, zo je wona nimale parallelna bytosć z małoruskimi

---

*) Živaja starina II, 58.

**) Tajka „zła žona“ je najskerje też *myrlata, myrlawa* abo *marawa,* wo kotrejž něšto słowčkow Schulenb. (W. Volksth. 66, 67) zapisa. Wona pječa bě jara škerjedneho, wohidneho napohlada, přeco mazana, čehož dla su jej ludźo „murgata myrlawa“ narjekli. Wona so rědko pokazowaše, a nichtó njewědźeše, zwotkel přikhadźeše a kak zo ežiwješe (z Jemjelicy a Jabłońca). „Gaž jo zła jana“ (žona), dha wo njej praja: „To jo ta Myrlawa“ (ze Žylowa). Hdyž njemóže być žona (holca) ženje z dźěłom hotowa, praji so: „Ty sy stara Marawa“ (Miłoraz).

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/127

złydnjami. Kaž so tute pokazuja w podobje małych, njelepych šědźiwcow, tak też wona ma podobu małeje, šěreje, wohidneje žónki. Wona runje kaž złydni přinoša njezbože tam, hdźež so zasydli a njeda so na žane wašnje wuhnać.

Wot złydnjow so rozdźěla jenož přez to, zo je ju přeco widźeć, hdyž do wsy nutř dźe, mjez tym zo su złydni druhdy njewidźomne. Druha jeje wosebitosć, kotraž ju bóle z „morom“ a z cyła z duchami khorosći zbliža, je ta, zo je cyła jeje bytnosć kaž by jědojta, tak zo samo jeje pohlad načinja khorosć, a zo tón, kiž so jeje dótknje, hnydom skhori.*)

„Zła žona“ bě najskerje jenož w Hornjej Łužicy znata. Wěra do njeje, kaž so zda, je so hižo zhubiła, ludźo ju hižo zabychu. Ja wo njej hižo ničo zhonić njemóžach, kaž też žadyn wot serbskich (też najstaršich) zběraćelow wo njej ničo njepodawa.**) Štož wo njej podawamy, čerpamy ze zběrkow Gräve a Sreznewskeho.

Přeměnk.

Po cyłych Serbach je jara rozšěrjeny přiwěrk, zo dźěćo niže lěta njesmě ženje samo wostać, nima-li być přeměnjene. Tajke podćisnjene, přeměnjene dźěćo abo *přeměnk* je potom jara wulke khostanje za njewobhladniwu mać. Nimale w kóždej wsy powědaju wo tajkim přeměnku a wopisuja jeho kaž žałostnje běde stworjenje, kotrež njezbožownymaj staršimaj jenož zrudobu čini. Kak jara powšitkomne su w Serbach tele powěsće, wo tym swědči ludowy swar: „Ty přeměnko!“

Podobne přiwěry su też pola druhich ludow jara rozšěrjene, hač runjež nihdźe tak powšitkownje kaž w Serbach. „Přeměnk“

---

*) To ju też trochu zbliža z Holzweibchen, wo kotrejž so baje w němskej Łužicy, wosebje w połnócnej wokolinje Žitawy. Wona přebywa w lěsach. Ludźo ju husto widźachu w podobje małeje, zhorbjeneje, stareje žónki z moršćatym wobličom, z łóńčkom drjewa w korbiku na khribjeće abo z walčkom drjewa w šórcuchu; wo kij so zepjerajo dźěše swój puć. Druhdy ju widźachu na křižnych pućach w keŕkach přasć abo štrympy plesć. Na teho, kiž jej złe mjena dawa abo ju wusměša, puchnje, wot čehož wón kule abo jětřenja we wobliču dostanje. Tola teho, kiž ju pokhwali abo wobdari, sčini zbožowneho z podobnymi darami, kaž dźiwja žona (Gräve, 56).

**) Tola přičina teho móže być też ta, zo ju změšowachu z khodojtu.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/128

rěka pola Słowakow premieň, pola Małorusow odmina (одмина), pola Polakow odmianek abo odmieniec — wšitke te mjena su widźomnje jenajkeho pokhoda ze serbskim „přeměnk“. Druhe mjena tajkeho přeměnka su: češke věštík, małoruske złydni, urody, upyri, pólske skrzáty.

Přehladajmy nětko serbske powěsće a přiwěrki wo přeměnkach.

Přičiny přeměnjenja a kak so přeměnjenju wobarać. Małe dźěćo njesmě ženje samo we jstwje wostać, hewak budźe přeměnjene. Staroba dźěsća, w kotrejž je strach, zo budźe přeměnjene, hdyž wostanje bjez dohlada we jstwje, postaja so wšelako. Někotři praja, zo dyrbi stajnje něchtó w blizkosći dźěsća być, doniž wono šěsć njedźel stare njeje (z Wuric; přir. Smol. II, 267). Druzy wěrja, zo so njesmě dźěćo niže lěta stare ženje samo wostajić (Popojcy, Wóslink; přir. Šołta, Łužičan 1876, 82); prěnje šesć njedźel pak dyrbi při nim přeco mać sama być a přez próh wot njeho njesmě (Šołta); to same lud druhdy wupraja takle: mać njesmě wot dźěsća, doniž njeje křćene a wona z nim kemši pobyła njeje. W Spalach zapisach, zo do lěta a 4 njedźeli njesmě dźěćo samo wostać. Njeje też njeważne, štó je wojstwje, hdźež małke dźěćo leži; je-li tam pjany človjek, budźe dźěćo přeměnjene, jako hdy by tam nichtó njebył. Wo tym swědči tale bajka:

62. Pjany stražeŕ.

Nowušojc mać jo wujšła na trěnje (lenu) a stary Nowuša jo ležał doma pijany, a to góle było (w) kolebce. Potn jo čišła domoj a jo widźeła, až jo njeprawe góle w tej kolebce. Wona to njeprawe góle brała njejo — 'dyž jo wona wezmjo, potn wona jo njewotbudźo. Potn jo wona jara płakała a jamrowała; potn jo wona wezeła modleŕske knigły, a potn jo čed kachlami płakało to prawe.

Powědaše Marija Pjeńkowa (70lětnja) z Jemjelicy.

Dale też ludowa wěra postaja, zo tón, kiž ma při dźěsću być, njesmě přez dwoje durje hić (z Wóslińka).*) W jednej bajcy, jara w Serbach rozšěrjenej, w kotrejž chce čert noworodźene dźěćo wzać a za nje hlinjane podćisnyć, wozjewja zły duch taj-

*) Časop. M. S. 1856, 38.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/129

kule přičinu preměnjenja: We wsy budźa křćizna; tam dźěćatko kichnje a nichtó njerjeknje „Bóh daj strowja“ — a potom ja dźěćo přeměnju (hl. niže). Też hdyž je mać přećiwo dźěsću njelubozna, njech so přeměnka hlada, byrnjež sama při dźěsću wostała, kaž pokazujetej slědowacej bajcy:

63. Njelubozna mać.

W jenej wsy měješe mać hólčka, ćěšenca, kiž bjez přestaća płakaše. Syta, jemu hołdować, położi jeho do kolebki ze słowom: „Moje dla wrěšć, tak jara hač chceš; ja so do tebje wohladam!“ Bórzy we łožu ležo słyši nan, kaž by něšto wokoło kolebki sylnje smorčało. Mać pak so njeda pohnuć, zo by stanyła. Tuž nan sam stanje a sebi swěcu wozmje. A što widźi? Spody kolebki wulki čorny pos ležo smorči. Prjedy pak, hač nan durje wočini, zo by psa wuhnał, je so tutón zhubił. Dźěćo ženje wjacy płakało njeje, ale přeměnjene je było: přeměnk z cyle wopičim wobličom. Wot człowječeho rozoma pola njeho ničo pytnyli njejsu, a jědnaće lět stary je wumrěł. Tón čorny pos pak běše čert, kiž je dźěćo přeměnił.

J. B. Šołta: Łužičan 1876, str. 83.

64. Tři maćerje.

Něhdy je jedyn wotročk na kamjenju před dworom sedźał. Tuž je druheho wotročka nimo hić widźał a so jeho woprašał: „Hdźe dźeš?“ Tón je jemu wotmołwił: „Pój sobu!“ Wotročk je sobu šoł; ale hdyž je někotre kročele z nim šoł, je pytnył, zo ma tón druhi konjace nohi. Hdyž pak je so wróćić chcył, je tón z tymi konjacymi nohami prajił: „Pój jenož sobu!“ Před kóždym dworom, hdźež je njedźelniča była, staj zastałoj a je tón z tymi konjacymi nohami nutř pohladał. — W prěnim domje je mać ćěšenca sameho wostajiła była; ale w khěži dźěłajo je płakacemu přeco rěčała: „Njepłakaj, mój jandźelko, njepłakaj, moje kurjatko, budź z měrom, mój hołbiko, moje złotko!“ Tam staj dale šłoj. — W druhim domje je mać ćěšenca we jstwje sameho wostajiwši, jemu přeco powědała: „Spi, moje dźěćo, spi; ty wšak sy moje dobre!“ Też tudy staj dale šłoj. — W třećim domje mać we jstwje sameho wostajeneho, kiž žałostnje płače, swari: „Wrěšć moje dla, ty wjedrowa krokawa wrěšćata!“ Tu je wotročk widźał,

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/130

kak je tón z tymi konjacymi nohami na dworje horšć słomy zběhnył a wěchć z njeje zwjerćał a z tym do jstwy šoł. We jstwje je dźěćo z kolebki wzał a město njeho wěchć nutř położił. Dźěćo pak je wotročkej přepodał a prajił: „Jow maš a nětk dźerž hubu!“ Wotročk je ze swojim dźěsćom domoj šoł. — Jow su so jemu wšitcy smjeli, hdźe je tola to dźěćo namakał, prajić pak njeje ničo směł. Tuž je přeco jara zrudny był, ale pomhać sebi njeje móhł. Na zelenu trawu je khodźo paćerje spěwał, wšitcy pak su so jemu smjeli. — Něhdy je też zaso na zelenej łučcy prawje nutrnje so modlił, dha je so zady njeho prajiło: „Bozowej hałožcy móžeš so wuznać, kiž je lětsa wurostła.“ A lědma je wón to sčinił, dha je tamón z tymi konjacymi nohami pódla njeho stał a k njemu prajił: „Dha pój sobu!“ Tuž staj tam šłoj, hdźež je tón z tymi konjacymi nohami to dźěćo přeměnił. Tón pak je to dźěćo wzał a je nutř donjesł. Hdyž je won přišoł, je wotročkej spaleny wěchć před nohi ćisnył.

J. B. Šołta: Łužičan 1876, str. 84.

(Pokračowanje.)

Delnjoserbska rèčnica dr. E. Muki.

Wozjewił *M. Hórnik.*

Wot wudaća Hauptmannoweje rěčnicy l. 1761 njeje nichtó delnjoserbšćinu grammatiscy trochu dospołnje wobdźěłał. Ćim bóle bě trjeba, zo by so rěčnica po nětčišich žadanjach wědomosće spisała. Tohodla dyrbimy z wulkim dźakom připoznać, zo w Lipsku sydlace wučene towarstwo „Fürstlich Jablonowskische Gesellschaft“ před někotrymi lětami myto (1000 hriwnow) wupisa na najlěpše „wědomostne wobdźěłanje zynko- a twórbosłowa delnjoserbskeje rěče.“ K našemu wjeselu přihotowaše tajke dźěło naš krajan dr. fil. Ernst Muka, kotryž bě wjele po Delnjej Łužicy khodźił a tak tamnu narěč we wšelakich jeje kónčinach derje a nadrobnje znał. Jeho dźěło bu wot spomnjeneho towarstwa po swojej znamjenitej hódnosći we februaru 1887 krónowane a z nakładom towarstwa skónčnje w lěće 1891 wudate pod napisom: Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der nieder-

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/131

sorbischen (niederlausitzisch-wendischen) Sprache. Mit besonderer Berücksichtigung der Grenzdialecte und des Obersorbischen. 615 stron wulkeho 8. Poswjećena je kniha „dem Altmeister der slavischen Sprachwissenschaft Prof. Dr. Franz Ritter von Miklosich zum ehrenden Gedächtnis. (Płaćizna 20 hriwnow.)

Štož napismo a předsłowo lubitaj, je w knizy dospołnje dopjelnjene. Spisaćel podawa wěrny wobraz žiweje delnjoserbskeje a namjezneje rěče we wšěch jeje lokalnych podrěčach, jako też jeje rozwića wot najstaršich pomnikow hač do nětčišeje spisowneje rěče. Při tym pak rozestaja też zynki a twórby hornjoserbšćiny wobšěrnišo dyžli naš njebohi prof. dr. Pful w swojim Zynkosłowje l. 1861 abo w swojej l. 1867 wudatej „Laut- und Formenlehre“.*) W přirunowanju ze starosłowjanšćinu a druhimi rěčemi je so spisaćel, w swojim času posłuchař professora dr. Leskiena w Lipsku, wězo na najnowše wědomostne dźěła mištra Miklošiča złožował, tola serbšćinu samostatnje a jara wobšěrnje wobdźěłał. Nimale wšě w Delnich Serbach a w serbskich grammatikach abo słownikach přikhadźace zajimawe twórby a słowa su wopominane a wukładowane, tak zo dyrbju jako Serb knihu dr. Muki hobrowske dźěło mjenować. Cuzy rěčespytnicy, kotřiž zechcedźa přichodnje našu serbšćinu póznać, a naši młodźi Serbja, změja-li lubosć k tomu, budźa tule wědomostnje spisanu knihu studować. Njechcu pak ju tudy dodrobna rozsudźeć abo w maličkosćach druhdy hinaše měnjenje přispominać, ale rozpraju jenož, što so w njej nakhadźa.

Zawod rozpisuje najprjedy přestrěń abo polo delnjoserbšćiny w nětčišim a prjedyšim času a jeje podrěče (Unterdialekte, Lokaldialekte) žiwe a wotemrěte, potom pak też polo hornjoserbšćiny. Na to podawa žórła delnjeje a hornjeje rěče, čišćane a njećišćane spisy, rěčnicy a słowniki.

„Pismo a wuprajenje“ poskića historiju a přehlad nětčišeho alfabeta. W pismikach je so spisaćel jenož w tym k prjedyšemu pisanju Smolerja w Pěsničkach (l. 1843) wróćił, zo „ŕ“ njenałožuje, ale ś; tola piše zmjehčenje zdobnje po hornjoserbskim zwučenju. Kóždy cuzy filolog móže naše serbske zynki derje zapřijeć, dokelž su po znatym systemje Sieversa wopisane.

*) Też „Głosownica“ A. Petrowa je jenož krótka; hl. Časopis 1876.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/132

„Zynkosłow“ jako hłowny dźěl wobjima str. 24—296. Po předspomnjenjach wo rozdźělenju zynkow do twjerdych a mjehkich rozkładuje so vokalismus a konsonantismus hač najnadrobnišo wšě samownosće zynkow a jich prawidła abo zakonje, jako też jich poměr k starosłowjanskim, haj jich cyła historija, wšitko z mnohimi přikładami.

„Twórbosłow“ jako druhi hłowny dźěl, str. 297—615, rozestaja wubjernje a wědomostnje, štož so w dotalnych našich rěčnicy jenož z krótka a powjeršnje podawa, pod wotdźělemi: nominalnu a pronominalnu deklinaciju, ličbniki, přisłowjesniki a wjazawy, skónčnje konjugaciju. Słowjeso we wšěch swojich mnohich formach móže wosebje studowacy Serb z wužitkom za wuknjenje druhich rěči tudy najlěpje zeznać, hač runje je też Pful serbske słowjeso ze starosłowjanskim, łaćanskim a grekskim wustojnje přirunował.

Z tutej krasnje wuhotowanej knihu je dr. Muka wědomostny podłožk podał za spisanje praktiskeje delnjoserbskeje rěčnicy, kajkuž sym ja hižo před lětami Delnjołužičanam jako nadawk přeporučał a ze swojim a knjeza Alexandra Petrowa nakładom ćišćeć dać chcył. W tajkej knizy pak njeby so telko wo wšelakich podrěčach jednało, kaž to we wědomostnej wobšěrnej knizy być dyrbješe, ale wo jednej wšěch zjednoćacej a nam Hornjołužičanam so přibližowacej spisownej rěči. Abo zechce tu knižku k. dr. Muka sam zestajeć? Wot njeho bychmy sebi bóle přeli wudaće delnjoserbskeho słownika. Tola w tu khwilu prajmy jemu najnutrniši dźak za jeho nětko wšěm Serbam a słowjanskim filologam tak wjelewitanu „Laut- und Formenlehre“.

---

*) Smoleŕ a Pful staj „ř“ zawjedłoj, zo byštaj serbsku rěč druhim słowjanskim zbližiłoj a też, zo by so wšelake wuprajenje dwojicow „kř, př, tř“ w pismje abo za woko zjednoćiło: tři = tši a tśi, sotrje a sotře, butrjanka a butřanka; prjedy a před; krjud a křud. W hornjoserbšćinje móže při dotalnym pisanju wostać, hdyž je tak hižo dołho so wučiło. Wo pismik njemóžemy zalutować, dokelž bychmy hewak nowy „ś“ přijeć dyrbjeli! Tak stajamy wšelake wuprajenje do regulow čitanja, hdy je „l“ jotowane a hdy tajke njeje atd.

Najpřihodniše grammatiske twórby a wukóncy.

Podał *M. Hórnik.*

W našej spisownej rěči přihotuje so jara pomału dospołna jednota, kajkaž dyrbi tola skóńčnje so dospěć. Što je so w tym nastupanju stało a što by hišće přeć było, rozpraja z krótka mój nastawk: „Wutworjenje našeje spisowneje rěče a jeje zbliženje z delnjoserbskej.“ (Časopis 1880, str. 155—164.) Někotre tehdy wozjewjene žadanki buchu wot serbskich spisowarjow a nowinarjow přijate, druhe pak wostachu njewobkedźbowane, dokelž je někomužkuli dotalne zwučenje lubše dyžli spisowna jednota.

Wšelakosć nałožowanych grammatiskich twórbow a wukóncow hodźi pak so wotstronić, hdyž ze žiwych abo knihowych podrěči (dialektow abo varietetow) te wubjerjemy, kotrež po serbskich zynkowych zakonjach z pohladom na druhe słowjanske rěče jako přihodniše so wopokazuja. Powołanje na jeničku wosadu abo na jenu wěstu knihu a jeničkeho spisaćela njemóže tudy rozsudźeć.

Tónkróć chcu někotre wšelakosće twórbow a wukóncow wuzběhnyć po rjedźe našich hornjoserbskich rěčnikow (hl. Pfulowy rěčničny přehlad a jeho „Laut- und Formenlehre“, Jordanowa grammatika) a na jich prawosć abo přihodnosć pokazać. Po něčim pak podam porjedźenki cyłeho słownika. Hdy bychu też druzy mi přinoški abo dodawki za słownik poskićili, z dźakom wšitke w Časopisu wozjewju.

1. Nominativ plur. mužskeje deklinacije na -owje je prěnjotny a móže so nałožeć, dokelž je w ludu hišće w někotrych stronach słyšeć. Pokhodne abo druhotne wukóńčenje -ojo město -owjo rozšěri so přejara z wudawanjow knihow, dokelž mějachu wudawarjo -ojo, kotrež je druhim Słowjanam dźiwne, z njeprawom za prawiše. Z tym dachu so druzy nawabić a pisachu tuto wukóńčenje też tam, hdźež by wukóńčenje -i (po syčawkach -y) dosahało: pohanojo m. pohani, wótcojo m. wótcy, hrěšnikojo m. hrěšnicy. Twórbu na -ija (štož bě najprjedy nom. sing. kollektivneho woznama) někotři njetrěbnje zawjeduja pišicy wot njedawna: studenća m. studenći (přir. češki a pólski). Wopačna pak wostawa twórba „Serbjo“ m. Serbja; tu njeje myslić na pluralne stsł. -ije,

kotrež maju n. př. tute: pastyrjo, ludźo, hosćo, Słowjenjo (prjedy Słowjanje, sing. Słowjanin). W basnjach by so też pisać směło: ludźmi, kóńmi, dźěćmi.

2. Při substantivach gen. neutr. njech nomin. sing. při mjehkim sobuzynku před -e tuto „e“ wobkhowa, hdźežkuli so pódla nětčišeho „o“ w někotrych stronach słyši: pjerje, lěće, naleěće, lisće, ranje, wjesele, zbože, wašnje, wšitke verbalia na -će a -nje (stsł. na -ije). Hewak maju w serbšćinje mjehke -o, kotrež su w stsł. na -e: polo, słónco, morjo, horjo, łožo, sudowjo, jejo, lico, pleco atd., też słowa na -išćo, -mjo (m. stsł. -mę), -ćo (m. tę), -lo (m. lę), -bjo: -rjo (m. rę): symjo, wumjo, dźěćo, ćelo, libjo, -kurjo atd. — Dual dyrbi so tudy swěru zakhować: woči, wuši, gen. wočow (nic: woči), wušow, dat. wočomaj, wušomaj, nic pak, byrnje w knihach stało: wočemi, wušemi.

3. Při femininach dyrbimy gen. sing. na -ě (m. staršeho i) pisać, hdźež so dotal w jenosylbnych słyši: mša — mšě (też mši), łža — łžě a runje tak gen. plur. krótki (bjez wukónca -ow): kop, kur, hus, hór, stron, kan, nowin atd.*) Z wopačnej analogiju (po mužskich) rozšěrja so wot basnjerjow a přełožerjow gen. na -ow, hdźež dyrbi po mjehkim konsonantu -i być: poli, basni, kosći, nic: rolow atd. Pola někotrych wotstorkuje so -i: njedźel m. njedźeli. Wopak je: mačě m. maći. Runje tak wopačnje pisaju někotři Marja m. Marija, dokelž singular njeměka: Mař, Marje, Mari. Podobnje njeskłonjejmy: Jurij, Jurja, Jurjej atd., hdyž njepišemy nom.: Juř.

4. Při adjektivach (a adjektivaliach) mamy jenož zbytki tajkich krótkich abo indefinitow, kotrež na ъ (nětko na konsonant), a, o wukónčachu a so jako nomina skłonjowachu: now, nowa, nowo; do čista, z nowa, z rědka, po mału (pomału), po česku, po pólsku, w zastarsku. Neutrum nałožuje so jako adverb: ćicho, lohko, ćopło, lubo, dobro; tuto skłonjuje so najbóle jako pronomen: to, toho, tomu; po prawom, po dobrom atd. Też při městnych mjenach: Slepo (snadź prjedy Slepjo) do Slepoho, w Slepom, w Klětnom. Poprawom dyrbjałe wšě „krótke adjektivne“ twórby, kotrež w mužskim nominativje na konsonant kónča, w srjedźnym (neutrum) wukónc o měć; tola je o často do e přešło. Sem słu-

*) Tak maju też někotre gen. neutr. krótke: lět, měst, njebjes; też plur. městnych a swójbnych mjen: do Rakec, pola Smolic.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/135

šeju: sam sama samo, rad rada rado (nětko adverb: rady). Wón wona wono (ale: wony, a, e), samón sama samo (ale: tón samy ta sama, to same), wšón wša wšo (też: wše, plur. wšě), wšitkón wšitka wšitko, jedyn jena jeno (jako adverb) a jene (ale jedyny = jedny, a, e, einzig, nětko jenički, wosebje w kompositach: jednać, jednota, jednorodźeny, jednomyslny); žadyn (drje něhdy): aniž jedyn (češki: nižádný), ale žadny, a, e, přir. žadać. Runje tak skłonjuja so pronomina: tón ta to (ale: ty tâ te, přir. ty-dźeń = tón samy dźeń scil. znowa přikhadźacy), štó (dialekt. hdo), što (čo). Wšě mjenowane skłonjuja so w gen. -oho, w dat. -omu, w lok. -om. W delnjoserbšćinje, kotruž w tym padźe njesćěhuju, też: mój mojo, twój twojo, swój swojo, naš našo, waš wašo; tola wony, wone, kotary, kotare atd. Tohodla su też partic. praeter. tak tworjene: dał, dała, dało. Njemóžu nikoho na wšě tute formy nućić; tola je wěste, zo „o“ też w druhich připadach přeco bóle nad „e“ w ludźe dobywa. Tak pisaju mnozy neutrum jo m. je (+ji, ja, je), nałožuja skrótčenej twórbje genitiva a dativa, kotryž na -oho, -omu pokazuje: dobroh' = dobroho m. dobreho, dobrom' = dobromu m. dobremu. Dopokazmo je: tola, čola m. tohodla, čohodla. Też dr. Pfulowa „Laut- und Formenlehre“ wuči: tón, toho, tomu, tom (pódla: tym). Wšě definita (dołhe) abo woprawdźite přidawniki (attributiva) na -y abo -i jako z + ji, ja je zestajane wobkhowaju wózo gen. -eho, dat. -emu, lok. -im, -ym m. -om; delnjoserbscy: -ego, -emu, -em. Pronomen „kiž“ je poprawom jenož za gen. mascul., ale trjeba so za wšě genera; tola je lěpje „kotryž, -až, -ež“, wosebje, su-li před nim wjacore genitivy.

5. Pomocne słowjeso „być“ poskića w našich rěčnicach někotre formy, kotrež so w spisownej serbšćinje njepisaju: jso, sucy (pola Pfula), swje, běchwje, bychwje, buchwje, budźichwje, dual byći m. bytej. Aorist rěka po prawom: bych; tola pišemy dla rozdźělenja wot konjunktiva (optativa): buch, byrnje lud „bóch“ wuprajał; tola w kompositach: zabych, dobych. Futurum „budu“ dyrbi so też w kompositach pisać: dobudu, nabudu atd., nic dobydu; 3. pl. budu, dla rozeznaća wot 1. pl. = budźa, nic pak rozćehnjene „budźeja“. Za budźich pišmy radši: budźech, delnjos. buźach; ta forma je so jeničcy w serbšćinje*) wutworiła a skrótšuje so často: b'dźech,

*) Pfulowa „Laut- und Formenlehre“ ma fiktivne stsł. „buděach“.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/136

z kotrejež twórby je potom tu a tam „běch“ nastało, štož pak by so njedyrbjało jako konjunktiv nałožować. Štóž „budźech“ njelubuje, njech nałoži: bych był, n. př. ja bych był rad přišoł, hdy bych (budźech) móhł atd. Imperativ: budź, nic: bydź.

6. Při słowjesach so w našich knihach a nowinach hišće wjele kazy a kepsa. W našim času njesmě so wjacy futurum finitivnych (perfektivnych) słowjesow z pomocu „budu“ tworić; to je hižo hańba! Finitivne słowjesa, kotrež maju tola w přitomnostnej formje hižo woznam futura, njemóža participium a transgressiv praesentis tworić, kajkiž někotři pisaju: zasłyšo, zasłyšacy m. zasłyšawši, zasłyšowacy; wupijcy woteńdźe m. wupiwši atd. Transgressiva w nětčišej serbšćinje po paradigmach rěkaju: wjedźo (wjesć) a w dlějšej formje (kotraž so nětko promiscue trjeba, po češkim nałožku pak za femin. a plur.) wjedźicy,*) njeso a njesucy (njetrjebane, jako: ducy), pječo m. pjeko pječicy, wuknjo wuknicy, słyšo słyšicy, palo palicy, wołajo wołajcy, kupujo kupujcy. Participia su tajke: wjedźacy, a, e, potom pječacy, spjacy (spać), wuknjacy, słyšacy, palacy, wołacy a — kupowacy. W času „Serbskeje Lipy“ poča Smoleŕ, někotre tehdy namjetowane přeměnjenja njerad widźo, po delnjoserbskej a druhosłowjanskich formach pisać: kupujucy, kupujcy, studujucy Serbja! Někotrym so to lubješe, druzy pak běchu z prawom přećiwo tomu, dokelž so to w Hornjej Łužicy nětko njesłyši**) a dokelž su też n. př. w češćinje formy na -ovací. Transgressiva praeteriti so zwjetša po prawidłach tworja: šedši, pjekši, rjekši, dowjedši, piwši, wuknywši, słyšawši, paliwši atd. — Partic. praet. pass. jenosylbnych korjenjow tworja so zwjetša na -ty: znaty, popřaty, hrěty, zemrěty, poklaty, podaty (prjedy: podany, přir. poddan), počaty, naćaty; tola: zaspany, wobedrjeny (pódla wobdrěty) atd. Tu dyrbimy wšelakosć wostajić; tola widźu ćišćane druhdy, štož hewak njesłyšu: započany m. započaty (započatk, spočatk). — Při infinitivach spominam, zo so naměžny na -nuć njeje přijał, khiba wot jeneje redakcije; tuž njech so w hornjoserbskim piše: -nyć, delnjos. -nuś. — Jako wopačne aoristy poznamjenjam: stažech m. stanych, sužech m. sunych, štož je njedowolena analogija ze słowjesami:

*) Też w delnjoserbšćinje hižo: kłaźecy m. kładucy, kwišecy m. kwitucy, wěźecy m. wěducy.

**) W zastarsku je tu było, n. př. mjenujcy.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/137

sćežech (sćahnych), dosćěžech (dosćěhnych), toržech (torhnych). Aorist budyšskeje podrěče: wuknich přeměni hižo Pful „Laut- und Formenlehre“ po druhich podrěčach do: wuknjech. Aorist verb. incohativ. njech so po Wojerowsku też w knihach nałožuje: wočornjech (praes. čornjeju), skhorjech, zestarjech atd., jelizo so infinitiv na -jeć a part. praet. na -jeł hišće trjeba; wjetšina je do 4. konjug. přeskočiła. — Pers. 3. plur. njech -u wobkhowa, hdźež so słyši (m. ą), hač runje wokoło Budyšina „a“ přewahu dobywa: wjedu, nic rozćehnjenjene: wjedźeja, pija, nic: pijeja, wuknu, nic: wuknjeja, wołaju, waleju, kupuja, nic: kupujeja. Jenož hdźež je prěnja wosoba jenajka z 3. plur., tam je „-a“, kotrež so přezměrnje nětko rozsěrja: znaja, praja, kupuja. — W optativje a konjunktivje (po „zo“ m. zoby, delnjos. aby, pólscy żeby) wuwostaja so „bych, by, bychmy“ atd., štož pak njeje po słowjanskim wašnju, n. př. Bóh chcył so smilić, lěpje: zo by so Bóh smilił. Prošu, wy chcyli tak dobry być, lěpje: prošu, zo byšće chcyli atd. abo: prošu, budźće tak dobry. Tamny wuraz je po němskim, zo by runje telko słowow było, jako tam: möge sich Gott erbarmen! Bitte, sie wollen atd. W słowjanšćinje wupaduje jenož indikativ: chcył = je chcył atd. — W časowanju přikhadźace duale sing. 2. a 3. pers. na -taj, -tej trjeba lud „promiscue“; nowiša spisowna serbšćina nałožuje -taj při masculinach, tej při femin. a neutrach. Něhdy běštaj wukóncaj -ta mascul., -te (pozdźišo -će) za fem. a neutr. Nětčiše -tej pak njenasta z -te, ale je jenož přehłosowane -taj (a do e před j). Tohodla smě so -taj za wšě genera trjebać, -tej w spisach njech płaći za feminina a neutra. — Jako so dual. fem. byli wjacy njepiše, tak njepišemy plur. fem. (też za nježiwe masc.) były, ale byłe, hač runje sing. njeje definitum były, ale indefinitum był była było; tuž: njesłe, piłe, wuknyłe, słyšałe atd.

7. Přisłowjesniki (adverbia) w positivje dawno jenak pišemy. Wosebje te, kotrež su na -ě (nětko -je, po syčawkach y: wulcy) wukónčace poprawom lokale: mudrje (něhdy w mudrě), pěknje atd.; jenosylbne wobkhowaju -ě: zlě; w pólšćinje maju někotre hišće samo w pismje „w“: w cale (cyle). Tola w komparativach a superlativach so hižo „e“ (m. -ěje, -ej) do „o“ kazy: lóžo m. lóže, kaž by dyrbjało so pisać; hinak je pola tych, kotrež

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/138

so wot komparativa adjektivow tworja: hłubšo (m. hłubjej), lubšo, dróžšo. Superlativ adverb. jako też adjektivow so často njetrěbnje z na- posylnja: nanajbóle m. najbóle, nanajwjacy, nanajwěsćišo.

8. Dokelž je wo předłožkach (praeposicijach) pola nas hižo nadrobnje pisane, wosebje też w tutym Časopisu wot dr. Muki, prjedy wot dr. Pfula w Słowniku atd., chcu jenož wuzběhnyć, zo je so dawno přestało „přemoh“ pisać za prawe „přemo“ (hl. Muka, Laut- und Formenlehre, str. 458). Při předłožcy „z“ (= s) hodźi so přistajić, zo konstrukcija „z“ z praedikativnym instrumentalom, wot někotrych nowišich jara lubowana, sadu dwojzmyslnu čini a tohodla w serbšćinje žanoho wužitka nima (hinak druhdźe, hdźež je čisty instrumental): wón je z kralom, bratr je z wotročkom, wona je z kmótru (hl. Liebsch, Syntax, str. 21). Wón je z krawcom (abo z Krawcom?), z wotročkom, lěpje = wón je krawc, za wotročka atd. Čistosć a rěče w tym njeleži! Předłožka „dla“ twori komposita: mojedla twojedla, swojedla po němskim; lěpje: mje dla atd.

9. Někotre zestajane wjazawy (konjunkcije) bychmy tola zjednoćene do jenoho słowa pisać móhli: tohodla (byrnje rekcija widźeć była), čohodla přitom (jako potom), jelizo abo jezoli (pólscy jeżeli), nic: jeli zo; ale: je-li (hdyž je „je“ verbum); wšako pišemy: byrnje, ani, přetož atd. Jenož „hač runje“ pišmy jako dwě słowje, dokelž akcent tak žada. Njesłowjanske „dha“ (m. tak, druhdy = pak) abo njeródne „ha“ dyrbi so po něčim wotstronić. — Runje tak je so „kaž“ přezměrnje rozšěriło, tak zo někotři „jako“ ani njepisaju. Wšak „kaž“ hižo dwoje rěka: kaž = imperat. słowjesow = kazać a kazyć. Wjazawa wupraja so „kajž“, štož jeje pokhod póznać dawa; stoji m. kajkiž, kajkaž, kajkež atd. Hdźež so „kaž“ m. kajkiž atd. po zmysłu trjebać hodźi, njech so piše. Druhdy je „kaž“ m. tak kak, druhdy: jako, jakož.

Mjezsobne zastupowanje samozynkow w hornjoserbšćinje.

Podał *M. Hórnik.*

Kak samozynki (hłósniki) a sobuzynki (suhłósniki) porjadnje so přeměnjeju, wuči nas zynkosłow. Pódla toho pak zastupuja

so woboje mjez sobu też njeporjadnje, wosebje hdyž na wšelake podrěče posłuchamy. Na tajke připady pokazuje mój nastawk: „Njeporjadne zesłabjenje někotrych sobuzynkow“ (Časopis 1883, str. 135—138). Zesłabjenju wotpowěda na druhej stronje zmócnjenje zynkow, n. př. cwisle m. swisle, docpěć m. dospěć, čórbas (Scheuerfaß) atd. Wšudźe pak je při suhłósnikach słyšeć, zo so w něčim podobne zynki mjez sobu zastupuja. Runje tak ma so při samozynkach, kotrež chcu tuđy předstajić. To wopokazuje so při rozdźělnosći jednotliwych serbskich podrěči (Unterdialecte) a w kóždej podrěči samej.

Wšě wšelakosće našich podrěči su z přikładami wopisane w dr. Mukowej „Laut- und Formenlehre“. Štož namjeznu podrěč nastupa, słuša jeje vokalisacija do delnjoserbskeje narěče. Mužakowska podrěč je w tutym Časopisu před lětami wot k. Wjelana wobdźěłana a přikłady stoja też tudy we ważnym dźěle k. Černeho wo mythiskich bytosćach.

W hornjoserbšćinje zastupuja so mjez sobu dialektiscy, hdyž wothladujemy wot stopnjowanja (wjedu, wodźu, zawadźu, — pletu, płót, płat, — wisam, wobwjesyć, wěšeć, — hniju, hnoju, — liju, łój, — ryjo, row — kisam, kwas, — mjerznu, mróz, — wjerću, wróću atd.), w korjenjach a wukónčenjach wosebje: a — e, o — e (o — ó), a — o, u — y, ě — je, y — ó (o), y — u, y — e (ě), y — i. Su to potajkim bóle w srjedźi ležace hłósniki, mjez tym zo prěnjotne abo najdale mjez sobu rozdźělene zynki a, i, u so njezastupuja*); čohoždla je „jónu“ (jedyn) přihodniše (też we wjele spisach staršich a nowšich nałožowane) dyžli „junu“. Podam nětko přičinu a přikłady mjenowaneho dialektiskeho zastupowanju hłósnikow.

Jako so hłósniki a, i, u też n. př. w němčinje dialektiscy rozćahuja do oa (Vater, wuprajene też fotr), ei, ai (Weib, starše wîp), uo, au (Durst, wupraj. dórst; Budissin, Bautzen): tak je w serbšćinje *e* = ai, *o* = au, *y* = ui, ue, *é* = ie (jako difthong), *ó* samo na sebi = uo. Hdyž tute zynki do dwojicy rozkhadźuja

*) Přeměna mjehkeho (jotowaneho) u do i jenož po zdaću napřećiwo tomu rěči: Lubij = Libij, Libichow = Lubachow, Liboń = Luboń; přetož tu je iu = i, potajkim podobnosć w zynkomaj.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/140

we wuprajenju, stanje so lohcy, zo jedyn z dweju přewahu dobudźe a druhi potom wotpadnje abo z połojcy podobny zastupi na jeho mèsto. Tuž wuprajeja *e* jeneje podrěče druhdźe jako o, potajkim ai jako au (strowje, strowjo), *y* druhdźe ó abo ue jako uo (luby, lubó, też lubu); tohorunja je *é* = pak i, pak mjehke e, pak (po syčawkach) y.

1. e = o: nom. sing. lěće lěćo; wjesele wjeselo, khorhej khorhoj; daće daćo, dawanje dawanjo, plur. kralowje kralowjo abo ze skrótšenym pisanjom: kralojo, lube lubo, małej małoj, je jo (id, est); jeho joho, jemu jomu; 3. p. plur. wjedźe wjedźo, 2. p. wjedźeće wjedźećo, part. byłej byłoj atd. Tohorunja praji so e m. o: te m. to, wone m. wono.

2. y = ó (po labialach): luby lubó, hłupy hłupó, němy němó, myš móš, kruwy kruwó, wjesoły wjesołó, struchły struchłó. Nawopak: móšna (nic móšeń) myšeń (jakoby z korjenja myš); 3. plur. -mo (w starym času), pozdźišo -my.

3. y = u: wy- (praepos. inseparab.) wu-, wydać wudać (wuprajane pola Budyšina: wódać), wybrać wubrać, wymjo wumjo, wydra wudra. Nawopačne pady njejsu.

4. ě = i: nětki m. mětki niłki, lěwy liwy (kotrež njepišemy), budyšskolubijske a nětko wjacy njepisane wukóńčenja na i m. ê (Ѣ) nominalneho skłonjowanja: štomi, słowi, žoni, rybi, deri, ćiši. Nawopak i = ě, e: gen. sing. zemje, kosće, jenož: łžě, mši (wote mši); pronominalne: mni (stsł. мьнѣ), tebi, sebi; podrěčne jidnaće (hidnaće) m. jědnaće (jedyn); měšnik m. mišnik atd.

5. ě = mjehke e, po syčawkach y: w spisownej serbšćinje wšě wukóńčne ê (Ѣ) nominow, kotrež njestoja pod akcentom (prěnjeje sylby): štomje, słowje, žonje, derje, słabje; potom wjacysylbne infinitivy prěnjeho a druheho časowanja, stsł. na -êti: widźeć, běднjeć, rozymjeć; ale: mrěć, hrěć, prěć, też w kompositach: wumrěć, zetrěć atd. Też stopnjowane korjenje maju ě: doběrać, nic dobjerać atd. Nawopak nastawaju ze stsł. e w zamknjenych korjenjach abo kmjenach słowa ze sekundarnym ě, kotrež so druhim Słowjanam dźiwne zdadźa a kotrež dyrbimy jenož zrědka pisać: běski m. běšski (Čech), měznik m. mjeznik (mjeza) [podrěčne], wěrch m. wjerch, ćělc, lěpje ćelc, kaž so też słyši. Po syčawkach pišemy -y m. -e (ě, ê), jako też m. -i (wysocy knježa),

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/141

dokelž dyrbimy korjenje tola tak pisać, kajkež je wjetšina hornich Serbow wupraja: wulcy, mjehcy, wysocy (pódla wysoko), přir. cyły, symjo, zywać (jako zyma m. zima) atd. Přir. „Hdźe ma so naše è za ł pisać?“ Časop. 1883, 138.

Wo ó (uo) = o sym hižo wobšěrnje w Časopisu pojednał a dorunam přichodnje, štož hišće je w tym nastupanju wšelake abo nětko hinaše, při dorunanju serbskeho słownika.

Njeměnju, zo sym z tutym nastawkom něšto ważne dokonjał, tola posłuži to někotremužkuli při wučenju abo wuknjenju našeho zhromadneho prawopisa. Krótkosće dla njejsym wšudźe staroslowjanske formy přistajał, też přikłady njejsym wšitke z rěčnicy a słownika dowubrał.

Někotre podhładne a špatnje serbske słowa.

Wupytał *M. Hórnik.*

Dla čisćenja našeje serbšćiny je trjeba, zo z časami dobre serbske słowa na město cuzych a skaženych młodym Serbam poskićamy. Naš prěni słownik, kaž to njemóžeše hinak być, ma wjele tajkich słowow, kotrež dyrbja, njeje-li so hišće stało, z druhimi so wuměnić. Też dyrbju někotre słowa podhładne mjenować, dokelž wo jich prawosći a pokhodźe dwěluju. K tajkim słowam stajam prašenje, hdźe so praja abo w kotrej knizy su najprjedy čišćane. Dobroćiwe wotmołwjenja budźa mi jara witane.

Almožina, lěpje serbski: jałmožna.
Běbr & bibor, lěpje bobr.
běhło, lěpje běhmo, jako kidmo.
bělućok, l. bělotok.
bitowny = bitwiny, -nski, wójnski.
bitři, l. bytřy. DŁ.
bjechtować = mječikować, so z mječikom měrić.
bjeńtuch, Bindetuch, wobwjazk.
bjerna, l. bjernja.
bjezporučny, l. -poročny.
bjezwočo, l. wobličo, ale: mjez woči někoho dyrić.
błahować = bähen, nahrěwać, wohr.
błońk, l. błonjo, -nješko, Rasenplatz.
bokukałanje = podkłóće.
bola = ćesanka, drjewno.
bórma = twórba, podoba, twar.
bórnica, Bindfaden. Hdźe so w ludźe tak praji? Stary Serb mi rjekny, zo je to słowo njeboh Pfulej podał wot jenoho wučerja, kotryž je z Barta přinjese.
bralich = wě so, zo = wězo.
brěheŕ, brějeŕ = luby, nawoženja.
brějda = žeńtwa; lubkaŕstwo; lubka.
brjohišćo, l. brjohowišćo.
bróst = wutrobno, hrudź.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/142

bryšny = čerstwy, spěšny.
buchta = mjeŕwja, brojina; buchtować = brojić.
byrgaŕ = měšćan.
Cejchel = znamješko.
cejchować = rysować.
ciba, l. cyba.
cpić m. ćepić, jako pocpula m. poćpula; ds. podeśpiś, hinunterſchlagen, unterwerfen; podeśpjony, unterthänig. Vgl. spěć.
cwjeka = hozdźik.
cwjern = niće, nitki.
cwólba = swódźba?
cycha = powlečenje, nawl., wodźěwk.
cylnahi = ćelonahi, n. kaž ćelo.
Čeledźno, l. čeledź.
češina, l. čěšćina.
človječny = človječi, -ski.
čmačka, sušena slowka; hdźe so tak praji?
čolić, hładkować; praji so hišće?
čowpać, l. čołpać, pólske: czołgać.
čuwidło, l. čuwadło, čudło.
čwóda, čmóda? hdźe? w kotrej knizy najprjedy?
čelčk, l. čečk, třečk.
Ćahło, l. ćahmo.
ćarosćić so, hdźe so praji?
ćawkać, l. ćahotać, kinkotać.
ćeknjenc, l. ćěkawc.
ćěłc, ćělc, Klette, Karde? hdźe?
ćěłocwučenje, l. turnowanje.
ćemjer, l. čemjer.
ćeŕ = čerw.
ćěšićel, l. pokojićel.
ćiskawa, l. funkawa.
Da = tak; hdźe da, hdźe ha = hdźe pak, hdźe to.
Davit, l. David; čohodla t?
dawnina = dawne časy, starodawnosć.
dawnopis, l. starožitnosće, plur.
dobroćel, l. dobroćeŕ (njeje wot słowjesa: dobroćić, ale wot wěcnika: dobrota).
dobudźeŕ, l. dobyćel, dobywaŕ.
dóńcysko, l. dóńčisko.
dóńt, l. wosud; hdy a hdźe najprjedy ćišćane? Špatnje tworjene, drje wot Lubjenskeho?
dopjelnosć, l. dopjelnjenje, dokonjenje.
dospěć, nic: docpić, ſich bewegen bis, erreichen.
dostatkliwosć, l. dojimawosć.
duchałojeŕstwo, l. dušiłojeŕstwo.
dybzak, Diebsſack, Schiebſack? l. kapsa.
dys, l. hdys.
Dźeć 1., l. dźěć.
dźěćěra, l. dźěćora; praji so hdźe?
Faja, l. wějawka.
fórbark, l. měšćanske kubło.
fórminda, l. poručnik; Mündel, poručenc.
funa, hdźe?
fyrmować, l. firmować.
Galgać, -gawa, hdźe?
gěrle, l. orgle, pišćele.
gramnik, hramnik, l. skupy.
grampak, hdźe?
Gricha, l. Grek.
gromota = gramota, l. njepřećelstwo, hněw, złósć.
Hadleŕ, l. rybnik.
hadrak, l. wadźak.
hajńkot, l. hańkot (sněh so honi), hdźe?
hala, l. přitwar, -rk.
hapać, l. łapać, łapnyć, lepić.
harowaŕ, l. kóžnik.
hasa, l. wulica.
hasło, l. hesło.
hdyžlěm, drje = hdyž-li-jón (jónu), wenn irgend einmal, l. druhdy, z časami.

hěbl, l. truhak.
hětki mjasne, l. jatki, jětki.
hipl, l. jupka.
hišpank, hdźe?
hłódźiwjeŕ, l. tradak.
hobanka, Hobelbank, tružnica.
hosćinca, l. hosćernja.
Hownjow, Hunjow, l. Wownjow, Wunjow, hdyž njeréka: Göhna Guhna.
Chcywoćić, l. chcywać, chcywaty być.
Jasla (Schafhürde), drje jasle, hdźe?
jaworc, jawronc, hdźe?
jebaćny, l. jebawy, zawjedny.
ječibjel, hdźe?
jěchiběrna = Jachandelbeere (delnjoněmski), jałowc.
jěrcheń, l. ledźwiny, pl.
jěrowc, hdźe?
jězba, l. wjezba.
jězd, l. jězda.
jurny, geil, hdźe?
jutnica, l. jutrnica.
Kašć 2. Baumwanze, Laufkäfer, l. krjachč.
kisončk, Prunelle, hdźe?
kitać, l. škitać, -tować.
kłaza, drje kładźa, kładźenje?
kłótka, l. kłódka, hölzerner Griff.
kloc, l. pjeńk, pjeńčk = podpjatk.
knihowc, l. knihiwjednik.
knjanka, hdźe?
kochowc = kłochowc.
kokawa, l. kwokawa.
koła, Kaue, kapica, kak réka druhdźe?
kołodźij, l. kołodźéj.
kołp, hdźe lud praji kłop?
kóncbjerny, l. zachodny, hinity.
kórcmo, l. na kórcy, po kórcu.
kótła, drje: khodźidła?
kowt, hordosć? hdźe?
kóžnik, Gerber, kožušnik, Kürſchner.
krajbłudźeŕ, l. dundak.
krajpaleŕ, l. zapaleŕ.
kraz abo kras, hdźe?
křida, l. kšida, Schied, platter Korb.
krjóz, l. krózy, kruže.
krk = kerk; ale keŕk.
kropić, l. khropić, přir. češke.
krrać = kerać.
kuna; praji lud?
Khadla, l. karla, pachoł; runje tak wšě cuze: kachle, kałdony, kalbas, kamilki, kamor, kampor, kana, kapa, kapica, kapon, karas, karbowc, karnikel, karp, kart, Katerna, Katrušinka, keluch, kěrluš, kejžor (césaŕ, by serbscy było: cysaŕ a nic khéžor), kimjelca, kofej, kornaŕ, kumšt atd. Hewak dyrbimy też pisać: khantor m. kantor, khanóna, khapłan, khapital atd. Podobnje pišemy cuze na spočatkowe s, nic z: sekretaŕ, seminar, sakski atd. Po Vulgaće: Sion, po Luth. čitanju Zion, nic Cijon.
khamp, hdźe?
khaša, l. kwaša.
khěrs, hdźe?
khmany (nic wot: khmat, štož nimamy) drje = kmany, k mahu, k machanju přihodny, jako w češć. schopny, přir. chápati.
khółpc, l. kopc.
khołpik, l. kopik.
khołpowc, l. kopowc, Kuppe, hórka.
khólpa = Kulpe, Kolbe.
khostać, l. khłostać (nic wot: castigare), ale też waka m. właka atd.
khramosćić, l. kramosćić, framen.
khřćić, l. křćić atd.
khutny, hdźe najprjedy? Je wumysł, dokelž „khuć“ nimamy a to słowo so za „Ernſt“ njehodźi. Je wudźěłane m. krutny, krutobny; ernſt też = ważny, poważny, bjez žorta.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/144

khwatka, Einſchlagmeſſer, drje katka? potom borborka.
khwóćić, fiktivne słowo; khwótka drje kłódka?
Łačić so, l. włačić so (k. wlek).
łakać, drje włakać.
łoć, l. włoć.
łoskobina, l. woskobina, stsł. skomina.
łučlany, l. łučwjany.
łykniwy, l. łyknawy.
Lambora, rambora, Bellhammel, Leithammel (přesmyknjenje sylbow: *lambola m. *belamol.
lapnjenje, l. łapnjenje.
lěber, lobr, l. na tamnu stronu, prěki atd.
lebija, l. hlebija, Gläſe.
lebjerda m. šlepora, Schlepperin = Schlumpe.
leńk = złamk, njecyłk.
leptać = laptać & lipać.
libitosć = libina.
lik, l. lijk.
limpor, l. njerunk.
losyca, Laßkanne, Schleiff.
lóšt, l. wjeselo, radosć, spodobanje atd.
ludać m. łudać = tajić so.
ludak, l. (bóle znate) tajenc, nic: hejchlaŕ!
ludhidźeŕ, l. njepřećel ludu.
ludk, l. lutk.
lunk, l. srěbk, dórtk.
Maca, l. měrica, wotměrk.
makošica, hdźe?
mandźelstwołamaŕ, l. přiłožnik.
marny m. prózdny, hordy, hdźe?
masylny, l. masotny, mastny, hdźe?
měćelny, hdźe?
měnklować, l. měnić, přemyslowac, mudrować.
měrc 3., l. zmórc; hdźe?
měrniwy, też friedfertig.
milina, też mjelnja, wopak: smjelnja.
milowka, l. wuhelc.
młynk, l. młyńk (młyn-nik).
mlokarnja, też Molkerei.
mosćić, drje m. hmoždźić, hdźe?
mosor = Maſer, zróstk; -rojty = twjerdy.
mozyr, l. čuwa, Nerv.
mur, l. čornoch.
Načinačk, l. naćinačk (naćeć).
nadobyty. l. nadbytny.
nadobo m. nadobjo, na dybnjenje (přir. dybaś), jako dymske, nětko domske.
nadows = nadews, nawjes.
nadźeć, l. nadźěć, praes. nadźěju so; ale wodźěju atd. futurum.
nadźija m. nadźěja, jako kolija, wolij atd.
najebać m. njejabać, njejabawši (jabaś, dł. einen Schlag verſetzen, tuž berühren; hornjołuž. jebać, täuſchen (pozdźišo); tuž njejabawši, ich will nicht dieſes berühren, dł. najebam se na to, ich mag davon nichts wiſſen. Też se praji: zabywši na to. Runje tak: njejabcy m. najabcy, mit einem Schlage, plötzlich.
najomnik, l. najimnik, najimaŕ = najeńk.
namrěć; mi je so namrěło, hewak: herbować.
nasylnosć = namoc, přemoc.
nječin, l. njeskutk.
njehorny m. njehódny, l. nječisty atd.
njewjapki, -jabcy, -jadki, l. njejabcy, njejabawši.
njewušny, l. njewužitny.
nóndy, mendy = am Ende, ſchließlich, l. snadź.
nora, l. błazn.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/145

nutro m. wnutro, l. znutřkowne.
nuzlić m. nuzolić, nuzu skoržić.
Padoruny, l. runopadny.
pahrob = parow, přirow.
pětrkluč, l. pětrokluč.
pićwo, l. napoj.
piha, l. pěha, jako liwy m. lěwy.
piwarnik, l. Brauereibeſitzer.
płowy; -wa baba = kudybaba.
póććiwosć, l. Tugend.
poddaty, l. zduty, oppos. wuduty.
podrjeńcować; pódrjeńca, vibex pola Swótlika.
pocharnja, l. pochodnja.
połdra, l. połtra (poł wtora).
poporsk, poporstk?
pošonk; z pošonkom m. pošikmom (přir. češke).
powjesć, l. powěsć atd.
předběžeŕ, l. předkhadnik.
předso, l. přeco.
předstejnik, l. předstojnik; přir. zastojnik.
přemoh, l. přemo, też c. dativo.
přěrow, l. přirow.
přikromny, l. skromny.
přicpić m. přećepić, herbeieilen, někomu něšto; ale: přispěć, č.
próskać, hdźe?
próšćel, l. pryšćel.
prudźić, l. krjudźić, trapić.
pruha 2. Prüfung, hdźe najprjedy?
pruskel, l. pryskel.
pruslicy, l. brusnicy.
puncucha, hdźe?
pyrla = pjerla, pjerjeńca, hdźe?
Racwawy, hinterliſtig? hdźe?
raćić, wumyslene słowo; zestajanka zaraćić, wopačnje m. zahradźić, zahrodźić, wobhrodźić. Z ratwotwodźene słowa maju hinaši woznam.
raws = rabus.
rězać; rězny ć, l. wrěsny ć wo zemju.
roda, l. porjadnosć.
rót, l. rot.
rozrisać, l. rozrěsać.
rukij, l. rukowaŕ; praji so hdźe?
rum, l. přestrěń.
ryčeć 2. = rěčeć.
Samochcyćny, l. samowólny.
sćěn, l. sćěń.
sćěnja = šćóna, praji so hdźe?
seń, l. son.
sewjer, l. sywjer (stsł. sê = sy), połnócna strona.
słodźo, l. słód.
słóń, l. słón, elefant.
smalić, l. smahlić (smahły, smaha).
smud, l. třělny proch.
són, l. son; gen. sna, jako: pos, psa.
spěć 2. nic: cpić = wzspěć, hinauf ſich bewegen; vgl. dospěć.
spjećić, l. spjećić so m. spjaćić so (spjaty, spjatnica).
staće = wstaće; wstać, wstawać, nětko = stanyć, stawać.
starožny, drje m. starobny.
stroja, l. strój.
stpěć, l. spěć, wspěć.
suzmysł, l. jednomyslnosć.
swětomudrak = mudrowc.
sydm, sydom, l. sedm (stsł. e); sedmilětny atd.
Šatnik, l. drastaŕ, předawaŕ drasty.
šćany; -na hana m. lsnjana h., swětły bruk.
šćokow, drje štokowc, praji so?
špjena, l. wosłon.
špundowanje, l. podłoha.
študent, l. student, pl. -ći.
šum 2. = pěna.
Tajnja, l. potajnstwo, potajnosć.
tótka, l. rowaŕ.
trjechić, l. přihodźić, so, nadeńć, dyrić atd.
troski, tróckawy, l. spjećiwy.
trumjeń, l. žórło.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/146

truna 1 = křinja m. truhna, truhla.
tuhi, l. wiselny, prosty.
twochać, l. čěkać.
tytl, l. titul.
Wah, l. zwah.
waja, l. palma.
waka, l. właka (so wleče).
walska ryba, l. wjelryba.
wěrbaba, l. wjerbaba m. wjerbja baba (z wjerby).
wigilija = póstwječor, předwječor pohrjeba, dźeń z postom = zrudny dźeń.
wiwy = wilišća.
wjeć, l. wjećba, wjećenje.
wjedźba m. wědźba, l. wědomosć, nawuka.
wjedźeć, l. wědźeć.
wjedźo, l. wumjełstwo.
wjelkojna, l. wjelča jama.
wjelorny, l. mnoholičny.
wliw, Einfluß, po češk. jako sejm (zejmać).
wnuka, l. wnučka.
wobeńć (wob, hić) n. př. dwór wobeńć, umgehen, nic: begehen; hrozny german. hrěch wobeńć, l. hrěch činić, zhrěšić.
woblizka, l. zblizka; wot blizka, von ferne.
woborzły, ſauer geworden (Milch), herb, l. wobrjoskły, přir. češke.
wobožny, l. wobužny.
woć, l. włoć.
woćežki, l. khodźidła, pl. Stelzen, štabry.
wodukawy, l. wopuchały, wopuchły.
wohledź, l. wohleć = wohladać so na něšto, přir. najebać so.
wokolc abo wocholc, -lčk, hdźe a kak?
wonodźěć, „Dinge" (es) machen, m. činić atd., hdyž so na prawe verbum njedopomniš! Podobnje: do wonoho, nach Dingskirchen.
wopokoj, l. pokoj.
wopřijeć; praes. wobjimam, rozymju, spóznawam; partic. wobjimacy, nic monstrum: wopřijacy!
wopuknyć, l. wopuchnyć.
wotbjerać, l. wotběrać, jako zběrać.
wotežka, l. woćežka, přir. češki.
wotrodźenc, l. wotnarodźenc, renegat.
wotřepk = woćepk.
wotwumrěć = wotemrěć.
wreginy, l. reginy, furije = wiwy, wilišća, delnjoněmscy, wringen, wrangen, ringen, winden.
wšón; wšeje wěcy, allerdings, nětko: woprawdźe, snadź.
wumpjera, też wupjera, Kopfgrind.
wušny, l. wužitny.
wyka = woka.
wzajomny, l. wzajimny.
wždy, l. dźě; hdźe?
Zabr, l. žhabr, přir. delnjos.
zabyć; praes. zabywam, aor. zabych; zabywši = najebawši.
zacpić, drje (jako pocpula m. poćpula) m. zaćepić, ćepać; přir. delnjos. zaśpiś, podejśpiś, unterwerfen.
zacpjeŕ, l. zacpiwaŕ.
zacpnosć, l. zacpiće, hidźenje.
zańč = za něčo, za něšto měć někoho, ehren, česćić, sebi važić.
zank, l. zamk.
zaraćić, l. zahradźić, zahrodźić.
zaspěć, nic zacpić, erreichen; chcych was hišće zaspěć, dospěć.
zkromny, l. skromny, beſcheiden, hdźe?
złam, l. złamk.
znamš, hdźe?
zrać; zrał m. zrjał, nětko zrajić, zralić.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/147

zwah; gen. zwaha (langſam herunter), gelaſſen.
zynknyć so, l. padać, spadnyć atd.
Žmórc, drje zmórc (němski wliw) jako „Šprewja“ m. S.
žmót, l. zmót (zmotać).

Tutón zapis słowow dopokazuje, zo dyrbi so w serbskej rěči, kotraž je druhim poruno też žiwy organismus, něštožkuli porjedźeć, a to ćim bóle, dokelž chcedźa někotři přećiwnicy porjedźenja na „Serbski Słownik“ so powołać. Naš njebohi wjelezasłužbny professor Pful je wot časa swojeho słownika, w rukopisu hižo 1855 hotoweho a potom wot Zejlerja, Hórnika a druhich wudospołnjeneho a po zešiwkach 1858—66 wudawaneho, sam wšelake słowa přeměnjał a přeco dospołnišo serbscy pisać wučił. Słownik pak podawa też słowa ze serbskich spisow, kotrež su w knihach a nowinach njetrěbnje abo wopak tworjene. Tohorunja njejsu wšitke słowa a twórby prawe, kotrež po wudaću Słownika w spisach abo w słownych zběrkach našeho Časopisa wukhadźachu. Też njepřipóznawamy kóždu tu a tam podatu etymologiju za prawu. W tym nastupanju so nahlady často přeměnjeju.

Wot wudaća serbskeho słownika su Serbja wo wšelakich předmjetach pilnje dale pisali. Tuž by wón, hdy by so nětko zestajował, wjele wjetši był a też citaty ze serbskich nowšich spisow bychu přikładniše byłe, dyžli w staršich so namakachu.

Tohodla chcemy radźi wjetše zběrki słowow a prajimow w našim Časopisu wozjewjeć, jako też w słowniku wustajene słowa, kotrež druhdy w prawym času njedóńdźechu, zo bychu na swojim městnje stałe. Kak je rukopis po kruchach do ćišćernje přikhadźał, powěda Pful w předsłowje.

Štóž pak chce do tajkich zběrkow přinoški pósłać, piš šěroko a to jenož na jenu stronu swojeje papjery a wostaj druhu prózdnu. Před zapisowanjom njech pohlada, njeje-li jeho słowo hižo w „Dodawkach a porjedźenkach“ słownika samoho, abo w tych zběrkach, kotrež su někotři w tutym Časopisu hižo wozjewili. Při rědko přikhadźacych słowach z knihow njech so strona poznamjeni a při słowach z luda wjes, hdźež bu słowo słyšane.*)

*) Njech nichtó njemysli, zo su w S. słowniku hižo wšě słowa z ludu woćišćane! Tak měnjachu naši Serbja, zo je Smoleŕ l. 1841 a 1843 wšitke ludowe pěsnje wudał, a wot l. 1860 bu tola wjele textow a melodiji mjez ludom nazběranych a w tutym Časopisu wozjewjenych.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/148

Hdyž za „Słownik“ přinoški hromadźimy, njezabudźmy na serbske ležownostne a swójbne mjena. Ležownostne mjena su mjena wšelakich dźělow jeneje wsy, mjena polow, łukow, lěsow, keŕkow, hatow atd., kotrež nam zdźěla jara stare a druhdy derje serbske hewak zabyte słowo poskićeju, zdźěla nowiše a jenož z mjenom prjedyšeho wobsydnika atd. zjednoćene. Na nje wobroćichu drje někotři hižo w štyrcetych lětach swoju kedźbnosć a počachu je hromadźić, tola njeje so w tym wutrajnje a prawje pokračowało. Ja wozjewich alfabetisku zběrku „Ležownostne mjena“ w Časopisu l. 1865 ze swojich a cuzych zapiskow. Hakle w l. 1885 poda dr. E. Muka přileżnostnje w hornjołužiskim dźěle serbskeje statistiki wjetše abo mjeńše přinoški ze wšelakich wosadow. Na to slědowaše zběrka M. Rostoka „Ležownostne mjena“ w Časopisu l. 1887 z někotrymi pozdźišimi małymi dodawkami. Dźěl tajkich mjen je we wjesnych katastrach abo ležownostnej knizy kóždeje wsy po němskim a wšelako skaženym wašnju zapisanych. Štož chce tajke mjena dale hromadźić, prašej so na staršich, we wsy dołho přebywawšich ludźi a podawaj je do tutoho Časopisa. To njebudźe zdźěłanym Serbam na wsach, wosebje studowacym w času prózdninow, žana ćeža. Při tym njech so poznamjeni, na čo to mjeno po ludowej powěsći dopomina a što na tej ležownosći prjedy bě abo nětko je. Też dyrbja so woćišćane mjena hišće jónu kontrolować, dokelž so druhdy na njewěstych podawarjow a na hubjenje spisane zapiski abo wotpiski złožuja. Hdyž su mjena ze wšitkich wsow derje napisane a woćišćane, hodźa so lěpje wukładować a wšelako wužić.

Němcy su drje hižo serbske ležownostne mjena wozjewjeli, ale dotal často njedokładnje. Najlěpše dźěło dyrbi so te mjenować, kotrež so w časopisu „Neues Lausitzisches Magazin“, zwjazk LXVI a LXVII počina a lětsa so dokonči. Napismo nastawka a separatneho woćišća rěka: „Die slavischen Orts- und Flurnamen der Oberlausitz. Gesammelt und erklärt von P. Kühnel.“ Mjez žórłami za swoje dźěło mjenuje spisaćel mjez druhim też naš Časopis, wosebiće zběrki M. Hórnika, E. Muki, M. Rostoka. Wón podawa najprjedy mjena z ranišeje połojcy Hornjeje Łužicy (Land Görlitz) a na to z nawječorneje (Land Budissin). Jeho wukładowanja dopokazuja znajomstwo ze serbskej a z cyła słowjanskej

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/149

rěču, z dźěłami Fr. Miklošiča, też ze serbskim słownikom a Smolerjowym spisom: Die ſlaviſchen Ortsnamen in der Oberlauſitz und ihre Bedeutung*) 1867. Khwalić mamy, zo su při wjesnych a pólnych mjenach starše formy z chronikow a lisćinow sobu wocišćane. Wukładowanju pak njemóžemy wšudźe přihłosować. Wo tym někotre přikłady. W Mužakowskej holi je Běleńc; tón pak njehodźi .so z nowym słowom „běleńca“ Bleiche přirunać. Die Bittowe zawěsće njeje „Streitland“. Muſchina drje je Móšina, dokelž mamy też Móšonki. W Sprjewjach njesměmy Časnik a Podčasnik z nowotneho „časnik“ wotwodźić. Piſkona = pěskownja, nic piskornja. W Brusoch njemóže być Klettenwieſe, ale Ćelča hora, hdyž je druhdźe Byča a Ćelaca. W Dołhej Boršći drje je Bahnušk, nic Bamžk. W Banecach mjenuja: na Smohach = na Zmołach.

Pódla tajkich ležownostnych mjen mózemy też swójbne mjena hromadźić. Mjez nimi je wjele wšědnych abo často mjenowanych, ale też wjele starych, derje serbskich. Škoda jenož, zo su Němcy a němcowacy Serbja mnohe rjane mjeno někak přełožili abo wšelako skepsali, tak zo je woznam zaćěmnjeny.

*) Wukładowanje abo wułoženje mjenow njeje wšudźe prawe, tak zo so njesměmy z tutym hišće spokojić. Dyrbi so dale zběrać a potom njech so wukładuje.

Wobsah.

Mythiske bytosće łužiskich Serbow. Napisał Adolf Černý (pokračowanje) . . . . . str. 3.
Sto přisłowow. Wot Jana Wehle . . . . . „ 68.
Hdźe pišemy jotowane pismiki? Rozestajił M. Hórnik . . . . „ 70.
Wućahi z protokollow M. S. . . . . „ 73.
Dary za dom M. S. . . . . „ 75.
Zličbowanje wo domu Maćicy Serbskeje . . . . . „ 76.
Zličbowanje M. S. w 44. lěće (1890) . . . . . „ 77.
Pokładnica maćičneho domu . . . . . „ 78.
Přinoški sobustawow M. S. (1890) . . . . . „ 79.
Mythiske bytosće łužiskich Serbow. Napisał Adolf Černý (pokračowanje) . . . . . „ 81.
Delnjoserbska rěčnica dr. E. Muki. Wozjewił M. Hórnik . . „ 129.
Najpřihodniše grammatiske twórby a wukóncy. Podał M. Hórnik „ 132.
Mjezsobne zastupowanje samozynkow w hornjoserbšćinje. Podał M. Hórnik . . . . . „ 137.
Někotre podhladne a špatnje serbske słowa. Wupytał M. Hórnik „ 140.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/150

Sächsische Landesbibliothek –
Staats- und Universitätsbibliothek Dresden
http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/151

SLUB DRESDEN
3 2716090

Sächsische Landesbibliothek –
Staats- und Universitätsbibliothek Dresden
http://digital.slub-dresden.de/id381730883-18914400/152